

ISSN 2311-4509 (print)
ISSN 2311-4517 (online)
ISSN 2311-4517 (online)

Науковий огляд

Научное обозрение Scientific review
Przegląd naukowy

№10(53)

Київ 2018

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 10(53), 2018

№ 10(53), 2018

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678Р

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Башнянин Григорій Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";

- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;
- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології , "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;
- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РНЦ SCIENCE INDEX

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

UDC: 339.976.2

UNITED ARAB EMIRATES IN THE REACHING OF THE GLOBAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY GOALS IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL AND RESOURCE ECONOMICS

Iuliia Gurova, PhD of Economical Sciences

Marina Vlasenko

SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman",
Ukraine, Kyiv

This article describes the model of modern global economic development, its features and challenges to the countries for their full life and successful economics in the future. The essence, features and goals of the Global Strategy for Sustainable Development are defined. The essence and features of the "knowledge economy" are formulated and established. The necessity of imitation and implementation of the objectives of the Global Strategy for Sustainable Development in the areas of environmental protection, resource conservation, etc. has been identified. Significant results in achieving the goals of the United Arab Emirates and Dubai, in particular.

Key words: The Global sustainable development strategy, globalization, The Global sustainable development strategy goals, sustainable development, saving of natural resources, energy resources, saving of environment, ecological economics, "green" economics. "knowledge economy".

кандидат економічних наук, Гурова Ю. С., Власенко М. М. Об'єднані Арабські Емірати у досягненні цілей Глобальної стратегії сталого розвитку в напрямку збереження довкілля та економіки

ресурсозбереження / ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Україна, Київ.

В даній статті визначено модель сучасного глобального економічного розвитку, її особливості та виклики до країн задля їх повноцінної життєдіяльності та успішного господарювання в майбутньому. Визначено сутність, особливості та цілі Глобальної стратегії сталого розвитку. Сформульовано та встановлено сутність та особливості «економіки знань». Визначено необхідність наслідування та виконання цілей Глобальної стратегії сталого розвитку у напрямках збереження довкілля, ресурсозбереження і т.ін. Виокремлено вагомі здобутки у досягненні цілей Стратегії Об'єднаних Арабських Еміратів та Дубаю, зокрема.

Ключові слова: Глобальна стратегія сталого розвитку, глобалізація, цілі Глобальної стратегії сталого розвитку, сталий розвиток, збереження природних ресурсів, енергетичні ресурси, збереження довкілля, екологічна економіка, «зелена» економіка, економіка ресурсозбереження, «економіка знань».

Кандидат економічних наук, Гурова Ю.С., Власенко М.Н. Объединенные Арабские Эмираты в достижении целей Глобальной стратегии устойчивого развития в направлении сохранения окружающей среды и экономики ресурсосбережения / ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Украина, Киев

В данной статье определена модель современного глобального экономического развития, ее особенности и вызовы странам для их полноценной жизнедеятельности и успешного хозяйствования в будущем. Определена сущность, особенности и цели Глобальной стратегии устойчивого развития. Сформулированы и установлены сущность и особенности «экономики знаний». Определена

необходимость наследования и выполнения целей Глобальной стратегии устойчивого развития в направлениях охраны окружающей среды, ресурсосбережения и т.д. Выделены значительные результаты в достижении целей Стратегии Объединенных Арабских Эмиратов и Дубая, в частности.

Ключевые слова: Глобальная стратегия устойчивого развития, глобализация, цели Глобальной стратегии устойчивого развития, устойчивое развитие, сохранение природных ресурсов, энергетические ресурсы, сохранение окружающей среды, экологическая экономика, «зеленая» экономика, экономика ресурсосбережения, «экономика знаний».

Entered. Theme and core issues of The 6th World Congress of Environmental and Resource Economists has the highest degree of relevance for a modern global society. Natural resources conservation and environmental problems are among the key points of the global concept of sustainable development.

The key process of modern development of mankind is the process of globalization, which carries new opportunities and features, and also allows solving global problems of mankind. In order to overcome the majority of global problems and provide resources for future generations, the Global Concept for Sustainable Development.

The Global Sustainable Development Strategy (hereinafter referred to as the GSDS) was developed by the United Nations in 1992 at the Conference in Rio de Janeiro in order to unite all UN member states to achieve and improve the quality of life, the stability of the environment, ensuring the sustainability of community development. The main idea of the strategy lies in the rational use of resources by implementing the country's innovative potential in areas such as economics, ecology and the social sphere, and

overcoming the global problems of mankind. The GSDS is advisory, but all 193 UN member states joined it to ensure a sustainable welfare and committed to reach the goals set out in the strategy by 2030. However, the data to measure Sustainable Development index was collected from only 149 UN members.

The main indicators of the implementation level of the strategy are the so-called sustainable development goals that were developed for the period up to 2030. Each United Nations member state undertakes to implement these goals for a specified period of time.

As we mentioned above, the Strategy has three main areas, but it is inextricably linked to innovation. It is innovation that has the potential to effectively overcome problems, or the invention of ways and means of solving global problems require innovation work. It is therefore absolutely natural that global leaders on the way to achieving the objectives of the GSDS are those countries that have a high level of innovation development or whose economy, which has a model of a new economy, the so-called "knowledge economy". According to leading Ukrainian scientists, the results of the research suggest that in the new economy, which is rightly interpreted as a knowledge-based economy or "knowledge economy", innovative labor and intellectual capital become increasingly tangible and main factors of development.

In the post-industrial economy, the limiting factors are not land, labor or capital, but information that results in the economic and political power concentrated in the hands of its producers. The global environment of post-industrial information civilization is formed, and the role of the main production factor is played by information, and the decisive factor is new knowledge, which, continuously accumulating, becomes a fundamentally new development opportunity.

Consequently, in the twenty-first century, not natural wealth, not territory, but high technology, knowledge, intelligence will be the basis of the economy, a source of well-being and quality of life. This is confirmed by the experience of developed countries, where over the past decades there has been an intensive substitution of fixed assets, material inventories, other tangible assets of intangible, physical capital for non-physical. [1, p. 59, 94, 95].

The undisputed leaders in achieving the goals of the GSDS are Scandinavian countries. Out of 149 countries, the Nordics have taken all the top four places in the Sustainable Development Goals Index. Sweden ranks the highest, followed by, in order, Denmark, Norway and Finland. Iceland also squeezes into the top ten at ninth place [2].

At the same time, these same countries are leaders and take leading positions in the world under the indicators of The Knowledge Economy Index (The World Bank) [3] and The Global Innovation Index (INSEAD, Cornell University, World Intellectual Property Organization) [4]. This correlation confirms the strong link between the GSDS and the level of innovation development.

In our report, we want to demonstrate an active responsible and conscientious attitude towards the GSDS of other developed countries. We devoted our work to the significant achievements and experiences of the UAE and specifically to Dubai.

The United Nations Development Program was introduced in the United Arab Emirates in 1977. Together with other members, the Emirates accepted for themselves the realization of 17 goals of sustainable development for the period up to 2030 [5].

As the UAE's innovative development is aimed at supporting identified goals, specific strategic programs and development concepts have been developed for the Government to implement each of them. The purpose of

this article is to analyze the innovative potential of the UAE through the prism of the concept of sustainable development and its innovative components.

In the scientific space, there are no relevant developments in the analysis of the implementation of the concept of sustainable development in the UAE. Some data can be taken from the official government portal of the country and other sources that have been specially developed in the context of cooperation between the UAE and the UN. We would like to focus on one of the key sources of information "*Sustainable Dubai 2016*," in which the municipality reports on the implementation of a sustainable development strategy [6].

Dubai's innovation initiatives, implemented in the context of sustaining the concept of sustainable development, are presented in table.1.

Table 1

Dubai Innovation Projects in the Context of Sustainable Development Strategy

Project	Context
Dubai Clean Energy Strategy, 2015 [7]	<ul style="list-style-type: none"> • Dubai aims to produce 75% of its energy needs from clean sources by 2050 • aims to make Dubai a global center for clean energy • it consists of five main elements: infrastructure, legislation, financing, capacity-building, and the promotion of clean energy
Dubai 3D Printing Strategy, 2016 [8]	<ul style="list-style-type: none"> • aims at using technology to serve humanity and promoting the establishment of UAE and Dubai as the leading center for 3D printing technology by 2030 • key sectors of strategy development: <ul style="list-style-type: none"> • construction • medical products • consumer goods • Dubai's key goal is to ensure that by 2030, 25% of homes in Dubai will be based on 3D printing technologies
Smart Dubai	<ul style="list-style-type: none"> • Has the goal of turning Dubai into a smart city;

Strategic Plan, 2017 [9]	<ul style="list-style-type: none"> • According to this plan, 1000 public services will become smart before 2017; • Launching 100 initiatives in six main areas: transport, communications, infrastructure, electricity, economic services and urban development;
Dubai Industrial Strategy 2030, 2016 [10]	<p>The industrial strategy is based on five key goals that will form the basis of the industrial future of Dubai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • an increase in total production and an increase in the value of the production sector • increasing the depth of knowledge and innovation • creating Dubai as the best production platform for global business • promoting environmentally friendly and energy-efficient production and making Dubai a development center.

** Source: compiled by authors based on [7], [8], [9], [10].*

Thus, all the leading strategic initiatives relating to global implementation of sustainable development, namely in the context of creating a "green economy" development of alternative energy sources, Dubai becoming a global center for clean energy. These initiatives are supported by the national government, most of the innovation are in constant development since been developed over the past 1-2 years, and therefore meet the latest modern trends of sustainable development (such as 3D-printing trend or a new industrial policy concept of Smart City).

Another phenomenon of Dubai's innovation in the direction of the implementation of the GSDS is Sustainable city, that is, the so-called city, which is a working model of the application of economic, social and environmental characteristics of sustainable development in the context of urban development. Sustainable city is a city based model that has been created on sustainable development in areas such as work, education and recreation. Currently, there are 2,700 residents, the city has 500 villas, 10,000 trees and has a total area of 46 hectares. All villas are grouped in residential clusters that are connected to the city farm [11].

In our opinion, such a settlement is a vivid example of a useful urbanization, which aims to rationalize the use of resources, using existing innovative production facilities. The main functions of creation of such local areas can be related to optimization of the energy industry and minimization of environmental load.

While other leading world cities are only turning to the implementation of local sustainable development initiatives (although they are more focused on the concept of "smart city" as the most striking manifestation of the strategy), Dubai has already initiated its vision of sustainable development, which is to create a new paradigm of urban development based on energy, technological and social innovations.

In our view, another key aspect of the strategic implementation of the global sustainable development concept in Dubai is the National Key Performance Indicators (KPI) system for assessing and enhancing sustainable development throughout the country. We believe that such an approach borrowed from business practices is very effective, since it allows us to strategically approach the development of a sustainable environment and infrastructure at the national level. The most significant, in our opinion, KPIs are given in table.2.

Table 2

KPIs for implementing a Sustainable Development Strategy in Dubai

KPI	Context	Authors' Comments
The share of clean energy development	Measures the contribution of clean energy sources (renewable, nuclear) to the total energy	It shows the government's intention to reorient oil and alternative energy sources
Quality of air transport infrastructure	Measures the overall level of infrastructure at the airports of the country and its compliance with international standards	It is very important, considering that Dubai is a tourist and business center where many people arrive, and air transport is widely used

Index of online services	Measures the evolution of Government services (intelligent services) in terms of availability, quality, connectivity and diversity of channels and public use of these services	It reflects the overall level of development of the country, as the UAE position itself as a developed country with a high degree of functioning of online services
Time to get a loan / home from the government for UAE citizens	measures how far the country meets UAE citizens' housing needs by measuring the waiting time between the filing date and the date of receipt of the loan / home (KPI specific to the UAE)	It is a special indicator that is not characteristic of other countries, but in our opinion, it shows the level of government confidence in citizens, is a reflection of how much the state cares about the welfare of the population.

** Source: compiled by authors based on [12]*

Conclusions. We believe that the development of such a KPI system is a useful experience for other countries of the world, which are also currently in the process of implementation of the sustainable development strategy and have set specific goals for its realization. In this case, the Dubai government has identified individual KPIs based on the country's economic and socio-cultural component.

Innovative development of the country in the modern world should be accompanied by implementation of the paradigm of sustainable development, since at present it is necessary to solve problems of inefficient use of resources, poverty, social inequality, etc. In our opinion, the UAE Government has most successfully combined the implementation of these two trends and has built the country on the intersection of the innovative component and components of sustainable development.

References:

1. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір : монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон.

наук, проф. Д. Г. Лук'яненко та д-ра екон. наук, проф. А. М. Поручника. — К. : КНЕУ, 2008. — с. 59, 94, 95.

2. The Global Innovation Index (*INSEAD*, Cornell University, World Intellectual Property Organization).

<http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2017/article_0006.html>.

3. NATIONAL KEY PERFORMANCE INDICATORS / [Electronic resource]. <<https://www.vision2021.ae/en/national-priority-areas/sustainable-environment-and-infrastructure>>.

4. The Knowledge Economy Index (The World Bank). <http://web.worldbank.org/archive/website01030/WEB/IMAGES/KAM_V4.PDF>.

5. EU Sustainable Development Strategy. <http://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/strategy/index_en.htm>

6. The UAE portal for the Sustainable Development Goals. <<http://uaesdgs.ae/en/>>.

7. THE DUBAI MUNICIPALITY REPORT 2016. <https://www.dm.gov.ae/wps/wcm/connect/ef0b412e-e8fe-480b-9c37-fa103cf491aa/compressed_DM+Report+-+Low-res+Single+Pages+%28Secured%29.pdf?MOD=AJPERES>.

8. Dubai Clean Energy Strategy. <<https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-clean-energy-strategy>>.

9. Dubai 3D Printing Strategy. <<https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-3d-printing-strategy>>.

10. Smart Dubai Strategic Plan. <<https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/smart-dubai-strategic-plan>>.

11. Dubai Industrial Strategy 2030. <<https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-industrial-strategy-2030>>.
12. The Sustainable City. <<http://www.thesustainablecity.ae>>.
13. Vilhelm Carlström. The Nordics are leading the world in sustainable development - here's how they rank. <<http://nordic.businessinsider.com/the-nordic-countries-have-the-most-sustainable-development-in-the-world---heres-how-they-rank-2016-7>>.

References:

1. Global`na ekonomika XXI stolittya: lyuds`ky`j vy`mir [monografiya] / D.G. Luk'yanenko, A.M. Poruchny`k, A.M. Kolot [ta in.]; za zag.red. d-ra ekon.nauk, prof. D.G. Luk'yanenka ta d-ra ekon.nauk, prof. A.M. Poruchny`ka. – Kyiv: KNEU, 2008. – 420 s. [in Ukrainian].
2. The Global Innovation Index (*INSEAD*, Cornell University, World Intellectual Property Organization). Retrieved from http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2017/article_0006.html> [in English].
3. NATIONAL KEY PERFORMANCE INDICATORS. Retrieved from <https://www.vision2021.ae/en/national-priority-areas/sustainable-environment-and-infrastructure>> [in English].
4. The Knowledge Economy Index (The World Bank). Retrieved from http://web.worldbank.org/archive/website01030/WEB/IMAGES/KAM_V4.PDF> [in English].
5. EU Sustainable Development Strategy. Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/strategy/index_en.htm> [in English].
6. The UAE portal for the Sustainable Development Goals. Retrieved from <http://uaesdgs.ae/en/>> [in English].
7. THE DUBAI MUNICIPALITY REPORT 2016. Retrieved from <https://www.dm.gov.ae/wps/wcm/connect/ef0b412e-e8fe-480b-9c37->

- fa103cf491aa/compressed_DM+Report+-+Low-res+Single+Pages+%28Secured%29.pdf?MOD=AJPERES> [in English].
8. Dubai Clean Energy Strategy. Retrieved from <https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-clean-energy-strategy>> [in English].
9. Dubai 3D Printing Strategy. Retrieved from <https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-3d-printing-strategy>> [in English].
10. Smart Dubai Strategic Plan. Retrieved from <https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/smart-dubai-strategic-plan>> [in English].
11. Dubai Industrial Strategy 2030. Retrieved from <https://government.ae/en/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/local-governments-strategies-and-plans/dubai-industrial-strategy-2030>> [in English].
12. The Sustainable City. Retrieved from <http://www.thesustainablecity.ae>> [in English].
13. Vilhelm Carlström. The Nordics are leading the world in sustainable development - here's how they rank. Retrieved from <http://nordic.businessinsider.com/the-nordic-countries-have-the-most-sustainable-development-in-the-world---heres-how-they-rank-2016-7>> [in English].

УДК 657

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В ОБЛІКУ

Данилова Л. А., Яковенко С. Л.

Харківський державний автомобільно-дорожній коледж, Лозівська філія

Розглянуто підходи до трактування сутності електронних грошей, особливості їх функціонування та облікового відображення в Україні. Виділено основні подібні та відмінні риси між поняттями «гроші», «електронні гроші» та «безготівковий переказ грошей». Виходячи з результатів дослідження теоретично обґрунтовано, що поняття «гроші» є більш ширшим порівняно з поняттями «електронні гроші». Підкреслено неможливість їх ототожнення. Визначено, що поняття «електронні гроші» слід розглядати не лише з економічної, а й юридичної та технічної точок зору.

Ключові слова: електронні гроші, електронний гаманець, електронна комерція, система електронних платежів, фінансовий облік електронних грошей.

Данилова Л. А., Яковенко С. Л. Особенности отражения электронных денег в учете / Харьковский государственный автомобильно-дорожный колледж, Украина, Харьков / Харьковский государственный автомобильно-дорожный колледж, Лозовской филиал, Украина, Лозовая

Рассмотрены подходы к трактовке сущности электронных денег, особенности их функционирования и учетного отражения в Украине. Выделены основные подобные и отличительные черты между понятиями «деньги», «электронные деньги» и «безналичный перевод денег». Исходя из результатов исследования теоретически обосновано, что понятие «деньги» более широко по сравнению с

понятиями «электронные деньги». Подчеркнуто невозможность их отождествления. Определено, что понятие «электронные деньги» следует рассматривать не только с экономической, но и юридической и технической точек зрения.

Ключевые слова: электронные деньги, электронный кошелек, электронная коммерция, система электронных платежей, финансовый учет электронных денег.

Danilova L., Yakovenko S. Features of the reflection of electronic money in accounting / Kharkov State Automobile and Road College, Ukraine, Kharkov / Kharkov State Automobile and Road College, Lozova branch, Ukraine, Lozova

Considered are the approaches to the interpretation of the essence of electronic money, the nature of their functioning and accounting reflection in Ukraine. The main similar and distinctive features between the concepts of "money", "electronic money" and "non-cash transfer of money." Based on the results of the study, it is theoretically justified that the concept of "money" is more broadly compared with the concepts of "electronic money". The impossibility of their identification is emphasized. It was determined that the concept of "electronic money" should be considered not only from an economic, but also from a legal and technical point of view.

Key words: electronic money, electronic purse (wallet), e-commerce, Electronic Funds Transfer, financial accounting of electronic money.

Вступ. Електронні гроші все частіше використовуються для розрахунків між суб'єктами господарювання поряд зі звичайними грошовими коштами. При цьому якісною перевагою електронних грошей є їх можливість реалізувати дві вимоги розрахункових процесів - миттєвість здійснення розрахунку та відсутність регіональних обмежень у

їх проведенні. Визначальну роль у розповсюдженні розрахунків електронними грошима відіграє швидкий розвиток електронної комерції.

Усі процеси, що відбуваються у сфері електронної комерції, потребують коректного відображення в системі бухгалтерського обліку. Проте на сьогодні вони є практично не дослідженими. Удосконалення положень організації та методики бухгалтерського обліку електронних грошей, як нового специфічного об'єкта обліку, дозволить поліпшити оперативне управління фінансовими ресурсами суб'єкта господарювання.

Вагомий внесок в розробку теоретичних основ та підходів до проблеми сутності електронних грошей здійснили науковці економічної теорії, такі як: Базилевич В. Д., Баластрик Л. О., Варналій З. С., Лютий І. М. та ін.

Розробкою фундаментальних питань щодо методологічних підходів фінансового обліку, фінансової звітності та економічного аналізу грошових коштів, зокрема електронних грошей займалися так вітчизняні вчені, як: Бутинець Ф. Ф., Голов С. В., Гура Н. О., Голубнича Г.П., Засадний Б. А., Дорош Н.І., Дрозд І. К, Ловінська Л. Г., Мних Є. В., Мельник Т.Г., Молот Т. В., Петрик О. А., Сопко В. В., Феценко Є. А., Швець В. Г., Шевчук В. О., Шарманська В. М. та ін.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є вивчення економічної сутності електронних грошей, визначення особливостей розрахунків з використанням таких коштів та удосконалення методичного підходу до облікового відображення електронних грошових коштів суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. При впровадженні електронної комерції в господарські процеси підприємства всі розрахункові операції починають відбуватися в електронному середовищі з використанням електронних грошей.

Сьогодні найбільш відомими та задіяними у розрахункових операціях в мережі Інтернет є: Webmoney, RBK Money, Яндекс.Деньги, Інтернет.Деньги, E-Gold, PayPal, LiqPay, Z-Payment, Assist, EasyPay, Moneymail, INO Card, ICQMoney, CyberPlat, E-Port, Bank o Phone, E-pay, Ukash, Portmone, Fethard та ін.

Електронні гроші з'явилися відносно нещодавно. Феномен виникнення таких грошей пов'язують з першим перерахуванням коштів через телеграф (США, 1918 р.). Однак електронні гроші саме такого інформаційно-економічного наповнення (змісту), якими ми їх сьогодні знаємо, активно почали впроваджуватись в господарську діяльність в період 1993-1998 рр. Тому можна з впевненістю стверджувати, що з позиції бухгалтерського обліку електронні гроші є новим об'єктом дослідження.

В Україні сутність поняття «електронні гроші» регламентується Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481 [11]. Так, під електронними грошима розуміють одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента.

Однак, у вересні 2012 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» № 528417 від 18.09.2012 р. було дещо уточнено поняття «електронні гроші» тобто сформульовано як «одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі» [5].

Листом Національного банку України № 25-112/6750 від 07.06.2013 р. підтверджено, що «електронні гроші не можуть бути прирівняні до

статусу грошової одиниці України, оскільки випускаються банками і мають обмеження у розповсюдженні і здійсненні операцій за ними серед обмеженого кола осіб» [2].

Таким чином, неврегульованість українського законодавства призводить до виникнення подвійності трактування поняття «електронні гроші». Адже з одного боку, вони є засобом платежу, які не можуть бути прирівнені до статусу національної грошової одиниці – гривні, а з іншого боку – вони є зобов'язанням емітента, яке виконується в готівковій чи безготівковій формі.

Для України електронні гроші - це новий платіжний засіб. З технічної точки зору такі розрахунки вже успішно здійснюються українськими компаніями, а ось бухгалтери, що їх обліковують – губляться у здогадках, як це правильно зробити. Головна проблема полягає у тому, що розуміти під електронними грошима: засоби платежу - такі, як готівкові чи безготівкові кошти, акредитиви, депозити тощо чи грошові зобов'язання, як, наприклад, право вимоги боргу.

Низка авторів схиляється до думки обліку нових платіжних засобів у складі зобов'язань, зважаючи саме на визначення, дане у Положенні про електронні гроші в Україні: електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент особами, і є грошовим зобов'язанням емітента [3].

У той же час представник аудиторської компанії «Аудит-Альянс» Т.Горячун розкриває протилежну позицію і пропонує обліковувати електронні гроші на додатковому субрахунку до рахунку 33 «Інші кошти» (наприклад, субрахунок 335 «Електронні гроші»). У випадку, коли зазначені платіжні засоби надходять до агента на підставі агентського договору, що не передбачає переходу прав власності на кошти, для обліку електронних грошей рекомендується використовувати

позабалансовий рахунок (наприклад, рахунок 033), на якому вести облік таких коштів за номінальною вартістю [1].

Оскільки купівельна спроможність нових засобів платежу потенційно є необмеженою, їх природа характеризується як грошова. Електронним грошам властиве внутрішнє протиріччя – з одного боку, вони є засобом платежу, з іншого – зобов'язанням, яке підлягає виконанню у звичайних не електронних грошах [6].

Згідно з обліковою політикою ТОВ «Українського гарантійного агентства», який є гарантом системи WebMoney в Україні для обліку емісії та використання електронних грошей, передбачено відображати електронні гроші як право відступу, застосовуючи такі бухгалтерські рахунки, субрахунки та аналітичні рахунки [7]:

- 949 - для відображення собівартості уступки вимоги;
- 18 - для відображення частки коштів депозитного рахунку, яка належить підприємству, та допоміжного рахунку;
- 025 - для відображення частки коштів депозитного рахунку, яка належить третім особам;
- 361 - для відображення відступлення прав вимоги фізичним особам;
- 363 - для відображення відступлення прав вимоги юридичним особам;
- 364 - для відображення розрахунків з покупцями за іншими операціями;
- 3711 - для відображення авансів, наданих іншим підприємствам;
- 3771 - для відображення розрахунків за операціями відступлення прав вимоги (викуп прав вимоги за номінальною вартістю);
- 6851 - для відображення помилкових операцій;
- 6852 - для відображення операцій наданих іншими підприємствами [4].

Поширена практика побудови облікової системи передбачає облік електронних грошей без урахування особливостей їх емісії. Така ситуація відповідає вимогам НБУ, але суперечить міжнародній практиці та економічному змісту показників. Доведено, що системи типу WebMoney фактично є емітентами електронних грошей і тому мають відображати в обліку виникнення даних грошових еквівалентів як емісію.

Отже, результати дослідження показали, що електронні гроші є новим об'єктом бухгалтерського обліку, який має певні специфічні особливості, а тому такий об'єкт обліку обов'язково повинен знайти своє відображення у наказі Про політику бухгалтерського обліку підприємства.

Висновки. З усього викладеного вище можна зробити висновок, що потрібне подальше вивчення як теоретичних, так і практичних аспектів цієї проблеми щодо відображення в обліку операцій з розрахунками електронними грошима, на рівні державних методологічних рад, які повинні чітко регламентувати застосування такого платіжного інструменту, як електронні гроші.

Для подальшого успішного розвитку електронних грошей в Україні важливим є:

1. Застосування виваженої правової регламентації, спрямованої, з одного боку, на підтримку їхнього розвитку, а з іншого – на запобігання їх використання з метою ухилення від оподаткування та контролю.

2. Подолання певних складнощів з ситуативним перерозподілом суб'єктів ринку і сфер регулювання між регуляторами. А це, окрім електронних грошей, і послуги з приймання малих платежів і виплат, і питання з програмно-технічними комплексами самообслуговування – терміналами, і багато іншого.

Література:

1. Горячун Т. Сутність поняття «Електронні гроші». Міжнародні визначення та українське законодавство [Електронний ресурс] / Тетяна Горячун. - Режим доступу \: <http://audit-alliance.com.ua/sutnist-ponyattya-elektronni-groshi-mizhnarodni-viznachennya-ta-ukra%D1%97nske-zakonodavstvo/>.
2. Лист Национального банку України «Щодо визначення окремих понять» від 07.06.2013 № 25-112/6750[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v6750500-13>
3. Мельничук В. Г. Економіка: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. Г. Мельничук, Г. О. Ковальчук, В. О. Огнев'юк. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К.: Навч. книга, 2004. - 368 с.
4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 року № 291 (зі змінами та доповненнями).
5. Положення про електронні гроші в Україні [Електронний ресурс]: затверджене постановою) Правління НБУ від 04.11.2010 р. № 481. - Режим доступу \: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1121-13>.
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні Закон України від 05.04.2001 № 2346-III зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
7. Річна інформація Товариства з обмеженою відповідальністю «Українського Гарантійного Агентства» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/participant/32610513>. - Назва з екрана.

References:

1. Goryachun T. The essence of the concept of "electronic money". International definitions and Ukrainian legislation [Electronic resource] / Tetyana Goryachun. - Access mode: <http://audit-alliance.com.ua/sutnist->

ponyattya-elektronni-groshi-mizhnarodni-viznachennya-ta-ukra%D1%97nske-zakonodavstvo/.

2. Letter of the National Bank of Ukraine "Concerning the Definition of Individual Notions" dated June 7, 2013, No. 25-112 / 6750 [Electronic resource]. - Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v6750500-13>

3. Melnichuk V.G. Economics: underground. for 10 cl. general education tutor shut up / V.G. Melnichuk, G.O. Kovalchuk, V.O.Ognevyuk. - 2nd form., Reworked. and listens. - K .: Teach book, 2004 - 368 pp.

4. Plan of accounting of assets, capital, liabilities and business transactions of enterprises and organizations: approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.99, No. 291 (with amendments and supplements).

5. Regulation on electronic money in Ukraine [Electronic resource]: approved by the resolution) Board of the NBU dated November 4, 2010 № 481. - Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1121-13>.

6. On payment systems and transfer of funds in Ukraine Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2346-III with amendments and additions) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

7. Annual information of the Limited Liability Company "Ukrainian Guarantee Agency" [Electronic resource]. - Mode of access: <http://smida.gov.ua/db/participant/32610513>. - Title from the screen.

УДК 336.148

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ З УРЯДОВОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Завистовська Г. І.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Україна, Київ

Стаття присвячена дослідженню світової практики здійснення професійної підготовки спеціалістів з урядового фінансового контролю. Проаналізовано структуру побудови професійної підготовки в окремих країнах світу з метою підготовки пропозиції з удосконалення освіти вітчизняних спеціалістів в цій частині.

Ключові слова: урядовий фінансовий контроль, світова практика, система професійної освіти, внутрішній аудитор, ревізор, внутрішній контролер.

Завистовская А. И. Зарубежный опыт функционирования системы профессионального образования с правительственного финансового контроля / ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Украина, Киев

Статья посвящена исследованию мировой практике осуществления профессиональной подготовки специалистов из правительственного финансового контроля. Проанализирована структура построения профессиональной подготовки в отдельных странах мира с целью подготовки предложения по совершенствованию образования отечественных специалистов в этой части.

Ключевые слова: правительственный финансовый контроль, мировая практика, система профессионального образования, внутренний аудитор, ревізор, внутренний контроллер.

Zavystovska H. I. External experience of the system of professional education from government financial control/ ARU "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Ukraine, Kiev

The article is devoted to the study of the world practice of professional training of specialists in government financial control. The structure of professional training in some countries of the world is analyzed in order to prepare a proposal for the improvement of education of domestic specialists in this part.

Key words: government financial control, world practice, system of professional education, internal auditor, auditor, internal controller.

Вступ. Ефективність управління фінансовими ресурсами держави сьогодні є однією з найгостріших проблем у сучасній Україні. Важливу роль у забезпеченні такого управління відіграє урядовий фінансовий контроль, який є складовою системи державного внутрішнього фінансового контролю і інструментом державного регулювання економіки. Від того, наскільки значущою, обґрунтованою і своєчасною є інформація, яка надається урядовим фінансовим контролем, в значній мірі залежить дієвість та ефективність управлінських рішень, прийнятих Урядом, що впливатиме на якість фінансово-економічного та соціально-політичного клімату в державі. Кваліфікація працівників органів урядового фінансового контролю, а отже й система їх підготовки напряму залежить від ролі державного внутрішнього контролю і аудиту у кожній конкретній країні. Тому одним з пріоритетних напрямів державного управління є удосконалення професійної підготовки кадрів інституту урядового фінансового контролю.

Практичне питання сутності, цілей і завдань урядового фінансового контролю піднімалося в працях М. Бариніна-Закірова, І. Ващенко, О. Ковалюк, В. Мельничук, В. Піхоцький, І. Стефанюка.

Попри значні доробки вчених у цій сфері, недостатньо досліджуваними залишається питання професійної підготовки кадрів урядового фінансового контролю у забезпеченні своєчасного донесення до уряду достовірної і релевантної інформації про якість, ефективність механізмів управління фінансовими ресурсами держави, що вказує на актуальність та своєчасність досліджуваної теми.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду підготовки професійної освіти працівників урядового фінансового контролю для удосконалення роботи вітчизняної системи спеціалізованих контрольних органів виконавчої влади.

Як система контролю діяльності підприємства поняття внутрішнього контролю сформувалося до початку ХХ століття у сукупності трьох елементів: розподіл повноважень, ротація персоналу, використання та аналіз облікових записів. Пізніше функції внутрішнього контролю значно розширилися та змінилися на організацію і координацію дій, спрямованих на забезпечення збереження активів, перевірку достовірності облікової інформації, підвищення ефективності господарських операцій, дотримання визначеної політики та процедур компанії.

Таким чином, нові функції вивели поняття внутрішнього контролю за межі кола питань, що стосуються звичайного бухгалтерського обліку. Завдяки розвитку та розширенню сфери застосування, внутрішній контроль до кінця ХХ століття перетворюється на інструмент контролю за ризиками, де його функції тісно переплітаються з функцією управління ризиками – ризик-менеджментом.

Щодо внутрішнього аудиту, то розглядаючи його методологію, необхідно сказати, що внутрішній аудитор більше підконтрольний власнику порівняно із зовнішнім аудитором. Відповідно, у власника більша довіра до внутрішнього аудитора, ніж до зовнішнього при

вирішенні питання, наприклад, оптимізації оподаткування. Власник хоче бути впевненим у тому, що конфіденційна інформація не буде розголошена, і в цьому аспекті зростає роль саме внутрішнього аудитора.

Світовий досвід розвитку систем професійної освіти з державного внутрішнього контролю і аудиту у багатьох випадках залежить як від організаційної схеми державного фінансового контролю в цілому, так і від підходів до визначення його основних завдань.

Наприклад, у США до функцій Адміністративно-бюджетного управління при Президентові (що є урядовим органом) належить: розробка рекомендацій президенту з питань фінансової та економічної політики, підготовка проекту бюджету, контроль за його виконанням, оцінка ефективності організаційних та управлінських структур виконавчої влади, контроль за здійсненням державних програм, координація діяльності міністерств і відомств тощо.

Другою важливою передумовою створення системи професійної освіти з урядового фінансового контролю є підходи до закріплення відповідальності.

Перший з них, який використовується в таких країнах як Франція, Португалія та Іспанія, можна назвати "відповідальністю третьої сторони". У країнах-членах ЄС, які використовують підхід "відповідальності третьої сторони", Міністерство фінансів, не лише відіграє ключову роль у розробці проекту бюджету та розподіл коштів серед галузевих міністерств, але має право прямо втручатися на стадії попереднього контролю через своїх службовців, які є в кожному галузевому міністерстві. Так, Португалія має централізовану Генеральну фінансову інспекцію, яка прямо підпорядковується Міністру фінансів та відповідає за наступний фінансовий контроль всіх бюджетних витрат урядових установ. Крім Генеральної фінансової інспекції, галузеві міністерства

мають свої власні контрольні підрозділи. Отже, Генеральна фінансова інспекція фактично є органом урядового фінансового контролю [10].

Згідно з другим підходом, який використовується в таких країнах як Нідерланди та Велика Британія, відповідальність за контроль за витрачанням бюджетних коштів покладається на керівника галузевого міністерства. Цей підхід одержав назву "відповідальність керівництва". Для прикладу, Служба внутрішнього контролю Міністерства фінансів Великої Британії не відповідає за безпосередній контроль за витрачання бюджетних коштів галузевими міністерствами, а відповідає за те, щоб у кожній урядовій установі була запроваджена власна контрольна служба, яка здійснює ефективний фінансовий контроль.

Ці особливості створюють передумови та висувають особливі вимоги як до служби внутрішнього контролю, так і до кваліфікаційно-освітнього рівня його персоналу.

В частині функцій внутрішніх аудиторів, компанії Ernst & Young і Pricewaterhouse Coopers провели дослідження, які показали, що основні очікування споживачів послуг внутрішніх аудиторів зводяться до наступних:

- 1) збір та аналіз інформації - 89%;
- 2) оцінка ризиків підприємницької діяльності - 76%;
- 3) оцінка відповідності застосовуваних інформаційних технологій потребам господарюючого суб'єкта - 72%;
- 4) управління ризиками - 70%;
- 5) виявлення та розслідування випадків шахрайства - 69%;
- 6) перевірки стану інформаційної безпеки - 64%;
- 7) проведення економічного аналізу - 57%;
- 8) управління проектами - 53%;
- 9) контроль планування та виконання показників соціальної відповідальності [1].

Отже, виходячи з очікувань від внутрішнього аудиту та його функцій, урядовий аудитор повинен знати принципи організації та управління державними активами, володіти знаннями у сфері бухгалтерського обліку, фінансів, права, оподаткування, мати базові знання з основ контролю (ревізій, аудиту), аналізу господарської діяльності, інформаційних технологій, тобто, повинен легко орієнтуватися в багатьох галузях.

На практиці більш поширеною формою організації роботи є наявність не окремого аудитора, а відділу (служби) внутрішнього аудиту, при формуванні якого виходять із принципу, щоб кожен із фахівців мав кваліфікацію по кожній із названих дисциплін. Якщо при проведенні аудиту будуть необхідні знання в складній чи специфічній галузі, внутрішні аудитори за погодженням з власником можуть залучити зовнішніх фахівців, наприклад, професійних оцінювачів, інженерів, статистиків, будівельників, геологів і, звичайно, незалежних аудиторів.

Відтак одним із основних стандартів державного фінансового контролю є стандарт “Кваліфікація” (“Професіоналізм”), яким встановлюються вимоги до рівня кваліфікації працівників органів контролю. Даний стандарт є складним, тобто включає наступні основні вимоги (чи підстандарти), дотримання яких контролером/аудитором і є свідченням його професіоналізму:

- компетентність, яка означає, що контролер/аудитор повинен мати необхідні знання, майстерність (вміння, досвід); для спеціалістів усіх рівнів мають бути встановлені необхідні кваліфікаційні характеристики, включаючи мінімальний освітній рівень;

- професійна відповідальність;

- відповідність кодексу етики.

Отже, працівник урядового фінансового контролю має бути з одного боку висококваліфікованим спеціалістом з конкретної сфери знань, а з

іншого спеціалістом «широкого профілю», особливо із запровадженням таких форм аудиту, як фінансовий аудит та аудит ефективності.

Практика свідчить що, на сьогодні більшість працівників органів урядового контролю мають повну вищу освіту за фахом економіка, фінанси та право.

Як засвідчив аналіз Науково-дослідного інституту економічного розвитку Швеції, працівники у системі урядового контролю мають закінчену освіту, головним чином у галузі економіки та суспільствознавства. До прийому на роботу кандидати здають іспити. Навчання в основному відбувається у процесі роботи, але разом з тим проводяться семінари та курси на регулярних засадах.

Усі ревізори державного ревізійного управління Фінляндії мають університетську освіту та дипломи магістра. Переважна більшість з них має ступінь магістра у галузі бухгалтерського обліку та бізнесу. Наступна за кількістю група має дипломи у таких галузях, як державне управління, політологія, економіка та соціологія. Третю значну групу складають кваліфіковані юристи, які мають ступінь магістра права. Сім з 18 відповідальних співробітників управління є кваліфікованими юристами.

Працівників системи державного фінансового контролю Данії мають освіту та науковий досвід роботи в основному у сфері права та економіки. Приблизно 40 працівників штату є ревізорами, і 100 — адміністративними співробітниками. Ревізори проходять інтенсивний курс навчання на роботі. Праця організована у групах приблизно по 13 осіб. З них, як правило, від трьох до п'яти — наукові співробітники, від одного до трьох — ревізори, а решта — адміністративні працівники. Планують інтенсивніше залучати науковців, оскільки аналіз господарської діяльності стає все більш важливою частиною діяльності.

В Австрії близько 60 відсотків працюючих ревізорами випускників має дипломи юристів, 30 відсотків — економістів, та близько 10 відсотків

має освітні ступені у інших галузях. Усі ревізори до призначення на постійну службу проходять навчання та випробування. Навчання відбувається без відриву від служби після прийняття на роботу; надалі передбачається 5-10 навчальних днів на рік.

Співробітники Державного ревізійного управління Великої Британії набираються з випускників університетів та одержують освіту з метою набуття професійної кваліфікації спеціалістів з аналізу фінансової діяльності та бухгалтерського обліку. Останніми роками в Управлінні відчувається потреба у спеціалістах різної кваліфікації, зокрема для аналізу ефективності економічної діяльності, і тому для конкретних завдань залучаються фахівці за короткотерміновими угодами.

Штатні співробітники Генеральне контрольно-ревізійне управління Ірландії набираються спочатку як учні ревізорів через Комісію з питань державної служби. Вони мають університетську освіту у таких сферах як фінанси, економіка, комерційна діяльність, підприємництво тощо або ж досягли певного рівня, набуваючи освіту, потрібну для одержання кваліфікації спеціаліста з питань аналізу фінансової діяльності. Таку кваліфікацію учні повинні здобути впродовж п'яти років, після чого, при належному виконанні службових обов'язків, вони призначаються ревізорами. Під час навчання з метою поглиблення спеціальних знань деякі співробітники у порядку виробничого обміну відряджаються на шестимісячну практику до приватних аудиторських фірм. На додаток до професійної освіти, безпосередньо в Управлінні або у відповідній організації надається щонайменше п'ять днів адміністративної практики. Крім того, з метою одержання всебічного професійного досвіду, співробітники час від часу переводяться на роботу з одного ревізійного відділу до інших.

У міністерствах Киргизької Республіки, де функціонують служби внутрішнього аудиту, кадровий склад укомплектований наступним чином:

всього співробітників контролю по міністерствах 66 осіб, з яких за базовою освітою: бухгалтерів - 19 осіб, економістів - 29, фінансистів - 9, юристів - 6, правознавців - 2, інженер-технік – 1 [2].

Процес навчання внутрішніх аудиторів у Хорватії складається з п'яти модулів, серед яких є: внутрішній аудит у системі внутрішнього контролю, фінансовий аудит, проведення семінару - симуляції тощо. Тривалість навчання складає п'ять тижнів. Цікавим є те, що при прийнятті на навчання не існує жорсткої умови щодо наявності знань чи певного досвіду роботи у сфері внутрішнього аудиту.

В Угорщині, в рамках спільного проекту з ЄС створено навчальний центр для підготовки внутрішніх аудиторів. Слід зазначити, що прийнятий в Угорщині закон дозволяє займатися цим видом діяльності лише сертифікованим спеціалістам, які пройшли навчання в центрі. Навчальний центр надає послуги з підготовки внутрішніх аудиторів для державного сектору. Пройти навчання та отримати сертифікати в центрі можуть як внутрішні аудитори державного сектору, так і інші претенденти. Проте за рахунок держави оплачується навчання лише державних службовців. Якщо це аудитор приватного сектору або такий, що бажає отримати додатковий курс, він може навчатися за власний рахунок чи за рахунок роботодавця.

В Болгарії було розроблено закон, в якому передбачалося (на перехідний період), що всі інспектори, яким запропоновано стати внутрішніми аудиторами, повинні здати іспит. Цей іспит можна було здати щопіврічно впродовж 2-х років з моменту отримання пропозиції, тобто фактично претендент має 5 спроб. 500 спеціалістів висловило бажання стати внутрішніми аудиторами. За допомогою SIGMA було розроблено анкету зі 100 питань, за якою і здійснювалося тестування.

В Словенії курс навчання триває 2 роки. Матеріал для навчання надається міжнародними організаціями. Навчання розподілено на 2

курси: початковий та повний. Завершення початкового курсу - є мінімально необхідним рівнем для працевлаштування внутрішнім аудитором у державному секторі. Повний курс достатньо дорогий, проте сертифікат, виданий за результатами завершення цього курсу має міжнародне визнання.

Цікавим є досвід отримання професійного ступеня з внутрішнього аудиту «Дипломований внутрішній аудитор» («Certified Internal Auditor» або CIA), що розроблений і адмініструється Інститутом внутрішніх аудиторів (The Institute of Internal Auditors, IIA), заснованому в 1941 р. в США.

С 1974 року, коли іспит був проведений в перший раз, звання CIA отримало близько 47 тис. професіоналів по всьому світу.

Перша частина іспиту «Роль внутрішнього аудиту в процесах управління ризиками, контролю та корпоративного управління» присвячена знанню Професійних стандартів внутрішнього аудиту; визначенню понять внутрішнього аудиту, внутрішнього контролю, управління ризиками, корпоративного управління; ролі та завданню внутрішнього аудиту; питань визначення пріоритетів діяльності внутрішнього аудиту , а також планування і підготовки аудиторських завдань.

Друга частина «Проведення аудиторських завдань» присвячена питанням методології проведення внутрішнього аудиту та інших аудиторських завдань; питань аудиторського інструментарію; загальних питань на тему шахрайства.

Третя частина «Бізнес-аналіз та інформаційні технології» включає в себе наступні розділи: бізнес-процеси; фінанси та фінансовий облік; управлінський облік; законодавче регулювання; інформаційні технології.

Четверта частина "Навички управління бізнесом» включає розділи: стратегічне планування; глобальне середовище бізнесу; організаційний

розвиток; управлінські навички; навички ведення переговорів. У залік четвертої частини іспиту («екстерном») можуть бути прийняті інші визнані сертифікації в області аудиту та управління (наприклад, ACCA, CPA, CMA, CIMA), а також сертифікати з спеціалізованим іспитів Інституту внутрішніх аудиторів:

- CGAP - дипломований аудитор державних організацій;
- CCSA - дипломований фахівець по самооцінці контролю;
- CFSA - дипломований аудитор фінансових організацій.

Професійні організації бухгалтерів-аудиторів створені в багатьох країнах. Зокрема, у Великобританії утворений Інститут присяжних бухгалтерів Англії і Уельсу, в США існують інститути дипломованих та недипломованих бухгалтерів (бухгалтерів-аудиторів), в Німеччині діє Палата аудиторів та Інститут аудиторів. У 60-х роках була утворена дослідницька група експертів з бухгалтерського обліку Європейського економічного співтовариства, яка готує рекомендації для всіх країн, що входять в це співтовариство.

Іншою системою підготовки кадрів для потреб державного контролю є створення профільних вищих навчальних закладів.

При цьому як свідчить світовий досвід, приймаючи на роботу нових працівників, надають перевагу кандидатам зі стажем попередньої роботи.

Разом з тим, у цих умовах гостро постає проблема організації практичного стажування майбутнього аудитора, так як в приватних фірмах вирішити її практично неможливо.

У Франції в якості умов для реєстрації незалежних ревізорів - фізичних осіб - там передбачено досягнення 25-річного віку, наявність гарантій щодо морального обличчя, диплома про вищу освіту (що дає другий рівень навчання), не менше 2-річного досвіду роботи

(стажування) в якості ревізора або бухгалтера, а також успішна здача професійного іспиту.

Національна компанія ревізорів, будучи за статусом незалежною, заснована при міністерстві юстиції, а рішення про реєстрацію незалежних ревізорів приймаються не власне компанією, а спеціальними комісіями за участю державних чиновників на національному рівні. Державна підлеглість в цих умовах дозволяє організовувати стажування майбутніх фахівців.

В Україні набір працівників на роботу в органи Держаудитслужби здійснюється як на основі особистих пропозицій працівників, які бажають змінити місце роботи, так і запрошень керівників різними способами.

На кінець 2017 року штатна чисельність працівників апарату Держаудитслужби становила 504 особи, облікова – 410 осіб. Станом на 31 грудня 2017 року укомплектовано 402 посади, або 79,8 % від загальної чисельності. Відсоток вакансій контрольно-ревізійного апарату становив 23,1 % або 84 посади. Штатна чисельність працівників міжрегіональних територіальних органів Держаудитслужби становила 2680 осіб. Станом на 31 грудня 2017 року укомплектовано 2309 посад або 86,2 % від загальної чисельності. Відсоток вакансій контрольно-ревізійного апарату був на рівні 14,6 % (296 посад) [3].

На сьогодні 50,4 % (або 1278) працівників територіальних підрозділів Держаудитслужби, – це досвідчені фахівці, які мають стаж служби в органах державного фінансового контролю понад 10 років, але цього не достатньо.

Враховуючи, що вищі навчальні заклади спеціалістів для потреб органів УФК не готували і на роботу приймалися фахівці, які мали лише певний досвід неконтрольної роботи, така схема вирішення кадрових питань не є ефективною.

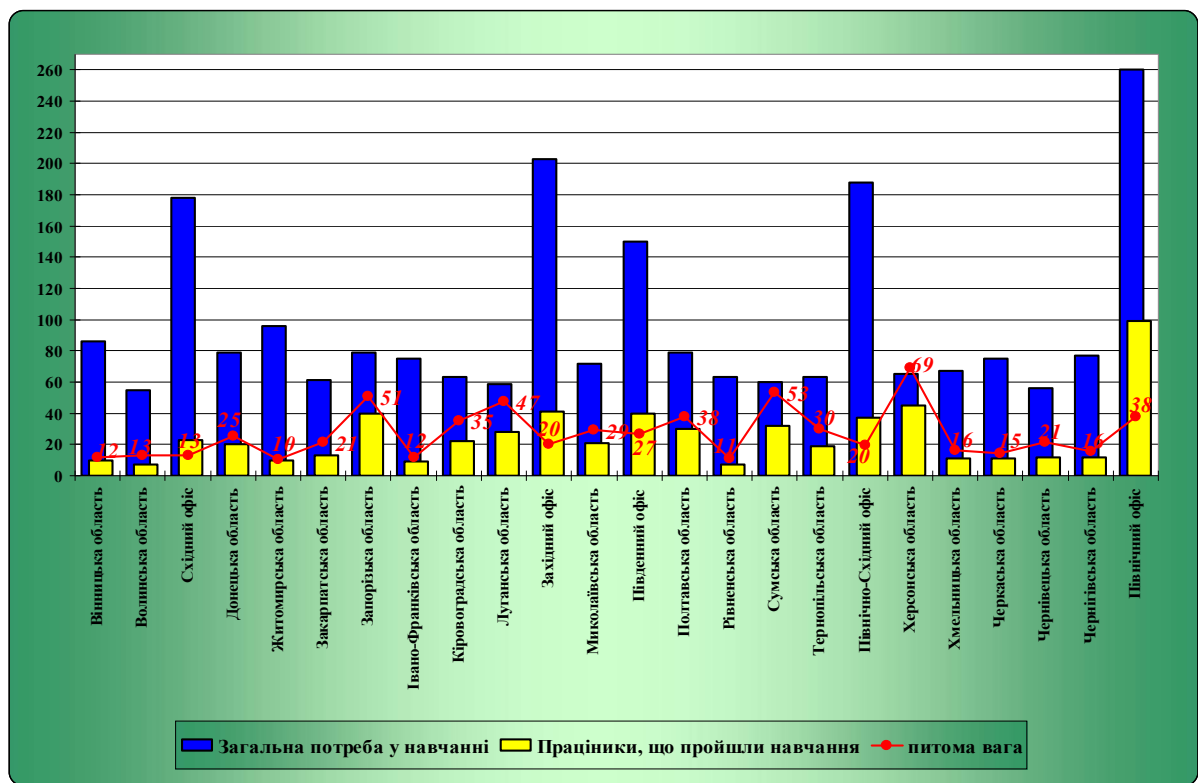

Рис.1. Динаміка потреби працівників органів УФК у професійній освіті за 2017 рік

Примітка: складено автором на основі матеріалів Держаудитслужби за 2017 рік

З наведених показників на рис. 1 рівень забезпечення потреби органів Держаудитслужби у навчаннях залишається вкрай низьким, хоч і зроблені перші зрушення в цьому плані: у вересні 2017 року затверджено Стратегію постійного професійного розвитку працівників Держаудитслужби на 2017-2020 роки, яка затверджена наказом Держаудитслужби від 21.09.2017 № 199 [4].

Висновки. Вивчення міжнародної практики організації системи професійної освіти з державного внутрішнього контролю і аудиту свідчать про можливість використання з цією метою чотирьох основних систем:

1. Організація навчання безпосередньо під час роботи (іншими словами система підвищення кваліфікації), висуваючи вимоги до освітнього рівня кандидата на посаду. Зазначена система з одного боку є гнучкою за тематичними напрямками підготовки та більш дешевою з

точки зору запровадження. Водночас вона має обмежене застосування (сертифікат не визнається іншими країнами та приватним сектором) і може розглядатися як початковий етап впровадження системи освіти.

2. Приєднання до програми «Дипломований внутрішній аудитор» («Certified Internal Auditor» або CIA), що розроблений і адмініструється Інститутом внутрішніх аудиторів (The Institute of Internal Auditors, IIA).

3. Підготовка контролерів/аудиторів у вищих навчальних закладах.

4. Запровадження багаторівневої підготовки фахівців вищої кваліфікації з окремої спеціальності – державний аудитор.

Також пропонуємо, в Україні запровадити таку систему підготовки урядових контролерів/аудиторів, яка б передбачала наявність у статі Держаудитслужби такої найнижчої посади як помічник аудитора і заповнення її за конкурсом при наявності відповідної підготовки у вищому навчальному закладі. Заняття посади державного аудитора зробити можливим лише за наявності п'ятирічного стажу роботи на посаді помічник аудитора та успішного оцінювання незалежною комісією на предмет освоєння програми «Дипломований внутрішній аудитор».

Література:

1. PricewaterhouseCoopers, «PwC» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en.html>.

2. Годовой отчет о реализации системы внутреннего аудита государственных органов и учреждений Кыргызской Республики за 2009 год / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.kg.

3. Публічний звіт Державної аудиторської служби за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=137772>

4. Наказ Державної аудиторської служби «Стратегію постійного професійного розвитку працівників Державної аудиторської служби на

2017-2020 роки» №199 від 21.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/133774;jsessionid=F7AE9FD7800EFEF0CA6679376DCB1A4C.app1>

References:

1. PricewaterhouseCoopers, «PwC» / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pwc.com/gx/en.html>. [in English]
2. Hodovoi otchet o realizatsyy systemy vnutrenneho audyta gosudarstvennykh orhanov y uchrezhdeniy Kyrgyzskoi Respublyky za 2009 hod / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.minfin.kg.
3. Publichnyi zvit Derzhavnoi audytorskoi sluzhby za 2017 rik [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=137772> [in Ukrainian]
4. Nakaz Derzhavnoi audytorskoi sluzhby «Stratehiiu postiinoho profesiinoho rozvytku pratsivnykiv Derzhavnoi audytorskoi sluzhby na 2017-2020 roky» №199 vid 21.09.2017 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/133774;jsessionid=F7AE9FD7800EFEF0CA6679376DCB1A4C.app1> [in Ukrainian]

УДК 351.84

**СТРУКТУРА СИСТЕМИ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНОСТІ ПРОЦЕСІВ
РОЗВИТКУ**

кандидат економічних наук, Кудлаєнко С. В.

Хмельницький національний університет, Україна, Хмельницький

Головна мета дослідження – сформувати структурну схему та взаємозв'язки механізмів реалізації державної соціальної політики в умовах нарощування інтеграційності процесів розвитку. У статті

обґрунтовується необхідність реорганізації соціальної політики держави на засадах концепції всебічного розвитку особистості, згідно до якої держава створює умови та забезпечує можливості та стимули до нарощування особистісного потенціалу індивідів, нарощуючи, таким чином, власний людський капітал. *Окрім того, висвітлено основні теоретичні напрацювання щодо механізмів реалізації державної соціальної політики, обґрунтовано перелік механізмів реалізації соціальної політики та взаємозв'язки між ними в умовах інтеграційності процесів розвитку, сформовано структурну схему системи механізмів реалізації соціальної політики держави та охарактеризовано окремі складові елементи вказаної системи.*

Ключові слова: державна соціальна політика, механізми реалізації, структура, взаємозв'язки

кандидат экономических наук, Кудлаенко С. В. Структура системы механизмов реализации государственной социальной политики в условиях интеграционности процессов развития / Хмельницкий национальный университет, Украина, Хмельницкий

Осветлены основные теоретические наработки касательно механизмов реализации государственной социальной политики. Обоснован перечень механизмов реализации социальной политики и взаимосвязи между ними в условиях интеграционности процессов развития. Сформирована структурная схема системы механизмов реализации социальной политики государства. Охарактеризованы отдельные составляющие элементы указанной системы.

Ключевые слова: государственная социальная политика, механизмы реализации, структура, взаимосвязи

S. V. Kudlaienko, PhD in Economical Sciences, The structure of the state social policy mechanisms realization in the conditions of development

processes integration / Khmelnytskyi National University, Ukraine, Khmelnytskyi

The main purpose of this study is to substantiate the structural scheme and interconnections of the state social policy implementation mechanisms in the context of increasing the integration processes development. The article substantiates the necessity of the social policy reorganizing on the basis of the comprehensive personality development concept, thus the state creates conditions, opportunities and incentives for individuals to increase their personal potential and, consequently, increase its own human capital. Besides, highlighted the main theoretical developments of the state social policy realization mechanisms and sSubstantiated the list of social policy realization mechanisms and interconnection between them in the conditions of development processes integration. Formed a structural scheme of the social policy implementing mechanisms system and characterized its separate components.

Keywords: state social policy, realization mechanisms, structure, interconnection

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна політика держави, являючись комплексною системою зі значною кількістю взаємозв'язків із іншими системами державного управління та державними політиками, в умовах сьогодення потребує докорінного реформування. І в першу чергу це пов'язано з масштабною глобалізованістю світового економічного простору та наростанням інтеграційних процесів по відношенню до Європейського співтовариства. Виклики інтеграції та глобалізації створюють передумови для інтенсивного реформування вітчизняної соціальної політики, в тому числі і для пошуку її нових концептуальних засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На протязі останніх років значно активізувалися дослідження механізмів реалізації соціальної політики в Україні, що пов'язано з цілим рядом викликів, які постали перед нашою державою. Слід сказати, що науковцями пропонуються різноманітні підходи до вирішення поставленої проблеми. Так, Л. О. Баластрик [1] акцентує свою увагу саме на фінансовому механізмі реалізації соціальних функцій держави та необхідності його модифікації в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку.

Фінансова точка зору переважає і у Т. В. Башинського [2], який запропонував механізми реалізації соціальної політики на регіональному рівні через соціальне підприємництво та з використанням інструментів народного фінансування, які дозволяють підвищити рівень соціальної захищеності населення на основі фінансової підтримки державних та недержавних джерел фінансування.

У дослідженні О. Б. Коротича [3] основна увага приділена особливостям реформування системи публічної влади в Україні як важливому фактору, що здійснює безпосередній вплив на механізми реалізації державної соціальної політики шляхом перерозподілу повноважень між владними органами та запровадженні змін у фінансуванні соціальної сфери бюджетами різних рівнів.

О. О. Бендасюк [4] розробив механізм реалізації ефективної соціальної політики на засадах застосування політико-правових, фінансово-економічних, інституційно-інформаційних та екологічних методів і інструментів діяльності державних органів влади, спрямованих на досягнення найвищого рівня соціальної безпеки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні вітчизняні наукові дослідження, присвячені механізмам реалізації соціальної політики держави, орієнтовані переважно на конкретний аспект, як то фінансова складова, повноваження владних

структур тощо. Тобто, бракує системного підходу до розбудови механізмів реалізації соціальної політики держави в умовах нарощування інтеграційних процесів та наявності значної кількості внутрішніх і зовнішніх викликів її стабільному розвитку.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є обґрунтування структурної схеми та взаємозв'язків механізмів реалізації державної соціальної політики в умовах нарощування інтеграційності процесів розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасне економічне середовище, що характеризується високим рівнем інтегрованості і глобалізації, вимагає від держав максимальних зусиль задля утримання своєї частки світового ринку. Тобто, лише забезпечивши достатній рівень конкурентоспроможності країни, можливо залишатися важливим гравцем світових ринкових процесів, розвиваючи тим самим, внутрішню економіку. З огляду на це, концепція соціальної держави вже не здатна досягати поставлених цілей, що вимагає пошуку нових концептуальних засад, які б відповідали актуальним потребам сучасного державного управління.

У наукових колах сьогодення поступово утверджується думка про необхідність спрямування зусиль на індивідуальний розвиток особистості з метою забезпечення загальнодержавного розвитку та соціального прогресу. Отже, настав час для структурної перебудови механізмів реалізації соціальної політики та підтримки держави на засадах всебічного розвитку індивідів, тобто на засадах створення умов та надання можливостей для всебічного розвитку кожної особистості.

Застосування нового концептуального підходу у державній соціальній політиці, а саме концепції всебічного розвитку особистості, вимагає розбудови цілого ряду механізмів її реалізації. Це, зокрема, механізми реалізації соціальної політики у сферах: соціального захисту,

освіти, охорони здоров'я, праці та соціально-трудова відносин, забезпечення та підвищення якості життя населення. Всі вони, хоча й являються відокремленими, проте функціонують у чітко визначених законодавством межах, на основі яких і взаємодіють між собою. При цьому, вказана взаємодія відбувається за посередництвом інституцій соціальної сфери і механізму державного соціального забезпечення (рис. 1).

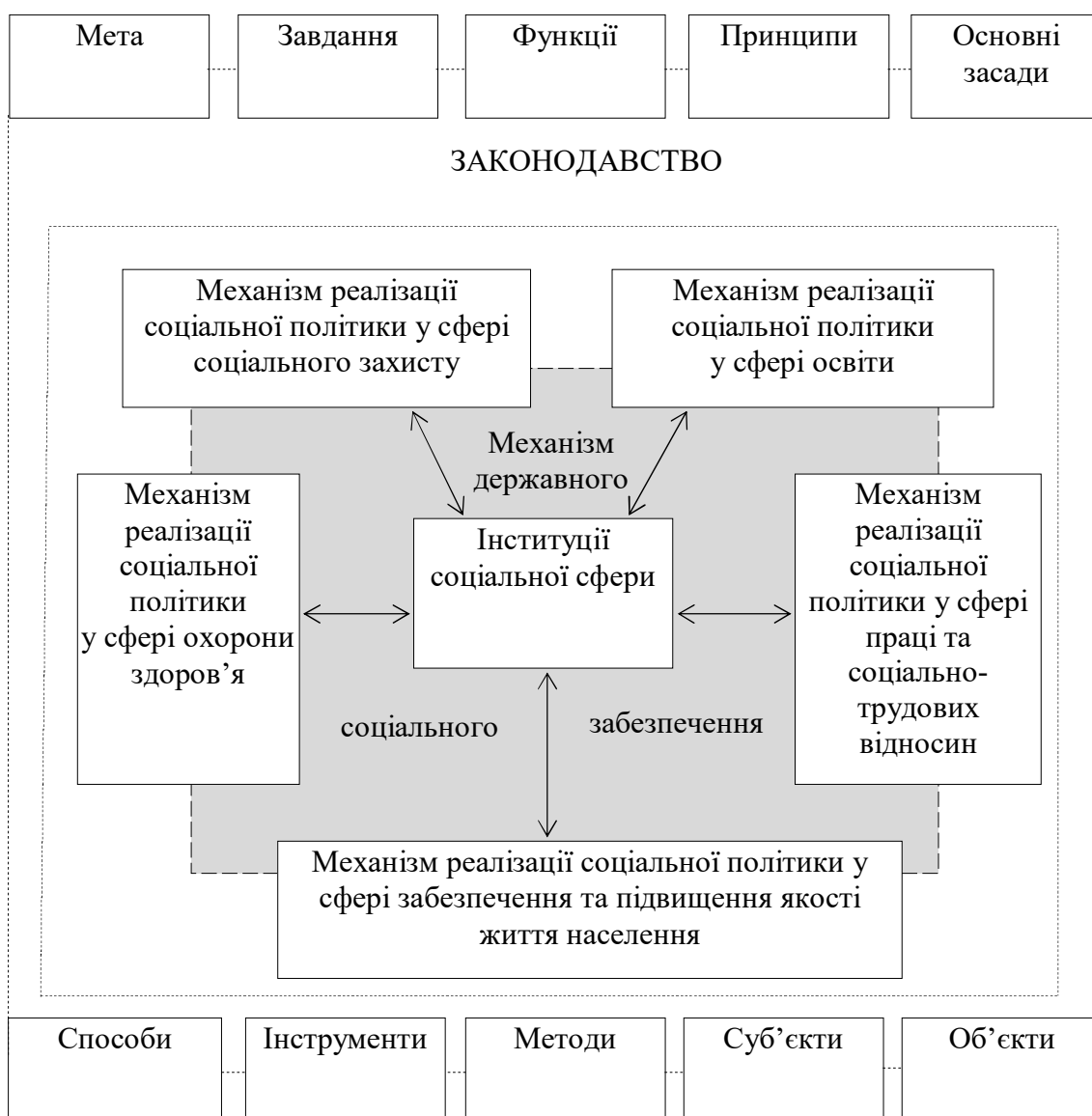

Рис.1. Структура системи механізмів реалізації соціальної політики держави в умовах інтеграційності процесів розвитку*

* авторська розробка

Кожен із наведених механізмів, звісно, повинен мати власну структуру, однак, при цьому, всі вони мають підпорядковуватися єдиній загальній меті, єдиним загальнодержавним цілям, базуватися на єдиних принципах тощо. Всі вони призначаються для реалізації державної соціальної політики, а, отже, в їх основі мають лежати її цілі, завдання, принципи, методи, інструменти тощо.

Головна мета соціальної політики на сучасному етапі повинна полягати у забезпеченні населенню умов та можливостей для повноцінного життя, самореалізації та досягнення власного благополуччя. Завдання ж соціальної політики мають полягати в тому, щоб створити належні умови і надати можливості кожному самостійно забезпечити власне благополуччя.

Тобто, завдання держави у процесі формування і реалізації соціальної політики полягатиме не у визначенні найбільш нужденних категорій громадян та встановленні належних їм сум і механізмів їх отримання, а у забезпеченні кожному індивіду умов і можливостей для повноцінного життя, самореалізації та досягнення власного благополуччя. Отже, необхідна кардинальна зміна підходу до розуміння і втілення соціальної функції держави, де головною постане не державна підтримка найбільш незахищених прошарків населення, а державне забезпечення всебічного розвитку населення в цілому. Лише в такому випадку дійсно створюватимуться стимули для особистісного розвитку і самореалізації кожного.

Кожен із наведених механізмів матиме в основі індивідуальні принципи, однак, при цьому, всі вони повинні базуватися на загальних базових принципах задля забезпечення ефективного втілення державної соціальної політики. До таких базових принципів мають належати наступні:

– повного охоплення – означає, що реалізація соціальної політики держави відповідними інституціями, органами, установами, особами тощо має здійснюватися із повним охопленням всього населення, яке підпадає під дію того чи іншого нормативного документу;

– пошани до людини, тобто реалізація соціальної політики держави повинна здійснюватися таким чином (у такий спосіб), щоб в жодному разі не могли постраждати гідність особи, її права, в тому числі визначені Конституцією України;

– доступності соціальних послуг – полягає в тому, що кожна особа, яка потребує певної соціальної послуги, соціальної підтримки, соціального захисту держави тощо, могла б отримати їх за місцем свого знаходження (перебування) за мінімуму наявних документів;

– виключення суб'єктивізму – реалізація соціальної політики держави має здійснюватися таким чином, щоб унеможливити будь-який вплив суб'єктивної думки тієї чи іншої особи (групи осіб) на рішення щодо надання чи ненадання соціальних послуг, допомог тощо;

– контролю якості – полягає в необхідності забезпечити як на державному, так і на громадському рівні контроль якості соціальних послуг, що надаються, відповідності їх нормативам і стандартам тощо;

– моніторингу результатів. Даний принцип полягає в тому, що в процесі реалізації соціальної політики держави необхідно систематично моніторити стан соціально-економічного розвитку країни, рівень і якість життя населення для отримання інформації про доцільність реалізації тих чи інших положень державної соціальної політики.

Основними засадами реалізації державної соціальної політики, на які мають орієнтуватися механізми її реалізації, повинні стати:

– забезпечення мінімізації затрат часу на отримання соціальної послуги;

- створення умов для максимальної автоматизації процесу оформлення документів;
- сприяння повному усуненню суб'єктивізму в процесі реалізації державної соціальної політики;
- проведення суцільного контролю усіх затрат та доцільності і ефективності їх здійснення;
- відмова від бюрократизму;
- інституціональна координація та взаємодія.

Що стосується методів соціальної політики держави, на застосуванні яких мають базуватися механізми її реалізації, то слід відзначити, що серед них слід виокремлювати загальні і специфічні. До загальних методів соціальної політики відносяться ті, що характерні для всієї системи державного регулювання (економічні, адміністративні, нормотворчі, ідеологічні), а до специфічних – методи, які застосовуються лише в системі реалізації державної соціальної політики. Так, до переліку методів реалізації державної соціальної політики слід відносити: програмно-цільові методи, соціальне замовлення, освітні курси, цінове і тарифне регулювання, податкове регулювання, регулювання розмірів заробітної плати, пенсій, допомог, стипендій тощо, нормативне регулювання, адміністративне регулювання, всеохопний контроль і моніторинг.

Якщо говорити про способи реалізації соціальної політики держави, то до них варто віднести загальний та адресний. За першого способу реалізація соціальної політики держави здійснюватиметься на загальних засадах і для всього населення країни. За другого способу – адресного – реалізація соціальної політики держави у будь-якій визначеній законодавством формі буде здійснюватися для окремих категорій осіб. Можливий також і змішаний спосіб реалізації соціальної політики, за якого, наприклад, соціальному захисту підлягає все населення країни,

але отримання окремих соціальних трансферів здійснюється на засадах адресності при існуванні певних критеріїв.

Таким чином, система механізмів реалізації державної соціальної політики має базуватися на її загальному методологічному базисі, хоча, при цьому, кожен з механізмів має мати свою власну складну структуру і свої завдання, спрямовані на забезпечення населенню умов та можливостей у сферах освіти, охорони здоров'я, праці та соціально-трудова відносин, у соціальному захисті та формуванні бажаного рівня якості життя та його підвищенні.

Зокрема, основна мета механізму реалізації соціальної політики у сфері освіти, виходячи із загальної мети державної соціальної політики, заснованої на концепції всебічного розвитку особистості, полягає у створенні індивідам умов та можливостей в освітній сфері. Іншими словами, вона полягає в забезпеченні кожному можливості отримати необхідний рівень знань та створенні умов рівного доступу до освітніх послуг. Основна мета механізму реалізації соціальної політики у сфері охорони здоров'я – створення умов та забезпечення можливостей всебічного розвитку індивідів засобами сфери охорони здоров'я.

Мета механізму реалізації соціальної політики у сфері забезпечення якості життя населення – створення всіх необхідних умов і можливостей індивідам для забезпечення ними бажаного рівня життя та його підвищення. Основна мета механізму реалізації соціальної політики у сфері соціального захисту населення полягає у створенні умов та забезпеченні можливостей всебічного розвитку індивідів засобами сфери соціального захисту. Тобто, призначенням даного механізму має бути не лише підтримка, допомога, захист всіх індивідів, які цього потребують, а формування у них впевненості у власних силах і можливостях, стимулювання їх саморозвитку і самореалізації, поштовх до забезпечення і підвищення їх рівня добробуту власними силами.

Основне призначення механізму реалізації соціальної політики у сфері праці та соціально-трудоких відносин, виходячи з концепції всебічного розвитку особистості – створення умов та можливостей самореалізації індивідів на ринку праці. Тобто, даний механізм покликаний формувати умови для повноцінного функціонування і розвитку ринку праці, збалансування попиту і пропозиції працівників різних професій як у загальнодержавному, так і в регіональному та місцевих вимірах, створювати можливості для працевлаштування індивідів за місцем проживання, за професійним спрямуванням, з огляду на наявність здібностей для виконання того чи іншого виду робіт та формувати систему стимулів для підвищення рівня економічної активності індивідів.

Функціонування і взаємодія механізмів реалізації соціальної політики держави здійснюється за допомогою державного соціального забезпечення. Оскільки під соціальним забезпеченням, у відповідності з концепцією всебічного розвитку особистості, варто розуміти комплекс заходів, ресурсів та інструментів, спрямованих на забезпечення населенню умов та можливостей для повноцінного життя, самореалізації та досягнення власного благополуччя, то призначення державного соціального забезпечення – забезпечити функціонування законодавчо закріплених механізмів за допомогою необхідних фінансових, кадрових, інформаційних та інших ресурсів, відповідної інфраструктури та програм розвитку.

Таким чином, реалізація соціальної політики держави є складною системою, яка вміщує цілий ряд механізмів і характеризується складними багатосторонніми зв'язками. В той же час, центральним елементом вказаної системи виступає законодавство. Оскільки формування і реалізація соціальної політики є виключною компетенцією держави, вони неможливі без чіткого нормативного регулювання, а,

отже, саме законодавство виступає не лише центральним елементом, базисом даної системи, але й основною зв'язуючою ланкою, посередництвом якої відбувається взаємодія і взаємозв'язок окремих механізмів реалізації соціальної політики.

Висновки і пропозиції. Посилення інтеграційних процесів розвитку, наростання глобалізації та ряд внутрішніх викликів, які постають сьогодні перед нашою державою, вимагають перебудови системи державного управління і, що особливо важливо, реформування вітчизняної соціальної політики. З нашої точки зору, варто перебудувати соціальну політику на засадах концепції всебічного розвитку особистості, завдяки чому держава створюватиме умови, можливості та стимули нарощування особистісного потенціалу індивідів, а, отже, нарощуватиме власний людський капітал.

Соціальна політика повинна охоплювати абсолютно всі сфери життєдіяльності в країні, а тому до складу системи механізмів її реалізації мають входити механізми соціального захисту та забезпечення належного рівня якості життя, механізми реалізації соціальної політики у сферах освіти, охорони здоров'я, праці та соціально-трудових відносин. Лише на основі такого підходу забезпечуватиметься всеохопність державного регулювання соціальної сфери, стимулювання особистісного розвитку індивідів та, як наслідок, підвищення рівня конкурентоспроможності держави.

Література:

1. Баластрик Л. О. (2013) Механізм реалізації соціальних функцій держави: інституційний аспект. *Фінанси України*, 5, 90–99.
2. Башинський Т. В. (2016) Механізми реалізації соціальної політики в системі альтернатив фінансового забезпечення. Дис. канд. екон. наук. Хмельницький, 247.

3. Коротич О. Б. (2016) Реалізації державної соціальної політики України в умовах реформування публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*, 2 (50), 18–23.

4. Бендасюк О. О. (2011) Формування механізмів реалізації соціальної політики на засадах гарантування соціально безпеки. Автореф. дис....д.е.н. Донецьк, 42.

References:

1. Balastryk L. O. (2013) Mekhanizm realizatsii sotsialnykh funktsii derzhavy: instytutsiinyi aspekt [The state social functions realization mechanism of: the institutional aspect]. *Finansy Ukrainy [Finance of Ukraine]*, 5, 90–99. [in Ukrainian].

2. Bashynskiy T. V. (2016) Mekhanizmy realizatsii sotsialnoi polityky v systemi alternatyv finansovoho zabezpechennia [Mechanisms for social policy implementation in the system of financial security alternatives]. Dys. kand. ekon. nauk. Khmelnytskyi, 247. [in Ukrainian].

3. Korotych O. B. (2016) Realizatsii derzhavnoi sotsialnoi polityky Ukrainy v umovakh reformuvannia publichnoi vlady [Realization of the Ukraine's state social policy in the conditions of public authority reformation]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [Actual problems of public administration]*, 2 (50), 18–23. [in Ukrainian].

4. Bendasiuk O. O. (2011) Formuvannia mekhanizmiv realizatsii sotsialnoi polityky na zasadakh harantuvannia sotsialno bezpeky [Formation the social policy implementing mechanisms on the basis of social security guaranteeing]. Avtoref. dys....d.e.n. Donetsk, 42. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

UDC 551.435

ON THE POTENTIAL DANGER OF THE DEVELOPMENT OF LANDSLIDE PROCESSES IN THE AREA OF ZABALA, ECUADOR

Kravchenko R. A., PhD in Geography,

Universidad UTE, Ecuador, Quito

Pareja E. S., Master student,

Russian State Hydrometeorological University, Russian Federation, Saint Petersburg,

Flores Y. G., Master student,

National Research Tomsk Polytechnic University, Russian Federation, Tomsk

The subject of research was the characteristics of the slopes and the processes acting as factors of the formation of landslides. The aim of the work was to analyze the potential danger of the development of landslide processes in the Zabala sector, in the equatorial Andes. The morphometric method was used.

It is established that the slopes with angles of inclination up to 15 ° constitute 27,8 % of the investigated area. Angles of inclination from 15 ° to 25 ° make 28,7 % of the area. From 25 ° to 45 ° - 40,8 %; and over 45 ° - 2,7 %.

The factors that increase the risk of landslide development in the studied area are: steep angles of inclination of the surface, earthquakes, gully erosion, trimming of the lower part of the slope.

The results of the work can be applied for assessment of geomorphological risks.

Key words: slope, morphometric characteristics, geomorphological risks, equatorial Andes, steeply inclined

кандидат географических наук, Кравченко Р. А., Пареха Э. С., Флорес Й. Г. О потенциальной опасности развития оползневых процессов в зоне завала, Эквадор / Universidad UTE, Эквадор, г. Кито; Российский государственный гидрометеорологический университет, Российская федерация, Санкт-Петербург; Национальный исследовательский Томский политехнический университет, Российская федерация, Томск

Предметом исследования являлись характеристики склонов и процессов, выступающих как факторы формирования оползней. Цель работы состояла в анализе потенциальной опасности развития оползневых процессов в секторе Завала, в экваториальных Андах. Использовался морфометрический метод.

Установлено, что склоны с углами наклона до 15° составляют 27,8 % исследованной территории. Углы наклона от 15° до 25° имеет 28,7 % площади. От 25° до 45° - 40,8 %; и свыше 45° - 2,7 %.

Факторами увеличивающими опасность развития оползней на изученной территории являются: крутые углы наклона поверхности, землетрясения, овражная эрозия, подрезка нижней части склона.

Результаты работы могут быть применены для оценки геоморфологических рисков.

Ключевые слова: склон, морфометрические характеристики, геоморфологические риски, экваториальные Анды, круто наклонные склоны

Введение. Важность исследования оползневых явлений определяется как необходимостью более глубокого изучения природных процессов, так и прикладной значимостью. Оползни являются угрозой для населенных пунктов, дорог, хозяйственных объектов.

Исследованию оползней и факторов, влияющих на оползневые процессы посвящено множество исследований [1 - 14]. Анализируются различные факторы, воздействующие на развитие этих природных процессов.

Целью статьи является анализ потенциальной опасности развития оползневых процессов в секторе Завала, в экваториальных Андах.

Изложение основного материала статьи.

Исследование проводилось в горно-экваториальной части Анд, в Республике Эквадор, севернее г. Кито. Ключевой участок площадью 5 км² расположен близ линии экватора в окрестностях населенного пункта Завала. Высота над уровнем моря составляет 2400 - 2800 метров. Склоны, в ряде случаев достигают длины около 1 км и в основном перекрыты современными рыхлыми, легкоразмываемыми отложениями. В нижней части склонов отмечаются выходы на поверхность скальных пород.

По данным «Instituto Nacional de Meteorología e Hidrología del Ecuador» средняя температура воздуха составляет 14°C и незначительно меняется по месяцам. Среднегодовое количество осадков составляет около 700 мм. Преобладают атмосферные осадки в жидком виде, со значительной долей ливневых дождей. Максимальное количество осадков отмечается в апреле. Почвы сильно эродированы и бедны органическим веществом. Широко распространены такие линейные формы эрозии как промоины и овраги.

Применялся морфометрический метод. Для изучения склонов использовалась программа ArcGIS 10.3 на основе материалов аэрофотосъемки предоставленных «Instituto Geográfico Militar» и «La Administración Zonal de Calderón». Проводились полевые исследования. Для изучения морфометрических характеристик склонов использовался теодолит DGT 10 CSTBERGER/Digital.

В условиях круто наклонных склонов существует риск развития оползневых процессов. Были проанализированы углы наклона склонов. В таблице представлены результаты изучения морфометрических характеристик.

Таблица 1.

Соотношение площади склонов с различными углами наклона поверхности

Процент территории занятой склонами различной крутизны	Угол наклона до 15 °	Угол наклона от 15 ° до 25 °	Угол наклона от 25 ° до 45 °	Угол наклона свыше 45 °
	27,8 %	28,7 %	40,8 %	2,7 %

Как видно из таблицы, значительная часть исследованной территории имеет углы наклона от 25 ° до 45 °. Эту характеристику склонов можно рассматривать как предпосылку формирования оползневых явлений.

Кроме того, на исследуемой территории ранее была произведена подрезка нижней части склона для строительства грунтовой дороги местного значения (рисунок 1).

Рисунок 1. Подрезанная нижняя часть склона.

Одним из факторов повышающим риск формирования оползней являются землетрясения. Территория Республики Эквадор характеризуется высокой сейсмической активностью.

В частности, 16 апреля 2016 года произошло разрушительное землетрясение в прибрежной части Эквадора. Толчки ощущались и в районе исследования, расположенном в 170 км от эпицентра землетрясения и как результат был зафиксирован оползень. Массы грунта вышли на дорогу местного значения. В данном случае на этот процесс оказало влияние сочетание таких факторов, как сейсмическая активность, подрезка нижней части склона и атмосферные осадки. Именно апрель месяц характеризуется наибольшим количеством осадков, в том числе ливневых дождей.

Активное развитие линейных форм эрозии, прежде всего разветвленных овражных систем, приводит к дроблению склона на отдельные участки небольшой площади. Это также выступает как фактор повышающий риск потери стабильности горных пород на склонах. На исследуемой территории зафиксированы малые оползни тесно связанные с эрозионными процессами. На рисунке 2 отображена трещина разрыва грунта в месте формирования оползня.

Рисунок 2. Трещина разрыва грунта в месте формирования оползня.

При анализе потенциальной опасности оползней непосредственно на жилые строения населенного пункта Завала, можно сделать заключение о незначительном риске. Прежде всего, в связи с минимальными уклонами поверхности, а также пространством занятым землями сельскохозяйственного назначения отделяющим сооружения от склонов.

Однако следует отметить, что риск развития оползней существует на участках, прилегающих к дорогам, в том числе к такой важной транспортной магистрали, как Панамериканское шоссе. На рисунке 4 показан участок, расположенный в непосредственной близости от этого транспортного пути. Строение находится у подножия с высоким риском развития опасных склоновых процессов.

Рисунок 3. Строение, расположенное у подножия с высоким риском развития опасных склоновых процессов.

Выводы. Установлено, что склоны с углами наклона до 15° составляют 27,8 % исследованной территории. Углы наклона от 15° до 25° имеет 28,7 % площади. От 25° до 45° - 40,8 %; и свыше 45° - 2,7 %.

Факторами, увеличивающими опасность развития оползней на изученной территории являются: крутые углы наклона поверхности, землетрясения, овражная эрозия, *подрезка нижней части склона*.

Изученная территория характеризуется риском развития оползней в частях примыкающих к дорогам, как местного, так и международного значения.

References:

1. Bell, F. G., & Maud, R. R. (2000). Landslides associated with the colluvial soils overlying the Natal group in the greater Durban Region of Natal, South Africa. *Environmental geology*, 39 (9), 1029 – 1038.
2. Dhakal, A. S., & Sidle, R. C. (2004). Distributed simulations of landslides for different rainfall conditions. *Hydrological Processes*, (18), 757–776.
3. Guzzetti, F., Peruccacci, S., Rossi, M., & Stark, C. P. (2008) The rainfall intensity–duration control of shallow landslides and debris flows: an update. *Landslides*, (5), 3–17.
4. Hong, Y, Hiura, H, Shino, K, et al. (2005). The influence of intense rainfall on the activity of large-scale crystalline schist landslides in Shikoku Island, Japan. *Landslides*, 2 (2), 97–105.
5. Hunter, G., & Fell, R. (2003). Travel distance angle for “rapid” landslides in constructed and natural soil slopes. *Canadian Geotechnical Journal*, (40), 1123–1141.
6. Jakob, M., Holm, K., Lange, O. & Schwab, J. W. (2006). Hydrometeorological thresholds for landslide initiation and forest operation shutdowns on the north coast of British Columbia. *Landslides*, (5), 228–238.

7. Montero, J., (2003). Los procesos de riesgo con origen natural: una constante en la relación entre hombre y medio ambiente. *Revista de Ciencias Sociales*, (23), 33-64.
8. Moreiras, S. M. (2005). Climatic effect of ENSO associated with landslide occurrence in the Central Andes, Mendoza Province, Argentina. *Landslide*, (2), 53–59.
9. Olivares, L, & Picarelli, L (2003). Shallow flowslides triggered by intense rainfalls on natural slopes covered by loose unsaturated pyroclastic soils. *Geotechnique*, 53(2), 283–287.
10. Pathak, D. R., Gharti H. N., Singh A. B., & Hiratsuka A. (2008). Stochastic Modeling of Progressive Failure in Heterogeneous Soil Slope. *Geotechnical and Geological Engineering*, (26), 113–120.
11. Sánchez-Núñez, J. , Macías, J., Zamorano-Orozco, J., et al. (2012). Mass movement processes at the Motozintla Basin, Chiapas, Southern Mexico. *Geofísica Internacional*, 51 (2), 169-186.
12. Van Asch, T., Van Beek, L., & Bogaard, T. (2007). Problems in predicting the mobility of slow-moving landslides. *Engineering Geology*, (91), 46-55.
13. Xue J., & Gavin, K. (2008). Effect of Rainfall Intensity on Infiltration into Partly Saturated Slopes. *Geotechnical and Geological Engineering*, (26), 199–209.
14. Zhang W.J., Chen Y.M., & Zhan L.T. (2006). Loading/Unloading response ratio theory applied in predicting deep-seated landslides triggering. *Engineering Geology*, (82), 234– 240.

UDC 551.435

ON THE ISSUE OF CLASSIFICATION CRITERIA FOR GULLIES

Kravchenko R. A., PhD in Geography

Universidad UTE, Ecuador, Quito

The subject of the study was the characteristics of gully relief forms. The purpose of the work was to analyze the classification criteria for gullies. Methods used for research are analysis and synthesis.

It is proposed to use for classification such a criterion as a combination of gully forms. Linear forms of erosion, combined in a gully system, should be considered as one group. Changes in the local bases of erosion in the main “trunk” of the system will entail the transformation of lateral erosion forms. At the same time, single gullies should be attributed to another group. This is based on the analysis of the dynamics of gully forms.

The results of the work can be used to develop such a scientific area as fluvial geomorphology.

Key words: fluvial geomorphology, gully system, linear forms of erosion, erosion, slope

кандидат географических наук, Кравченко Р. А. К вопросу о критериях классификации оврагов/ Universidad UTE, Эквадор, г. Кито

Предметом исследования являлись характеристики овражных форм рельефа. Цель работы состояла в анализе критериев классификации оврагов. Использовались методы анализа и синтеза.

Предложено для классификации использовать такой критерий, как сочетание овражных форм. Линейные формы эрозии, объединенные в овражную систему, следует рассматривать как одну группу. Изменение местных базисов эрозии в основном стволе системы повлечет за собой трансформацию боковых эрозионных

форм. В то же время одиночные овраги надо отнести к другой группе. Это основано на анализе динамики овражных форм.

Результаты работы могут быть использованы для развития такого научного направления как флювиальная геоморфология.

Ключевые слова: флювиальная геоморфология, овражная система, линейные формы эрозии, эрозия, склон

Введение. В развитии теории флювиальной геоморфологии особую роль занимает изучение таких форм рельефа, как овраги. Доступные для изучения различными методами и динамично развивающиеся линейные эрозионные формы являлись хорошими объектами для анализа динамики рельефа.

Было выполнено множество исследований по классификации оврагов или отдельным аспектам развития этих форм рельефа, включающим те или иные классификационные признаки [1 – 19] и др.

Внимание к классификации оврагов объясняется не только необходимостью упорядочить знания и структурировать теоретические положения геоморфологии, но и необходимостью использования разработок в конкретных прикладных целях.

Цель статьи состояла в анализе критериев классификации оврагов.

Изложение основного материала статьи. На основе анализа значительного числа исследований посвященных данному вопросу можно прийти к заключению, что в качестве критериев классификаций оврагов использовались такие как: форма, активность, продольные и поперечные профили, место развития, соотношение с водосбором, характер вершин и устьевых частей, стадии развития, возраст, характер горных пород, факторы формирования и развития и многие другие.

Разработка классификаций для различных целей не дает возможности выработать некий единый, универсальный подход.

Достаточно логичной является классификация [7], основанная на таком критерии, как местоположение эрозионных форм. Две основные группы: донные и береговые овраги имеют четко выраженные различия. Донные овраги развиваются по днищам балок, при небольших углах наклона, но характеризуются значительной водосборной площадью.

Береговые овраги развиваются на более круто наклонных поверхностях склонов. Эта классификация хорошо отражает условия развития оврагов Русской равнины.

Однако изучение овражных форм в других природных условиях приводит к необходимости рассмотрения иных критериев для классификации.

В частности, рассматривая овраги в горно-экваториальной части Эквадора, следует обратить внимание на то, что некие аналоги донных оврагов там представлены крайне незначительно и с существенными отличиями. Линейные эрозионные формы развиваются на круто наклонных склонах, длина которых может достигать 1 км и более.

Рассматривая теоретические положения о возвратно-поступательном развитии рельефа, предложенные А.И. Скомороховым [14-17], следует сделать заключения о перманентном развитии эрозионных форм, когда эрозия сменяется аккумуляцией, порой до заполнения оврагов и остановки их вершинного роста. В дальнейшем происходит новое эрозионное развитие. Овражная эрозия, возникнув однажды на конкретном участке, продолжает свое развитие, являясь в данном случае самовозбуждающимся процессом.

Автор статьи, в своих предыдущих работах [9, 10], использовал такой критерий, как взаимодействие между донным оврагом и устьевой частью его отвершков, береговых оврагов. Овраги должны рассматриваться как единая, циклически система, имеющая особенность саморазвития.

Используя в качестве предпосылок данные результаты, предлагается выделить в качестве классификационного признака, такой критерий как сочетание овражных форм. Линейные формы эрозии, объединенные в овражную систему, следует рассматривать как одну группу. Изменение местных базисов эрозии в основном стволе системы повлечет за собой трансформацию боковых эрозионных форм. Произойдет распространение и влияние зон активной аккумуляции на все овражную систему. Эта зона циклически меняющаяся на новый этап эрозионной активности.

Это применимо как для системы «донный овраг – береговые овраги», так и для других природных условий, когда в качестве основного ствола системы выступает овраг на склоне, имеющий разветвленную сеть боковых оврагов. Эрозия и аккумуляция внутри линейных форм будет приводить к изменению рельефа и тем самым оказывать влияние на дальнейшую динамику процессов во всей системе.

В то же время одиночные овраги надо отнести к другой группе. Эти формы также развиваются на основе закономерностей единого эрозионно-аккумулятивного процесса. Однако, в одиночных оврагах, не являющихся частью разветвленной овражной системы, будет наблюдаться другая динамика процессов. Прежде всего, отсутствие такого значимого фактора, как взаимовлияние основного ствола овражной системы и его боковых отвершков.

Данный критерий классификации может быть применим для различных природных условий.

Выводы. Предложено для классификации использовать такой критерий, как сочетание овражных форм. Линейные формы эрозии, объединенные в овражную систему, следует рассматривать как одну группу. В то же время одиночные овраги надо отнести к другой группе.

Это основано на различии динамики овражных форм разных групп.

Результаты работы могут быть использованы для развития такого научного направления как флювиальная геоморфология.

Литература:

1. Арманд Д.Л. (1972). Классификация эрозионных форм и процессов. *Вопросы методики почвенно-эрозионного картирования*. 2, 300-312.
2. Волощук М.Д. (1973). Опыт типизации овражных размывов для мелиоративных целей. *Достижения почвоведения и агрохимии в Молдавии*. 4, 147 - 154.
3. *География овражной эрозии*. (2006). под ред. Е.Ф. Зориной. Москва, МГУ, 324.
4. Григорьев И.И. (2006). Классификация сельскохозяйственных и техногенных оврагов и оценка скоростей их роста на территории Удмуртии. *Общие и прикладные вопросы эрозионных и русловых процессов*, 1, 72-79.
5. Зорина Е.Ф., Ковалев С.Н., Никольская И.И. (1998). Подходы к типизации оврагов. *Геоморфология*, 2, 75-80.
6. Ковалев С.Н., Любимов Б.П. (2006). Особенности развития овражной эрозии во времени и в различных природных условиях. *Геоморфология*, 3, 66-76.
7. Козменко А.С. (1954). *Основы противозерозионной мелиорации*. Москва, Сельхозгиз, 424.
8. Косов Б.Ф. (1978). Рельефообразующая роль антропогенной овражной эрозии. *Вестник МГУ. Сер. 5. География*, 5, 19-26.
9. Кравченко Р.А. (2000). Аккумулятивный процесс в развитии овражных систем. *Геоморфология*, 2, 12-17.
10. Кравченко Р.А. (2003). *Стадия аккумуляции в развитии овражных систем и защита земель от эрозии*. Курск, 119.

11. Любимов Б.П., Ковалев С.Н. (2006). Зональные и региональные типы оврагов. *Геоморфология*, 1, 11-19.
12. Мосальский В. (1897). *Овраги черноземной полосы России, их распространение, развитие и деятельность*. СПб., 251.
13. *Овражная эрозия* (1989). под ред. Р.С. Чалова. Москва, МГУ, 167.
14. Скоморохов А.И. (1981). К развитию форм овражно-балочного рельефа. *Известия АН СССР сер. геогр.*, 5, 114-121.
15. Скоморохов А.И. (1990). О возвратно-поступательном развитии флювиального рельефа. *Геоморфология*, 2, 12-19.
16. Скоморохов А.И. (1981). Скорость роста оврагов (по наблюдениям в Курской области). *Геоморфология*, 1, 97-103.
17. Скоморохов А.И. (1991). Флювиальный процесс и динамика балочных систем. *Геоморфология*, 2, 16-24.
18. Соболев С.С. (1948). *Развитие эрозионных процессов на территории европейской части СССР и борьба с ними*. Москва, АН СССР, 307.
19. Kravchenko, R. (2013). Influence of sediment from the Gullies in the development of erosion forms. *Enfoque UTE*, 4 (2), 35-44.

References:

1. Armand D.L. (1972). Klassifikacija jerozionnyh form i processov. *Voprosy metodiki pochvenno-jerozionnogo kartirovanija*. 2, 300-312.
2. Voloshhuk M.D. (1973). Opyt tipizacii ovrazhnyh razmyvov dlja meliorativnyh celej. *Dostizhenija pochvovedenija i agrohimii v Moldavii*. 4, 147 - 154.
3. *Geografija ovrazhnoj jerozii*. (2006). pod red. E.F. Zorinoj. Moskva, MGU, 324.
4. Grigor'ev I.I. (2006). Klassifikacija sel'skohozjajstvennyh i tehnogennyh ovragov i ocenka skorostej ih rosta na territorii Udmurtii. *Obshhie i prikladnye voprosy jerozionnyh i ruslovyh processov*, 1, 72-79.

5. Zorina E.F., Kovalev S.N., Nikol'skaja I.I. (1998). Podhody k tipizacii ovragov. *Geomorfologija*, 2, 75-80.
6. Kovalev S.N., Ljubimov B.P. (2006). Osobennosti razvitija ovrazhnoj jerozii vo vremeni i v razlichnyh prirodnyh uslovijah. *Geomorfologija*, 3, 66-76.
7. Kozmenko A.S. (1954). *Osnovy protivojerozionnoj melioracii*. Moskva, Sel'hozgiz, 424.
8. Kosov B.F. (1978). Rel'efoobrazujushhaja rol' antropogennoj ovrazhnoj jerozii. *Vestnik MGU. Ser. 5. Geografija*, 5, 19-26.
9. Kravchenko R.A. (2000). Akkumuljativnyj process v razvitii ovrazhnyh sistem. *Geomorfologija*, 2, 12-17.
10. Kravchenko R.A. (2003). *Stadija akumuljacji v razvitii ovrazhnyh sistem i zashhita zemel' ot jerozii*. Kursk, 119.
11. Ljubimov B.P., Kovalev S. N. (2006). Zonal'nye i regional'nye tipy ovragov. *Geomorfologija*, 1, 11-19.
12. Mosal'skij V. (1897). *Ovragi chernozemnoj polosy Rossii, ih rasprostranenie, razvitie i dejatel'nost'*. SPb., 251.
13. *Ovrazhnaja jerozija* (1989). pod red. R.S. Chalova. Moskva, MGU, 167.
14. Skomorohov A.I. (1981). K razvitiju form ovrazhno-balochnogo rel'efa. *Izvestija AN SSSR ser. geogr.*, 5, 114-121.
15. Skomorohov A.I. (1990). O vozvratno-postupatel'nom razvitii fljuvial'nogo rel'efa. *Geomorfologija*, 2, 12-19.
16. Skomorohov A.I. (1981). Skorost' rosta ovragov (po nabljudenijam v Kurskoj oblasti). *Geomorfologija*, 1, 97-103.
17. Skomorohov A.I. (1991). Fljuvial'nyj process i dinamika balochnyh sistem. *Geomorfologija*, 2, 16-24.
18. Sobolev S. S. (1948). *Razvitie jerozionnyh processov na territorii evropejskoj chasti SSSR i bor'ba s nimi*. Moskva, AN SSSR, 307.
19. Kravchenko, R. (2013). Influence of sediment from the Gullies in the development of erosion forms. *Enfoque UTE*, 4 (2), 35-44.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 528.29

ТЕХНОЛОГІЯ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕСУРСНИХ ПАРАМЕТРІВ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКТИЧНИХ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

доктор технічних наук, професор, Катеринчук І. С.

кандидат технічних наук, доцент, Балицький І. І.

кандидат технічних наук, Шпорт М. М.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Розроблено інформаційну технологію оцінки ресурсних параметрів застосування безпілотних літальних апаратів у складі безпілотних авіаційних комплексів Держприкордонслужби України для моніторингу обстановки на державному кордоні. Технологія надає можливості визначення оптимальних (раціональних) значень дальності, висоти та тривалості застосування БПЛА. Пошук оптимальних значень окремих критеріїв висоти, радіусу та тривалості застосування БПЛА здійснено з використанням невизначених множників Лагранжа для розв'язання рівняння балансу параметрів. Розраховані оптимальні (раціональні) значення використовуються для визначення корисного бортового навантаження БПЛА, при якому досягатиметься найкраща ефективність контролю державного кордону та максимальна відстань радіолінії керування.

Ключові слова: баланс, безпілотний авіаційний апарат, висота, дальність, державний кордон, ефективність, контроль, корисне навантаження, параметр, радіолінія.

доктор технических наук, профессор, Катеринчук И. С., кандидат технических наук, доцент, Балицкий И. И., кандидат технических наук, Шпорт Н. Н. Технология обоснования ресурсных параметров применения тактических беспилотных летательных аппаратов органа охраны государственной границы / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого., г. Хмельницкий.

Разработана информационная технология оценки ресурсных параметров применения беспилотных летательных аппаратов в составе беспилотных авиационных комплексов Госпогранслужбы Украины для мониторинга обстановки на государственной границе. Технология предоставляет возможности определения оптимальных (рациональных) значений дальности, высоты и длительности применения БПЛА. Поиск оптимальных значений отдельных критериев высоты, радиуса и продолжительности применения БПЛА осуществлено с использованием неопределенных множителей Лагранжа для решения уравнения баланса параметров. Рассчитаны оптимальные (рациональные) значения используются для определения полезной бортовой нагрузки БПЛА, при которой достигается наилучшая эффективность контроля государственной границы и максимальное расстояние радиолинии управления.

Ключевые слова: баланс, беспилотный авиационный аппарат, высота, дальность, государственную границу, эффективность, контроль, полезная нагрузка, параметр, радиолиния.

Doctor of Technical Sciences, Professor, Katerynychuk I. S., Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Balytskyi I. I., Candidate of Technical Sciences, Shport N. N. Technology of resource parameters substantiation of using tactical unmanned aerial vehicles of the state border

guard authority / National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi.

The information technology of estimating resource parameters of the use of unmanned aerial vehicles in the unmanned aviation complex of the State Border Guard Service of Ukraine for monitoring the situation on the state border has been developed. The technology provides the ability to determine the optimal (rational) values of the range, height and duration of the UAV. The search for optimal values for individual criteria for altitude, radius and duration of UAVs has been carried out using indeterminate Lagrange multipliers to solve the equation of balance of parameters. The calculated (rational) values are used to determine the UAV working load, to achieve the most effective control of the state border and the maximum distance of the control radio link.

Keywords: balance, unmanned aerial vehicle, height, range, state border, effectiveness, control, working load, parameter, radio link.

Вступ. Відповідно до Концепції та Програми розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2020 року системі охорони державного кордону важливе значення відведено розвитку та запровадженні нових технологій моніторингу обстановки засобами радіолокаційного, телевізійного та оптико-електронного спостереження, у тому числі тих, що базуються на безпілотних літальних апаратах (БПЛА). Повнота, точність та оперативність надання достовірної інформації при використанні БПЛА при виконанні спеціальних завдань залежить від ефективності та надійності функціонування системи управління та передачі даних між елементами безпілотних авіаційних комплексів (БАК).

Повітряний моніторинг державного кордону та контрольованих прикордонних районів за допомогою БПЛА здійснюється за допомогою вітчизняних безпілотних авіаційних комплексів БПАК-МП-1 "Spectator-M", які оснащені цифровими захищеними каналами зв'язку та

модернізованим моніторинговим обладнанням. Режими керування БПЛА можуть бути автоматичний, напівавтоматичний та ручний.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Дослідження проводилось відповідно до пріоритетних напрямків Концепції Державної цільової правоохоронної програми “Облаштування та реконструкція державного кордону на період до 2020 року”, Концепції інтегрованого управління кордонами, Стратегії розвитку Державної прикордонної служби та планів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності Адміністрації Держприкордонслужби України і Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ). Базовою науково-дослідною роботою, відповідно до якої проводилося дослідження, є «Удосконалення системи оптико-електронного спостереження охорони державного кордону» (НАДПСУ, шифр 216-0168 І).

Актуальність теми дослідження обумовлена потребою усунення невідповідності між необхідністю забезпечення високої ефективності оперативно-службової діяльності підрозділів охорони кордону шляхом впровадження сучасних технічних засобів охорони кордону і відсутністю науково-методичного апарату структурної і функціональної оптимізації застосування безпілотних авіаційних комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Завдання щодо обґрунтування раціональних параметрів, технічних характеристик та інших властивостей БАК для виконання спеціальних завдань, раціонального та безпечного їх застосування досліджували такі науковці як Даник Ю. Г., В. М. Ілюшко М., Митрахович М. М., Кусаїнов А. А. та інші [1-3].

Дослідження проблем застосування інженерно-технічних систем та комплексів в інтересах охорони державного кордону здійснено у працях [4-7].

Аналіз праць зазначених авторів вказує на необхідність проведення досліджень з питань обґрунтування вимог до технічних характеристик та оцінки ефективності застосування БАК при виконанні спеціальних завдань з охорони державного кордону. Для виконання таких завдань найбільш ефективними є малі БПЛА (злітна маса до 20 кг). У такому разі, враховуючи обмеження за габаритами і масою корисного навантаження, вважається за доцільне використання як єдиного радіоканалу зв'язку для передачі командно-телеметричних даних і даних корисного навантаження, так і окремих каналів. Використання декількох каналів зв'язку підвищує надійність системи передачі даних і в той же час є надлишковим з точки зору ефективного використання радіочастотного спектру.

Метою статті є розроблення технології визначення оптимальних (раціональних) ресурсних параметрів застосування БПЛА у складі безпілотних авіаційних комплексів Держприкордонслужби України.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування вимог до параметрів керування для БПЛА органу охорони державного кордону являє собою багатопараметричну оптимізаційну задачу, розв'язок якої лежить в області компромісів. Так, задоволення вимог щодо пропускної здатності каналу зв'язку при передачі даних телеметрії і корисного навантаження, вимагає розширення смуги частот приймально-передавального обладнання та використовувати спектрально-ефективні методи модуляції [8]. Зазначене призводить до підвищених вимог по відношенню сигнал/шум на вході приймача, зниження дальності дії радіосистеми, підвищення ймовірності бітової помилки тощо. При виборі частотного діапазону командної радіолінії БПЛА необхідно враховувати радіус дії,

висоту польоту, масогабаритні параметри та вимоги щодо заданої ймовірності бітової помилки. Одним з відповідних частотних діапазонів є діапазон 2.4 ГГц. Зазначені вимоги є компромісними. Так, прагнення забезпечити максимальний радіус дії БАК, який обмежується радіовидимістю між БПЛА та наземним комплексом керування, викликатиме потребу компенсації згасання сигналу на трасі. Для забезпечення високої якості сигналу на великих відстанях необхідно збільшувати потужність передавального пристрою, що зменшуватиме вагу корисного навантаження. Тому на першому етапі необхідно визначити оптимальні значення висоти, дальності та тривалості використання БПЛА.

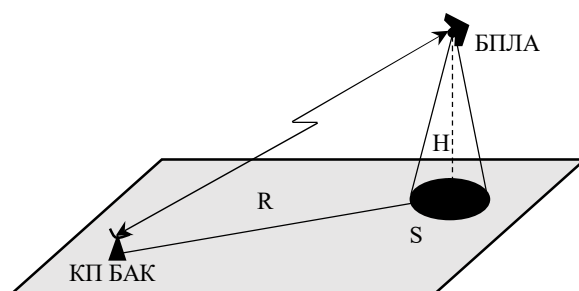

Рисунок 1 – Застосування БПЛА "Spectator-M"

У якості корисного навантаження БПЛА органів охорони державного кордону використовуються оптичні, оптикоелектронні та тепловізійні системи. Для збільшення діаметру зони контролю бортовими засобами необхідно збільшувати висоту польоту БПЛА. Для збільшення площі контрольованого прикордонного району необхідно збільшувати висоту польоту БПЛА (рис. 1). Для визначення оптимальних (раціональних) значень дальності, висоти та тривалості застосування БПЛА скористаємося такою інформаційною технологією [9].

Складемо рівнянням балансу ваги БПЛА:

$$G_{\Sigma} = G_1 + k_0 H^2 + k_R R^2 + k_T t + G_K, \quad (1)$$

де G_1 – вага корисного навантаження, кг; k_0 – розхід палива для забезпечення підняття БПЛА на висоту H , кг/м²; розхід палива для забезпечення польоту на дальність R , кг/км²; k_T – розхід палива для забезпечення польоту впродовж t годин, кг/год; G_K – вага конструкції БПЛА.

Нормуючі дільники для критеріїв висоти, дальності та тривалості польоту визначаються шляхом підстановки у рівняння балансу ваги мінімально допустимих значень цих критеріїв, попарно, запишемо у такому вигляді:

$$\begin{cases} H_{max} = \sqrt{G_{\Sigma} - G_1 - G_K - k_R R_{min}^2 - k_T t_{min}} \cdot \frac{1}{\sqrt{k_0}}, \\ R_{max} = \sqrt{G_{\Sigma} - G_1 - G_K - k_0 H_{min}^2 - k_T t_{min}} \cdot \frac{1}{\sqrt{k_R}}, \\ t_{max} = \sqrt{G_{\Sigma} - G_1 - G_K - k_0 H_{min}^2 - k_R R_{min}^2} \cdot \frac{1}{\sqrt{k_T}}. \end{cases} \quad (2)$$

Для тактико-технічних характеристик БПЛА "Spectator-M", з урахуванням мінімально необхідних значень, максимально можливі значення кожного із критеріїв матимуть значення:
 $R_{max} = 54 \text{ км}; H_{max} = 3.2 \text{ км}; t_{max} = 1.6 \text{ год}.$

Узагальнений критерій ефективності використання БПЛА має вигляд:

$$W = \frac{R}{R_{max}} + \frac{H}{H_{max}} + \frac{t}{t_{max}}. \quad (3)$$

Пошук оптимальних значень окремих критеріїв $R_{opt}, H_{opt}, t_{opt}$, що забезпечують максимум узагальненого критерію W , здійснимо з використанням невизначених множників Лагранжа – λ . Тоді рівняння (3) переписеться у вигляді:

$$W = \frac{R}{R_{max}} + \frac{H}{H_{max}} + \frac{t}{t_{max}} + \lambda [G_{\Sigma} - G_1 - G_K - k_0 H^2 - k_R R^2 - k_T t]. \quad (4)$$

Прирівнявши до нуля часткові похідні функції (4) за змінними R, H, t , знайдемо оптимальні значення критеріїв для БПЛА типу "Spectator-M": $R_{opt} = 28 \text{ км}; H_{opt} = 2.8 \text{ км}; t_{opt} = 1.2 \text{ год}$. Для знайдених значень необхідно обрати такий тип корисного бортового навантаження, який ефективно працюватиме при максимальних й оптимальних значеннях критеріїв висоти, дальності і тривалості використання БПЛА.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Запропонована інформаційна технологія надає можливості визначення оптимальних (раціональних) значень дальності, висоти та тривалості застосування БПЛА. Пошук оптимальних значень окремих критеріїв висоти, радіусу та тривалості застосування БПЛА здійснено з використанням невизначених множників Лагранжа для розв'язання рівняння балансу параметрів. Розраховані оптимальні (раціональні) значення використовуються для визначення корисного бортового навантаження БПЛА, при якому досягатиметься найкраща ефективність контролю державного кордону та максимальна відстань радіолінії керування. Напрямок подальших досліджень є обґрунтування комплексу заходів з захисту радіоканалу керування БПЛА.

Література:

1. Илюшко В. М. (2009). Беспилотные летательные аппараты: Методики приближенных расчетов основных параметров и характеристик [Текст] / В. М. Илюшко, М. М. Митрахович, А. В. Самков и др.; под общ. ред. В.И. Силкова. – К.: ЦНИИ ВВТ ВС Украины, 2009. 302 с.
2. Danyk Yu. H. (2008). Unmanned aviation in modern militant actions: monograph [Bezpilotnaaviatsiia v suchasni zbroinii borotbi: monohrafiia] / Yu. H. Danyk, V. H. Radetskyi, I. S. Rusnak. – K.: NAOU, 2008. 224 p.
3. Kusainov A. A. (2012). Development of an unmanned aerial vehicle control system along a specified trajectory [Razrobotka systemy upravleniia

bespilotnym letatelnyim apparatom pozadannoi traektorii] / Magisterskaia dySSERTatsia. Novosibirsk: NGU, 2012. [Elektronnyi resurs], available at: http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/395/Text_KusainovAA.pdf.

4. Катеринчук І. С., Балицький І. І. (2018). Інформаційна технологія обґрунтування раціональних значень параметрів застосування тактичних безпілотних літальних апаратів органу охорони державного кордону. Матеріали XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія та практика створення, розвитку і застосування високотехнологічних систем спеціального призначення з урахуванням досвіду антитерористичної операції». (26.04.2018 р. Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова, Житомир). С. 74-76.

5. Балицький І. І., Лисий М. І., Поліщук В.В. (2015). Розробка методики підготовки і проведення польових випробувань безпілотних авіаційних комплексів охорони державного кордону. Зб. наук. пр. Національної академії Державної прикордонної служби України. – Хмельницький: НАДПСУ, 2015. – № 4(66), С. 262-274.

6. Ivan Katerynchuk, Oleg Shynkaruk, Ihor Balytskyi. (2018). Definition of approaches to the assessment of tactical unmanned aerial vehicles effective use in the state border guard body. TCSET-2018: 14th IEEE International Conference on Advanced Trends in Radioelectronics, Telecommunications and Computer Engineering. (Lviv-Slavske, Ukraine, February 20-24, 2018). P. 1255-1259.

7. Ivan Katerynchuk, Roman Rachok, Dmytro Mul, Andrii Balender. (2016). Application of non-stationary signals matched windowing in pulse radiolocation tasks / Proceedings of the XIII th International Conference “Modelling of Radio Waves Propagation and Creation of Radio Networks Using Geoinformation Systems” / CSET'2016, (February 23 – 26, 2016, Lviv-Slavske, Ukraine). P. 667-681.

8. Боев Н. М. (2012). Анализ командно-телеметрической радиолинии связи с беспилотными летательными аппаратами // Вестник Сибирского государственного аэрокосмического университета. Выпуск 2 (42) / гл. ред. д.т.н. Ковалев И.В. – Красноярск: СибГАУ, 2012. С.86-91.

9. Брахман Т. Д. (1984). Многокритериальность и выбор альтернативы в технике. – М.: Радио и связь, 1984. 288 с.

References:

1. Ilushko V. M. (2009). *Bezpilotnye letatelnye aparaty: Metodiky pribliznyh raschetov osnovnyh parametrov* [Unmanned aerial vehicles: Methods of approximate calculations of the main parameters and characteristics] [Text] / V. M. Ilusshko, M. M. Mytrahovych, A. V. Samkov i dr.; pod obsh. red. V. I. Sylkova. – K. : CNII VVT VC Ukraine, 2009. 302 p.

2. Danyk Yu. H. (2008). *Unmanned aviation in modern militant actions: monograph* [Bezpilotnaaviatsiia v suchasni zbroinii borotbi: monohrafiia] / Yu. H. Danyk, V. H. Radetskyi, I. S. Rusnak. – K.: NAOU, 2008. 224 p.

3. Kusainov A. A. (2012). *Development of an unmanned aerial vehicle control system along a specified trajectory* [Razrabotka systemy upravleniia bespilotnym letatelnyim apparatom pozadannoi traektorii] / Magisterskaia dySSERTatsia. Novosibirsk : NGU, 2012. [Elektronnyi resurs], available at: http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/395/Text_KusainovAA.pdf.

4. Katerynychuk I. S., Balytskyi I. I. (2018). *Informacijna tehnologiya obg`runtuvannya racionalnyh znachen parametriv zastosuvannya taktychnyh bezpilotnyh litalnyh aparativ organu oxorony derzhavnogo kordonu. Materialy XXII Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi «Teoriya ta praktyka stvorennia, rozvytku i zastosuvannya vysokotehnologichnyh system specialnogo pryznachennia z uraxuvannyam dosvidu antyterorystychnoyi operaciyi»*. (26.04.2018 r. Zhytomyrskyj vijskovyj instytut imeni S. P. Korolova, Zhytomyr). S. 74-76.

5. Balytskyi I. I., Lysyj N. I., Polishhuk V.V. (2015). *Rozrobka metodyky*

pidgotovky i provedennya polovyh vyprobuvan bezpilotnyh aviacijnyh kompleksiv oxorony derzhavnogo kordonu. Zb. nauk. pr. Nacionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. – Khmelnytskyi: NADPSU, 2015. – № 4(66), S. 262-274.

6. Ivan Katerynychuk, Oleg Shynkaruk, Ihor Balytskyi. (2018). Definition of approaches to the assessment of tactical unmanned aerial vehicles effective use in the state border guard body. TCSET-2018: 14th IEEE International Conference on Advanced Trends in Radioelectronics, Telecommunications and Computer Engineering. (Lviv-Slavske, Ukraine, February 20-24, 2018). P. 1255-1259.

7. Ivan Katerynychuk, Roman Rachok, Dmytro Mul, Andrii Balender. (2016). Application of non-stationary signals matched windowing in pulse radiolocation tasks / Proceedings of the XIII th International Conference “Modelling of Radio Waves Propagation and Creation of Radio Networks Using Geoinformation Systems” / CSET'2016, (February 23 – 26, 2016, Lviv-Slavske, Ukraine). P. 667-681.

8. Boev N. M. (2012). Analiz komandno-telemetrycheskoj radyolynyi svyazy s bespylotnyh letatelnyh apparatov // Vestnyk Sybyrskogo gosudarstvennogo aerokosmycheskogo unyversyteta. Vypusk 2 (42) / gl. red. d.t.n. Kovalev Y.V. – Krasnoyarsk: SybGAU, 2012. S.86-91.

9. Brahman T. D. (1984). Mnogokryteryalnost i vybor alternativ v tehnyke. – M.: Radyo i svyaz, 1984. 288 s.

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ

УДК 377.3:334.7-057.86(043.3)

СТАН ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

кандидат педагогічних наук, Стеблюк С. В.

Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж, Україна,
Мукачево

Стаття присвячена теоретичному аналізу формулювання поняття «професійна компетентність», урахувуючи сучасні психолого-педагогічні розвідки. В основу взято Закони України, в яких визначено завдання у підготовці фахівців різних спеціальностей. З метою визначення сутності дефініції проаналізовано окремі дослідження вчених, подано їхнє розуміння в залежності від предмета вивчення. Автором статті звернена увага на психологічну складову дослідження, так як майбутня професійна діяльність залежить від особистості індивідуума. На основі аналізу наукової літератури та врахування реалій сьогодення сформульовано поняття «професійна компетентність фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності».

Ключові слова: професійна компетентність, компетентнісний підхід, професіографія, ключові компетентності, професійна компетентність фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

кандидат педагогических наук, Стеблюк С. В. Состояние проблемы формирования профессиональной компетентности будущих специалистов в современной психолого-педагогической

литературе / Мукачевский кооперативный торгово-экономический колледж, Украина, Мукачево

Статья посвящена теоретическому анализу формулировки понятия «профессиональная компетентность», учитывая современные психолого-педагогические разведки. В основу взяты Законы Украины, в которых определено задание в подготовке специалистов разных специальностей. С целью определения сущности дефиниции проанализированы отдельные исследования ученых, подано их понимание в зависимости от предмета изучения. Автором статьи обращено внимание на психологическую составляющую исследования, так как будущая профессиональная деятельность зависит от личности индивида. На основе анализа научной литературы и учитывая реалии нынешнего времени сформулировано понятие «профессиональная компетентность специалистов по предпринимательству, торговле и биржевой деятельности».

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетентносный подход, професиография, ключевые компетентности, профессиональная компетентность специалистов по предпринимательству, торговле и биржевой деятельности.

Candidate of Pedagogical Sciences, Steblyuk S. V. The situation of the problem of formation of professional competence of future specialists in modern psychological and pedagogical literature/ Mukachevo Cooperative Trade and Economic College, Ukraine, Mukachevo

The article is devoted to theoretical analysis of the formulation of the concept of «professional competence», taking into account modern psychological and pedagogical researches. The Laws of Ukraine are the base, which defines the tasks of training specialists of different specialties. In order to determine the essence of the definition analyzed individual

researches of scientists, their understanding is given, depending on the subject of study. The author of the article focuses on the psychological component of the research, since the future professional activity depends on the individual's personality. With the analysis of scientific literature and taking into account the realities of the present, the notion «professional competence of specialists in entrepreneurship, trade and exchange activities» is formulated.

Key words: professional competence, competence approach, profession, key competences, professional competence of experts in entrepreneurship, trade and stock activities.

Вступ. Сучасні зміни в економічній політиці України вимагають нових підходів у підготовці фахівців економічного спрямування. Сьогодні компетентнісний підхід є пріоритетним в освітньому процесі. Поняття «компетентність», «компетенція» розглядалися нами у попередніх публікаціях. Актуальним для нашого дослідження є з'ясування змісту поняття «професійна компетентність». Інтеграція країни в Європейський простір зумовила проведення подальших досліджень щодо сутності означеної дефініції. Важливим є з'ясування суті професійної компетентності та стану готовності фахівців до майбутньої діяльності в сучасних реаліях.

Означена проблема в центрі дослідження низки науковців: С. Вітвицької, Л. Вербицької, О. Вознюка, О. Дубасенюк, О. Дем'янчука, В. Жуковського, О. Загіки, І. Зимньої, О. Пометун, С. Пелипчук, Л. Пляка, С. Семенця, А. Хуторського та ін. Зокрема, Л. Вербицька розкриває теоретичні аспекти понять «компетентність», «професіоналізм», «професійна компетентність», «психологічна компетентність», обґрунтовує необхідність формування психологічної та професійної компетентності майбутнього економіста-педагога. Л. Пляка з'ясовує питання, пов'язані з формуванням професійної комунікативної

компетентності, що забезпечить ефективність підготовки та конкурентоспроможність молодого фахівця. Проблема формування професійної компетенції майбутніх економістів є предметом наукової розвідки С. Пелипчук. Автором запропоновано основні напрями діяльності науково-педагогічних працівників у процесі професійної підготовки студентів та формування професійної компетенції майбутніх фахівців-економістів. О. Літікова здійснила теоретичний аналіз педагогічних наукових джерел з метою конкретизації сутності поняття «професійна компетентність майбутніх фахівців з обліку та аудиту, які працюватимуть за МСФЗ». О. Загіка виокремила підходи до визначення структури професійної компетентності агентів з постачання, запропонувала діагностичний інструментарій для комплексного оцінювання професійних умінь і професійно важливих якостей фахівців.

Вважаємо, що означені дослідження заслуговують на увагу та на вивчення, проте формування професійної компетентності нами вбачається в єдності психологічних та педагогічних основ. Готовність майбутнього спеціаліста до професійної діяльності залежить багато в чому і від його психологічних, індивідуальних особливостей та фахової підготовленості.

Мета статті полягає у конкретизації змісту поняття «професійна компетентність» на психолого-педагогічних засадах. Завдання дослідження: проаналізувати сучасні підходи до формулювання поняття «професійна компетентність» у наукових розвідках; запропонувати наше бачення щодо змісту дефініції «професійна компетентність фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності».

Виклад основного матеріалу статті. На констатувальному етапі педагогічного експерименту нами визначено науково-методичні засади дослідження, проаналізовано зміст фахової літератури з проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців з

підприємництва, торгівлі та біржової діяльності. Наша увага, в першу чергу, спрямована на вивчення законодавчої бази та довідкової літератури щодо цього поняття. Конституцією України передбачено право людини на працю та її професійну реалізацію. У цьому процесі важливе значення надається професійній компетентності фахівця. Формулювання цього поняття має місце у Законі України «Про державну службу». Це здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [5]. У Законі України «Про вищу освіту» компетентність трактується як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6]. Ключові компетентності сформульовані у Законі України «Про освіту». Вважаємо, що для нашого дослідження слід зацентувати увагу на окремих із них: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; інноваційність; інформаційно-комунікаційна компетентність; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти [7].

В умовах кредитно-модульної системи навчання у вищій школі поняття «професійна компетентність» ми пов'язуємо зі змістом дефініцій «професійний», «професіографія». «Професійний» означає пов'язаний з

певною професією. || Який об'єднує людей однієї професії чи близьких професій [2, с. 1177]. Проте, на наш погляд, це формулювання є досить вузьким щодо тлумачення терміну «професійна компетентність». За дослідженнями М. Теловатої, «професійна компетентність» зумовлено шириною його змісту, інтегративністю характеристик, які уможливають такі поняття, як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності» тощо [9, с. 315].

У педагогічному словнику С. Гончаренка доцільно введено термін «професіографія» як технологія вивчення вимог, які ставить професія до особистісних якостей, психологічних здібностей, психолого-фізичних можливостей людини. Використовується з метою опрацювання інформаційних, діагностичних, корекційних і формуючих методичних посібників і практичних рекомендацій щодо забезпечення взаємовідповідності людини і професії. Професіографія забезпечує постановку практичного завдання та організацію його розв'язання з метою оптимізації і підвищення ефективності професійної праці. Професіографія охоплює різні сторони конкретної професійної діяльності – соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, психофізіологічні й соціально-психологічні [4, с. 275]. Цю ж дефініцію розкрито і у психологічному словнику. Проте нашу увагу привернуло визначення професійна придатність: «відповідність індивідуальних рис професіонала вимогам, які висуває певна професія до рівня розвитку цих рис. Професійна придатність сприяє досягненню особистістю високих показників у праці і морального задоволення від неї. За наявності позитивного ставлення до праці професійна придатність формується у трудовій діяльності, тому до початку цієї діяльності можливо прогнозувати рівень професійної придатності, однак з певною мірою вірогідності, спираючись на діагностику методичних та психофізіологічних показників особистості [8,

с. 138]. Вважаємо, що для формування поняття «професійна компетентність» означені визначення дають ґрунтовне розуміння його.

Сьогодні термінологія «професійна компетентність» активно вводить у науковий обіг. В умовах Європейської кредитно-модульної системи навчання перед закладами вищої освіти стоїть низка завдань. Серед них виокремлюємо такі: компетентнісний підхід в освітньому процесі, створення освітніх програм на базі компетентнісної моделі майбутнього фахівця; розробка комплексу методичного забезпечення дисциплін, виходячи із реалій сьогодення; застосування інноваційних технологій, що базуються на особистісно орієнтованій системі; застосування інформаційних технологій.

Нами проаналізовано окремі сучасні підходи до формулювання поняття «професійна компетентність». Л. Вербицька розглядає питання професійної компетентності з погляду психології, так як «психологічна освіта повинна служити зростанню власного духовного потенціалу, психологічної культури майбутнього фахівця, що передбачає уміння розумітися в інших людях, адекватно відгукуватись на їх поведінку, успішно взаємодіяти з ними [3, с.178]. На думку дослідниці професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення [там же, с.177].

Важливими для нашого подальшого дослідження є з'ясування змісту цього терміну з педагогічного погляду. О. Токарчук на основі аналізу науково-педагогічної літератури сформульовано власне розуміння поняття професійна компетентність фахівця, як інтегративної характеристики, що передбачає наявність професійних знань, вмінь, навичок, ціннісних орієнтацій, професійно значущих якостей особистості,

які дозволяють у комплексі ефективно вирішувати професійні завдання [10, с.77].

Т. Фурман, вивчаючи проблему формування професійної компетентності у майбутніх фахівців економіки та підприємництва в процесі вивчення економічних дисциплін визначає ключове слово «професійна компетентність майбутніх фахівців економіки та підприємництва» таким чином: це складне багатофакторне утворення особистості, що включає систему наукових економічних об'єктивних знань і вмінь фахівця (методи економічного аналізу та статистики, фінансовий менеджмент, бухгалтерський облік і законодавство), здатність адаптувати їх у професійну діяльність (менеджмент, маркетинг, фінансовий аналіз, аудит, бухгалтерія), ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, інтегрованих показників культури (мови, стилю, спілкування, ставлення до себе та своєї професійної діяльності, до суміжних галузей знань), а також наявність стійкої готовності до професійного зростання [12].

Натомість О. Яковчук, досліджуючи проблему формування професійної компетентності майбутніх техніків-технологів з технології харчування в освітньому процесі коледжу, вважає, що саме формуванню фахової компетентності повинно належати важливе місце у структурі професійної компетентності майбутніх техніків-технологів з технології харчування, оскільки фахова компетентність відображає вимоги до рівня підготовки майбутніх техніків-технологів з технології харчування, визначає професійно-значущі якості особистості, характеризує здатність використовувати базові теоретичні знання у майбутній виробничій діяльності [13, с .52-53].

Дотримуємось думки Н. Болюбаш, що у формуванні професійної компетентності важливе значення надається тим закладам вищої освіти, освітня діяльність яких ґрунтується на педагогіці партнерства між

викладачем та студентом. З цього приводу науковець пише: «В процесі формування професійної компетентності майбутнього фахівця можна виділити наступні сфери особистості викладача та студента, у яких відбувається первинний контакт: мотиваційно-ціннісна, операційно-когнітивна, емоційна та вольова. Врахування взаємодії «викладач – студент» дає можливість представити внутрішню структуру процесу формування професійної компетентності майбутнього фахівця так: потреби, мотиви, переконання, інтерес, воля, сприйняття, мова, невербальні системи» [1, с.93].

Аналізуючи сучасні підходи до формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю, Н. Тришкіна трактує професійну компетентність студентів торговельно-економічного профілю як явище багатовимірне, яке представлене у сукупності чотирьох компонентів: світоглядно-мотиваційного, теоретико-когнітивного, практично-діяльнісного і функціонально-творчого.

Узагальнюючи окремі дослідження вчених, під професійною компетентністю фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності ми розуміємо комплексне, багатокomпонентне особистісно-психологічне утворення на основі інтеграції знань, умінь і навичок, цілеспрямованої практичної підготовки, здатності індивідуума до самовдосконалення та самовираження на основі сформованих морально-етичних цінностей.

Висновки. У процесі теоретичного аналізу нами з'ясовано сучасні підходи до формулювання поняття «професійна компетентність» у наукових розвідках. Закцентовано увагу на Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про державну службу», довідкову літературу, що дало можливість визначити зміст поняття «професійна компетентність». Наукові розвідки дослідників були спрямовані на визначення означеної дефініції за різними напрямками підготовки фахівців. Подано наше

бачення щодо змісту поняття «професійна компетентність фахівців з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності».

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні компонентів професійної компетентності.

Література:

1. Болюбаш Н. М. (2009) Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили], Вип. 99, Т. 112, 88–95
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (2001) Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел, К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 1440
3. Вербицька Л. Ф. (2014) Ключові складові психологічної та професійної компетентності майбутнього економіста-педагога. Вісник Національного університету оборони України 4 (41), 174-179
4. Гончаренко С. У. (1997) Український педагогічний словник, К.: Либідь, 1997, 376
5. Закон України (2015) №889-VIII «Про державну службу» (із змінами та доповненнями). <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/72725.html>
6. Закон України «Про вищу освіту» (2014) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. Закон України «Про освіту» (2017) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
8. Психологічний словник (1982) За ред. В. І. Войтка, Київ, Головне видавництво Видавничого об'єднання «Вища школа», 216
9. Теловата М. Т. (2014) Концептуальна модель професійної компетентності майбутніх фахівців економічної галузі. Бухгалтерський

облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації, №1, 314–332

10. Токарчук О. М. (2017) Формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення дисциплін математичного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Хмельницький, 297

11. Трішкіна Н. І. (2015) Сучасні підходи до формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, № 1 (9), 193-199

12. Фурман Т. Ю. (2012) Формування професійної компетентності у майбутніх фахівців економіки та підприємництва в процесі вивчення економічних дисциплін. автор. дис.. ... канд. пед. наук: 13.00.04, Нац. авіац. ун-т, 21

13. Яковчук О. Л. (2017) Формування професійної компетентності майбутніх техніків-технологів з технології харчування в освітньому процесі коледжу. дис.. ... канд. пед. наук: 13.00.04, Кривий Ріг, 200

References:

1. Boliubash N. M. (2009) Teoretychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv.[Theoretical bases of forming of professional competence of future economists]. Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly], Vyp. 99, T. 112, 88–95[in Ukrainian].

2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of modern Ukrainian language] (2001) Uklad. i holovn. red. V. T. Busel, K.: Irpin: VTF «Perun», 1440 [in Ukrainian].

3. Verbytska L. F. (2014) Kliuchovi skladovi psykholohichnoi ta profesiinoi kompetentnosti maibutnoho ekonomista-pedahoha. [Key constituents of psychological and professional competence of future economist-teacher]

Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy 4 (41), 174-179 [in Ukrainian].

4. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary], K.: Lybid, 1997, 376 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy (2015) №889-VIII «Pro derzhavnu sluzhbu» (iz zminamy ta dopovnenniamy). Retrieved from <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/72725.html> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014) (Verkhovna Rada Ukrainy). Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>[in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017) (Verkhovna Rada Ukrainy). Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>[in Ukrainian].

8. Psykholohichnyi slovnyk [Psychological dictionary] (1982) Za red. V. I. Voitka, Kyiv, Main publishing house of the Publishing association «Higher school», 216 [in Ukrainian].

9. Telovata M. T. (2014) Kontseptualna model profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi. [Conceptual model of professional competence of future specialists of economic industry]. Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt : problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii, №1, 314–332 [in Ukrainian].

10. Tokarchuk O. M. (2017) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu v protsesi vyvchennia dystsyplin matematychnoho tsykladu [Forming of professional competence of future specialists of economic section is in the process of study of disciplines of mathematical cycle] dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04, Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia, Khmelnytskyi, 297 [in Ukrainian].

11. Trishkina N. I. (2015) Suchasni pidkhody do formuvannia profesiinykh kompetentsii fakhivtsiv torhovelno-ekonomichnoho profilu. [Modern approaches to formation of professional competence of specialists of trade and economic section]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Pedagogika i psikhologhiia». Pedagogichni nauky, № 1 (9), 193-199[in Ukrainian].
12. Furman T. Yu. (2012) Formuvannia profesiinoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv ekonomiky ta pidpriemnytstva v protsesi vyvchennia ekonomichnykh dystsyplin [Formation of professional competence of future specialists of economics and enterprise in the process of learning of economic disciplines]. avtor. dys.. ... kand. ped. nauk: 13.00.04, Nats. aviats. un-t, 21 [in Ukrainian].
13. Yakovchuk O. L. (2017). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh tekhniv-tekhnolohiv z tekhnolohii kharchuvannia v osvitnomu protsesi koledzhu [Formation of the future food technology technicians professional competence in the educational process of college] dys.. ... kand. ped. nauk: 13.00.04, Kryvyi Rih, 200 [in Ukrainian].

УДК 159.942

ГЕНЕЗИС ІНТЕЛЕКТУ ВІД ПРИРОДНИЧОГО ДО ЕМОЦІЙНОГО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

кандидат педагогічних наук, Гражевська О. Ю.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Україна,
Київ

Здійснено порівняння видів інтелекту (надана коротка характеристика кожному з них) та проявів саме емоційного інтелекту у активності абітурієнта, її детермінантами та розвитком структурних елементів. Розглянуто підходи за сучасних умов до

феномену емоційного інтелекту з урахуванням різних психологічних теорій, відмежовано від соціального інтелекту та логічного з урахуванням схожих властивостей з внутрішньоособистісним та міжособистісним інтелектом, просторовим (просторово-візуальний), музичний (музично-ритмічний), гуманітарний (вербально-лінгвістичний), кінестетичний (дотиково-температурний, шкірний), природничий інтелект, духовний інтелект, штучний інтелект, гібридний інтелект.

Ключові слова; емоційний інтелект, професійна орієнтація, здібності людини, просторовий інтелект, музичний інтелект, лінгвістичний інтелект, кінестетичний інтелект, музичний інтелект.

кандидат педагогических наук, Гражевська О. Ю. Генезис интеллекта от естественного к эмоциональному в процессе профессиональной ориентации / Открытый международный университет развития человека "Украина", Украина, Киев

Осуществлено сравнение видов интеллекта (предоставленная краткая характеристика каждому из них) и проявлений именно эмоционального интеллекта в активности абитуриента, ее детерминантами и развитием структурных элементов. Рассмотрены подходы при современных условиях к феномену эмоционального интеллекта с учетом разных психологических теорий, отделено от социального интеллекта и логического с учетом похожих свойств с внутрличностным и межличностным интеллектом, пространственным (пространственно-визуальный), музыкальный (музыкально-ритмичный), гуманитарный (вербально-лингвистический), кінестетичний (касательно-температурный, кожный), естественный интеллект, духовный интеллект, искусственный интеллект, гибридный интеллект.

Ключевые слова; эмоциональный интеллект, профессиональная ориентация, способности человека, пространственный интеллект, музыкальный интеллект, лингвистический интеллект, кінестетичний интеллект, музыкальный интеллект.

O. Grazhevka, PhD in Pedagogical Sciences, Genesis of intellect from natural to emotional in the process of professional orientation / Open international university of development of man is "Ukraine", Ukraine, Kyiv

Carried out comparison of types of intellect (given short description each of them) and displays exactly of emotional intellect in activity of potencial student, her convinienices and development of structural elements. Approaches are considered at modern terms to the phenomenon of emotional intellect taking into account different psychological theories, markedly off from a social intellect and logical taking into account alike properties with a interself and externalself intellect spatial (spatially-visual), musical (musically-rhythmic), humanitarian (verbally-linguistic), kinesthesia (tangentially-temperature, dermic), natural intellect, spiritual intellect, artificial intelligence, hybrid intellect.

Keywords; emotional intellect, professional orientation, capabilities of man, spatial intellect, musical intellect, linguistic intellect, musical intellect.

Вступ. У сучасному суспільстві зі зростанням емоційної насиченості буденного особистісного та професійного життя, проблема емоційної компетентності постає досить гостро, оскільки «культ» раціонального мислення та реагування на життєві ситуації починаючи з ХХ століття активно продукується суспільством, плінними умовами, здобутками науки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато дослідників (В. К. Вілюнас, Б. І. Додонов, К. Ізард, О. М. Лук, П. В. Симонов та ін.) підкреслювали, що суспільство, піклуючись про вдосконалення розуму,

допускає помилку, бо людина більше виявляє себе через почуття, ніж думки.

Від так, вивчення й практичне втілення знань про емоційний інтелект та, власне, емоційну компетентність особистості (прояву її духовних здібностей) буде сприяти розвитку гуманістичного світогляду сучасного суспільства в цілому та емоційної культури зокрема. Як відомо, одним з основних критеріїв щодо визначення інтелекту є наявність основних операційних дій, в основі яких лежать біо-нейрологічні процеси людини.

Згідно з результатами численних досліджень, професійна орієнтація характеризується емоційною напруженістю, яка викликана високим ступенем відповідальності за прийняте рішення, інтенсивними міжособистісними відносинами. При цьому в більшості випадків емоційність (вираження емоцій удіяльності, передача емоційних станів і т.п.) протиставляється раціональності (L. Berkowitz; M. Brenner; B. Burrough, J. Helyar; L. Eron; R. Haare; C. Izard; J. Kagan; L. Mainiero і ін.). Емоційність часто розглядається як причина здійснення професійних помилок та невизначеності абітурієнта, як фактор зниження якості прийнятих рішень і ефективності роботи в цілому (B. E. Ashforth, R. H. Humphrey; B. Burrough, J. Helyar; L. A. Mainiero).

У цих умовах особливої **актуальності** набуває вивчення ролі емоційного інтелекту серед інших видів множинного інтелекту в ефективності діяльності, яка, з одного боку, дозволить систематизувати та конкретизувати уявлення про майбутні професійні здібності абітурієнта, з іншого, – швидко і достовірно оцінювати потенціал особистості в процесі подальшого навчання.

Метою статті є процес дослідження і опису моделей та структури емоційного інтелекту абітурієнтів серед інших видів множинного

інтелекту. Проаналізувати основні моделі та структуру емоційного інтелекту абітурієнтів для результативного вибору професії.

Встановити взаємозв'язок між емоційним інтелектом (EQ), компетенціями та IQ, духовним інтелектом.

Можливість кількісно виміряти емоційний інтелект дозволила вченим оцінювати ступінь його впливу на досягнення результату у процесі вибору професії. Більшість досліджень доводять, що EQ – один з центральних факторів успіху. Добре розвинений емоційний інтелект дає змогу досягати успіху в бізнесі, менеджменті й політиці, навчанні та освіті.

Основна частина. Дослідження показали, що коефіцієнт інтелекту впливає на успішність керівника проекту від 4% до 25%. Для того, наприклад, щоб стати повноцінним і якісним студентом, необхідно мати певний рівень коефіцієнта інтелекту, а щоб стати успішним менеджером або працівником професії в сфері «людина-людина», необхідно додатково володіти ще й здібностями іншого роду, а саме здібностями, пов'язаними з розумінням і керуванням емоціями, в першу чергу, своїми, та мотивувати партнера по діалогу.

На 85% — це «заслуга» розвиненого емоційного інтелекту (EQ). Під емоційним інтелектом (EQ) маємо на увазі сукупність здібностей, що дають змогу проектному менеджеру усвідомлювати й розуміти як власні емоції, так і емоції оточуючих. У концепції Р. Лазаруса центральною також є ідея про пізнавальну детермінацію емоцій. Він вважає, що когнітивне опосередкування є необхідною умовою для появи емоцій. У концепції Р. Лазаруса є два головні положення: кожна емоційна реакція, незалежно від її змісту, є функцією особливого роду пізнання або оцінки; емоційна відповідь становить собою певний синдром, кожен із компонентів якого відображає який-небудь важливий момент у загальній реакції.

Ідеї Гарднера набули підтримки і подальшого розвитку в роботах таких вчених, як Т. Армстронг, Д. Лазір, М.Е.Крістісон та ін. Д. Лазір у своїй книзі “Eight Ways of Teaching” (Вісім шляхів для навчання) назвав ці критерії “стрижневими властивостями” (“core capacities”) інтелекту, які визначають обсяг його поняття.

Наведемо короткий опис основних властивостей для кожного виду інтелекту за різними критеріями класифікації у відповідних таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Еволюція інтелекту від первинного до сучасного

Вид інтелекту	Еволюційне походження та умовна періодизація в історичній ретроспективі
Вербально-лінгвістичний інтелект	Пам'ятки писемності, створені 30 000 років тому (глиняні таблички, оракули на металевих дисках тощо)
Логіко-математичний інтелект	Ранні календарі (річні святкові календарі, боргові календарі, календарі сівби) та цифрові системи (десятькова, бінарна, октанова тощо)
Візуально-просторовий інтелект	Печерні малюнки
Кінестетичний інтелект	Свідоцтво про раннє використання знаряддя, мануальні технології
Музичний інтелект	Свідоцтво про існування музичних інструментів у кам'яному віці, відтворення звуків тварин мисливцями
Міжособистісний інтелект	Групове мешкання людей як умова успішного полювання, збирання врожаю, взаємодія з населенням свого та сусідніх племен
Внутрішньоособистісний інтелект	Свідоцтво про раннє релігійне життя
Природничий інтелект	Свідоцтво про раннє користування дарами природи, про єдність з природою
Соціальний інтелект	Свідоцтво про ієрархію у суспільствах. Поняття "соціальний інтелект" («SI») вперше застосував в 1920 році Е. Торндайк, позначивши ним далекоглядність в міжособистісних стосунках і прирівнявши його до здібності мудро вступати у людські стосунки
Емоційний інтелект	Виявлено для визначення індивідуальних розбіжностей у здібностях людини сприймати, переробляти та використовувати емоційно навантажену інформацію
Духовний інтелект	На думку Стівена Кові – духовний інтелект (SI) виступає як центральний та найбільш фундаментальний серед всіх видів інтелекту, оскільки саме він стає джерелом наслідування іншими.

Штучний інтелект (машинний, технічний)	Дуже молода галузь досліджень, започаткована 1956 року низхідний, семіотичний — створення символічних систем, що моделюють високорівневі психічні процеси: мислення, судження, мову, емоції, творчість тощо; висхідний, біологічний — вивчення штучних нейронних мереж і еволюційні обчислення, що моделюють інтелектуальну поведінку на основі менших «неінтелектуальних» елементів
Гібридний інтелект	Поєднання декількох видів інтелекту

Складено автором в процесі дослідження

Таким чином, відповідно до генезису описаного у табл. 1 еволюційного розвитку інтелекту, можемо відзначити, що емоційний інтелект слугує інструментом лідерства для мотивування бути схожим чи кращим, а духовним інтелект є джерелом цієї складової цінностей, що для обох видів інтелекту проявляється у формі відповідальності не лише за себе, а за інших. Структура EI(емоційний інтелект).

Згідно з цією концепцією, емоційний інтелект – це здатність людини тлумачити власні емоції і емоції інших оточуючих людей з тим, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей.

Цю концепцію можна вважати змішаною, оскільки вчений включає до складу емоційного інтелекту різні за своєю природою, структурою і функціями компоненти. У своїй книзі автор виокремлює такі його складники.

По-перше, знання власних емоцій, що охоплює процеси ідентифікації і найменування емоційних станів, розуміння взаємозв'язків між емоціями, мисленням і діями;

По-друге, управління емоціями – контроль над емоціями і заміна небажаних емоційних станів адекватними;

По-третє, мотивацію для себе як здатність входити в емоційні стани, що сприяють досягненню успіху;

По-четверте, здатність розпізнавати емоції інших людей, бути чутливим до них і керувати емоціями інших (табл. 2).

Таблиця 2

Структура емоційного інтелекту абітурієнта у процесі вибору професії має бути (за Д. Гоулманом)

Особистісні властивості, що зумовлюють становлення емоційного інтелекту	Опис прояву
Самосвідомість	емоційна самосвідомість, адекватна самооцінка, впевненість у собі
Самоконтроль	контроль емоцій, адаптивність, жага до перемоги, ініціативність, оптимізм
Соціальна чуйність	співпереживання, ділова обізнаність, запобігливість
Керування відносинами	натхнення, вплив, допомога у самовдосконаленні, сприяння змінам, урегулювання конфліктів, командна робота і співпраця

Але цими дослідженнями займалися й інші науковці, які також мають своє бачення щодо складових емоційного інтелекту. Структура EI. Згідно з теорією Р. Бар-Она(1997), емоційний інтелект становить “множинність некогнітивних здібностей і навичок, що впливають на можливості індивіда успішно долати перешкоди і тиск оточення”[9, с.8]

По Торндайку (1920), існують вже три виду інтелекту: абстрактний інтелект як здатність розуміти абстрактні вербальні і математичні символи й проводити з ними будь-які дії; конкретний інтелект як здатність розуміти речі й предмети матеріального світу і проводити з ними будь-які дії; соціальний інтелект як здатність розуміти людей, та взаємодіяти з ними. Терстоун за допомогою статистичних методів дослідив ці різні сторони загального інтелекту, які він назвав первинними розумовими потенціями. Він виділив сім таких потенцій:

1. Лічильну здібність, тобто здібність оперувати числами і виконувати арифметичні дії;
2. Вербальну (словесну) гнучкість, тобто легкість з якою людина може спілкуватися;
3. Вербальне сприйняття, тобто здатність розуміти усну і писемну мову;

4. Просторову орієнтацію, або здатність уявляти собі різні предмети і форми в просторі;
5. Пам'ять;
6. Здатність до роздумів;
7. Швидкість сприйняття подібностей і відмінностей між предметами або зображеннями, а також їх деталей [2, с. 166].

На думку Терстоуна, достатньо тільки розробити тести на кожну з цих здібностей, і можна буде вималювати профіль інтелектуального потенціалу індивідуума. Проте, вияснилось, що всі ці здібності залежні між собою, і що необхідна ще більша деталізація факторів інтелекту [2, с. 166].

Усі види інтелекту співпрацюють у складному поєднанні один з одним. Зазначимо, що жоден із видів інтелекту в дійсності не існує сам по собі. Вони завжди взаємодіють один з одним. З точки зору Спірмена, кожна людина характеризується визначеним рівнем загального інтелекту, від якого залежить, як ця людина адаптується до навколишнього середовища. Крім цього, у всіх людей є по-різному розвинуті специфічні здібності, які проявляються при розв'язуванні конкретних задач такої адаптації [4, с. 165]

Таблиця 3

Види інтелекту та їх властивості за Гарднером

Вид інтелекту	Основні якості	Система символів	Кінцевий продукт або напрямок діяльності у професіях
1	2	3	4
вербально-лінгвістичний інтелект	розуміння значення слів та порядку їх слідування (семантика і синтаксис); вивчення та пояснення; гумор на лінгвістичній основі; уміння переконувати інших в необхідності тих чи інших дій (усно та письмово); пам'ять та пригадування; металінгвістичний аналіз, тобто дослідження мови;	Алфавіт для мов з фонетичною системою (англійська, українська, російська)	Письменник, журналіст, оратор, перекладач, диктор

логіко-математичний інтелект	розпізнавання абстрактних моделей; індуктивне мислення; дедуктивне мислення; зв'язків та відношень; виконання складних підрахунків; наукове мислення та дослідження	Комп'ютерні мови, математичні знаки	Учені, у тому числі математики, аналітики, дослідники
візуально-просторовий інтелект	активне уявлення; візуалізація, формування ментальних образів; орієнтація у просторі; графічна репрезентація (малювання, креслення, скульптурне зображення); розпізнавання відношень об'єктів у просторі; ментальна маніпуляція об'єктами в просторі; точне сприйняття під різними кутами зору;	Ідеографічні мови (китайська), малюнки	Художник, архітектор, дизайнер, кресляр, проєктант
кінестетичний інтелект	контроль за довільними рухами тіла; запрограмовані рухи тіла; розширене пізнання через рухи тіла; зв'язок мозку з тілом; міметичні здатності; покращені функції тіла;	Азбука Брайля, мови знаків	Спортсмен, танцюрист, скульптор
музичний інтелект	оцінка музичного складу та ритму; схеми або рамки сприйняття музики; чутливість до звуків та вібраційних моделей; розпізнавання, створення та відтворення звука, ритму, музики, тонів та вібрації; оцінка характерної якості тону та ритму;	Система музичної нотації, азбука Морзе	Композитор, Виконавець, співак, сурдоперекладач
міжособистісний інтелект	ефективне вербальне та невербальне спілкування; <ul style="list-style-type: none"> • чутливість до настроїв, почуттів, темпераменту та мотивації інших людей; • кооперативна співпраця в групі; • уважне слухання та розуміння перспектив інших людей; • “проникнення” в життя іншої людини; • створення і підтримка “синергії”; 	Соціальне спілкування (жести, вираз обличчя)	Політичний лідер, консультант, актор, вчитель, сурдоперекладач

внутрішньо-особистісний інтелект	концентрація розумової діяльності; • фокусування на певному матеріалі; • метапізнання та виявлення різних почуттів; • розуміння самого себе через інших; • виконання мисленнєвих операцій високого рівня: зіставлення, аналіз, синтез;	Символіка самопізнання	Психотерапевт, Духівник, священник, коучер, супервізор
природничий інтелект	єдність з природою; • взаємодія з живими істотами та догляд за ними; • чутливість до рослинного світу; • розпізнавання та класифікація різних біологічних видів; • оцінка впливу природи на самого себе і свого впливу на природу.	Символи флори та фауни	Учені, фахівці у сфері охорони довкілля, ветлікарі, зоопсихологи, агрономи

Наприклад, для того щоб при Уявлення про єдиний інтелект не зовсім відповідає дійсності і не відображує всієї різноманітності задач, котрі виникають при адаптації до оточуючого світу. Кожна людина в повсякденному житті діє по-своєму, і її інтелект при цьому проявляється в її перцептивних, мнемічних, мовних, лічильних та інших здібностях готувати їжу, треба прочитати рецепт (лінгвістичний інтелект), можливо, помножити вказану кількість інгредієнтів (математичний), приготувати їжу, яка б прийшлася до смаку тим, для кого вона готувалася (міжособистісний), так і певною мірою для самої людини(внутрішньо-особистісний).

Ідеї Гарднера були інтерпретовані та впроваджені в навчальний процес у багатьох школах та вузах США. Такі відомі автори та викладачі, як, скажімо, Д. Лазір, Т. Армстронг, Лінда та Брюс Кемпбел, Мері Енн Крістісон, своїми численними публікаціями та доповідями на конференціях перекинули місток від концептуальних теоретичних положень Гарднера безпосередньо до навчальної аудиторії, до

викладача та студентів, зробивши тим самим теорію зрозумілою, практично застосовною на всіх рівнях навчання. Т. Армстронг (1994) синтезував основні ідеї Гарднера і сформулював їх таким чином: Кожній людині притаманні всі вісім видів інтелекту.

Серед операційних підходів до проблеми CI(соціальний інтелект) можна назвати підхід Н.А. Кудрявцевої. Вона виділила інтегративний показник інтелектуального потенціалу людини (спроба співвіднести загальний рівень і CI). Він був позначений як «єдність інтелекту» і відбивав суттєві компоненти механізму інтелектуального зростання, підвищення збігу за рівнями особистості: загального інтелекту (здатність виконувати завдання на суб`єкт-об`єктному рівні), CI (здатність виконувати завдання на суб`єкт-суб`єктному рівні), рефлексії (показник фіксує баланс розвитку різних сторін інтелекту) [4, с. 49]

Висновки. Поряд з когнітивним (IQ) та емоційним інтелектом (EQ) духовним інтелектом IS відіграє важливу роль в ефективному й інтегрованому функціонуванні людської особистості у процесі вибору професії для навчання та здійснення трудової діяльності. Подальшим дослідженням буде зіставлення складових емоційного інтелекту у різних науковців у галузі.

Література:

1. Андреева И.Н. (2004) Понятие и структура эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева // Социально-психологические проблемы ментальности: тез. междун. науч.-практ. конф. – Смоленск, СГПУ – Ч.1. – С. 22-26.
2. Бурлачук Л.Ф.(2008) Що таке емоційний інтелект? / Л.Ф. Бурлачук // Управління персоналом. № 21,С. 18-27.

3. Гоулман Д. (2005) Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта . Москва, Альпина Бизнес Букс, 301 с.
4. Лазуренко О.О. (2013) Теоретичні основи дослідження категорії емоційної компетентності у сучасній психологічній науці . Чернігів, 19.
5. Лазуренко О.О. (1997) Емоції і їх значення в життєдіяльності людини. Київ, 60.
6. Носенко Е.Л. (2003) Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції . Київ, 40.
7. Носенко Е.Л. (2014) Посібник до вивчення курсу «Теорія емоційного інтелекту»/ Е.Л. Носенко, А.Г. Четверик-Бурчак. Київ, 73с.
8. Четверик-Бурчак А.Г. Емоційний інтелект як чинник успішності вирішення головних життєвих завдань / А.Г. Четверик-Бурчак // Психолінгвістика. – 2013. – Вип. 14. – С. 163-184.
9. Bar-On R. (1997) Emotional Intelligence in Men and Women: Emotional Quotient Inventory: Technical Manual / R. Bar-On. – Toronto : Multi-Health Systems, 478 p.

References:

1. Andreeva Y.N. (2004) Poniatye y struktura emotsyonalnoho yntellekta / Y.N. Andreeva // Sotsyalno-psykholohycheskye problemy mentalnosti: tez. mezhdun. nauch.-prakt. konf. – Smolensk, SHPU – Ch.1. – S. 22-26.
2. Burlachuk L.F. (2008) Shcho take emotsiinyi intelekt? / L.F. Burlachuk // Upravlinnia personalom. № 21, S. 18-27.
3. Houlman D. (2005) Emotsyonalnoe lyderstvo: Yskusstvo upravleniya liudmy na osnove emotsyonalnoho yntellekta. Moskva, Alpyna Byznes Buks, 301 s.
4. Lazurenko O.O. (2013) Teoretychni osnovy doslidzhennia katehorii emotsiinoi kompetentnosti u suchasniy psykholohichnii nautsi. Chernihiv, 19.

5. Lazurenko O.O.(1997) Emotsii i yikh znachennia v zhyttiediialnosti liudyny. Kyiv,60.
6. Nosenko E.L.(2003) Emotsiinyi intelekt: kontseptualizatsiia fenomenu, osnovni funktsii . Kyiv, 40.
7. Nosenko E.L. (2014) Posibnyk do vyvchennia kursu «Teoriia emotsiinoho intelektu»/ E.L. Nosenko, A.H. Chetveryk-Burchak. Kyiv, 73s.
8. Chetveryk-Burchak A.H. Emotsiinyi intelekt yak chynnyk uspishnosti vyrishennia holovnykh zhyttievyykh zavdan / A.H. Chetveryk-Burchak // Psykholinhvistyka. – 2013. – Vyp. 14. – S. 163-184.
9. Bar-On R. (1997)Emotional Intelligence in Men and Women: Emotional Quotient Inventory: Technical Manual / R. Bar-On. – Toronto: Multi-Health Systems,478 p.

UDC: 159.942.5:615.86

FEATURES OF MENTAL HEALTH IN INDIVIDUALS WITH SOMATOGENIC FRUSTRATION

H. Kazakov, Docent

Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine, Ukraine, Kiev; Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine, Kiev

The research paper provides a comparative description of the specifics of manifestation of mental health in persons with “somatogenic frustration” and in a group of people who are not frustrated by their somatic state - healthy.

An analysis of the empirical study suggests that people with “somatogenic frustration” have specific features of manifestation of the main indicators of mental health.

Thus, studying the indicators of self-actualization has allowed asserting that persons with “somatogenic frustration”, in comparison with the data of

healthy persons, are characterized by lower indicators of competence in time, which manifests itself in the lack of ability to experience the present own life in its entirety, to see it holistically. A lower quantitative indicator of self-esteem affirms the inability to fully appreciate the positive qualities of own character, to respect himself for them, and the lower indicator of spontaneity testifies to a lower ability to directly and spontaneously express own feelings. A lower indicator of sensitivity points to the insufficient degree in which individuals realize their needs and feelings, and how well they feel and reflect them. The value orientation indicator is lower compared with healthy people, indicating a lower degree by which a person shares the values inherent in self-actualizing people. A lower indicators of self-perception, support, and synergy point to a low degree of perception of self as it is, regardless of the assessment of their dignity or disadvantages, a lower degree of ability of individuals to a holistic perception of the world and people, to understanding the connection of contradictions such as game and work, physical and spiritual.

As for the indicator of meaningfulness of life, in people with “somatogenic frustration” it is on the lower limit of the established minimum threshold, while in a group of healthy people this figure is equal to the upper limit of the norm. Most people with “somatogenic frustration” (66.7%) have targets in their lives that give meaning and direction to their lives, but besides, in this group there are people (33.3%) who discretely perceive their way of life, build big plans while lacking the real foundation and personal responsibility for their implementation. In general, people in this group are not satisfied with their lives in the present.

Persons with a “somatogenic frustration” are in a state of moderate anxiety, which also organically complements these features of their mental health.

The identified features of manifestations of mental health in people with “somatogenic frustration” require appropriate psycho-corrective measures to improve their mental health.

Key words: mental health, somatogenic frustration, anxiety, self-actualization, sense of life orientation.

доцент, Г. А. Казаков Особливості психічного здоров'я у осіб із соматогенною фрустрацією / Національна академія оборони України; Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), м. Київ, Україна

В статті наведено порівняльну характеристику специфіки прояву психічного здоров'я в осіб із «соматогенною фрустрацією» та в групі осіб, які не фрустровані своїм соматичним станом.

Аналіз проведеного емпіричного дослідження дозволяє стверджувати, що люди із «соматогенною фрустрацією» мають специфічні особливості прояву основних показників психічного здоров'я.

Так, вивчення показників самоактуалізації дозволило стверджувати, що особи із «соматогенною фрустрацією» у співставленні з даними здорових осіб, характеризуються нижчими показниками компетентності у часі, що проявляється у недостатній спроможності переживати теперішнє власне життя у всій повноті, бачити його цілісно. Знижений показник самоповаги стверджує про нездатність повною мірою оцінити позитивні властивості свого характеру, поважати себе за них, а знижений показник спонтанності вказує на меншу здатність безпосередньо і спонтанно виражати свої почуття.

Невисокий показник сенситивності вказує на недостатнє усвідомлення своїх потреб та почуттів, їх відчуття та рефлексію. Показник ціннісних орієнтацій знижений в порівнянні зі здоровими, що

вказує на знижений ступінь, за яким людина розділяє цінності, які присутні тим, що самоактуалізуються. Знижені показники самосприйняття, підтримки, синергічності вказують на низький ступінь сприйняття людини себе такою, якою є, незалежно від оцінки своєї гідності чи недоліків, знижену ступінь здатності осіб до цілісного сприйняття світу і людей, до розуміння зв'язку протиріч, таких як гра і робота, тілесне та духовне.

Щодо показника осмисленості життя, у людей із «соматогенною фрустрацією» він знаходиться на нижній межі встановленої мінімальної норми, в той час, коли в групі здорових людей цей показник дорівнює верхньої межі норми. Більшість людей із «соматогенною фрустрацією» (66,7%) мають у своєму житті цілі, які надають їхньому життю осмисленість і спрямованість, але поряд з цим, у цій групі є люди (33,3%), які дискретно сприймають свій життєвий шлях, будують великі плани, не маючи реальної основи і особистісної відповідальності за їх реалізацію. Взагалі, люди цієї групи не задоволені своїм життям у теперішньому.

Особи із «соматогенною фрустрацією» перебувають у стані середнього рівня тривожності, що також органічно доповнює зазначені особливості їх психічного здоров'я.

Визначені особливості проявів психічного здоров'я в осіб із «соматогенною фрустрацією» потребують відповідних психокорекційних заходів з метою покращання їхнього психічного здоров'я.

Ключові слова: психічне здоров'я, соматогенна фрустрація, тривожність, самоактуалізація, смисложиттєві орієнтації.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей психічного здоров'я є вкрай актуальною темою сучасної психології, адже, стрімкий

темп життя, жорсткі вимоги конкурентного середовища безперечно підвищують рівень стресу для кожної окремої особистості. Особливого значення розгортання даної тематики набуває у психосоматичному контексті, враховуючи психогенні витoki багатьох соматичних захворювань. Особливу групу становлять психогенні болі або болі психологічної природи, які можуть виникати поза залежністю від соматичних, вісцеральних або нейрональних ушкоджень і більшою мірою визначаються психологічними й соціальними факторами. Одним з механізмів формування такого типу болю є обумовлена емоційними факторами рефлексорна напруга м'язів, що приводить до розвитку хворобливого дискомфорту. Зокрема, з'ясування особливостей психічного здоров'я осіб із соматогенною фрустрацією є перспективним напрямом досліджень з медичної психології.

Невисокий показник сенситивності вказує на недостатнє усвідомлення своїх потреб та почуттів, їх відчуття та рефлексію. Показник ціннісних орієнтацій знижений в порівнянні зі здоровими, що вказує на знижений ступінь, за яким людина розділяє цінності, які присутні тим, що самоактуалізуються. Знижені показники самосприйняття, підтримки, синергічності вказують на низький ступінь сприйняття людини себе такою, якою є, незалежно від оцінки своєї гідності чи недоліків, знижену ступінь здатності осіб до цілісного сприйняття світу і людей, до розуміння зв'язку протиріч, таких як гра і робота, тілесне та духовне.

Щодо показника осмисленості життя, у людей із «соматогенною фрустрацією» він знаходиться на нижній межі встановленої мінімальної норми, в той час, коли в групі здорових людей цей показник дорівнює верхньої межі норми. Більшість людей із «соматогенною фрустрацією» (66,7%) мають у своєму житті цілі, які надають їхньому життю осмисленість і спрямованість, але поряд з цим, у цій групі є люди

(33,3%), які дискретно сприймають свій життєвий шлях, будують великі плани, не маючи реальної основи і особистісної відповідальності за їх реалізацію. Взагалі, люди цієї групи не задоволені своїм життям у теперішньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика набула широкої розробки у численних наукових працях (Ф. Александер [1], Б.С. Братусь [2], А. Менегетті [3]), К. Г. Юнг [5], J.Rotter [6], С. R. Rogers [7], але наявні дослідження відрізняються недостатньою комплексністю, залишаючи широкий простір для можливих наукових розвідок.

Так, зазначена наукова проблематика має безперечне теоретичне та практичне значення в контексті надання психологічної допомоги особам із соматогенною фрустрацією.

Метою статті є визначення особливостей психічного здоров'я осіб, що мають соматогенну фрустрацію.

Методика дослідження: психодіагностичний комплекс містить такі методики: самоактуалізаційний тест (САН), методика діагностики тривожності (за Дж.Тейлор).

Дослідження виконувалося на базі Одеської обласної клінічної лікарні. Вибірка складалась з 26 жінок 42-65 років і 14 чоловіків 47-65 років, серед яких 61 % працювали фізично, 33 % - інтелектуально, а 6% - не працювали взагалі.

Репрезентативність вибірки досягнута шляхом стратометрического відбору - всі досліджувані подібні по соціальному положенню, віку, стану здоров'я. Контрольну групу склали 10 чоловік, які не страждають хронічними болями й на момент дослідження не пред'являли скарг на стан здоров'я. У контрольну групу ввійшли 5 жінок 40-55 років і 5 чоловіків 42-59 років. Отриманню даних за допомогою діагностичних методик передувала індивідуальна бесіда з кожним досліджуваним та отримана

згода на психологічне дослідження. Були вивчені історії хвороби осіб, що знаходились на стаціонарному лікуванні, та запропоновано психологічне дослідження, яке проходило в індивідуальному порядку. Досліджені були попереджені про конфіденційність результатів дослідження.

До категорії осіб із «соматогенною фрустрацією» ми відносимо людей, які фрустровані своїм соматичним станом (болем при остеохондрозі хребта), вони неодноразово проходили курс медикаментозного лікування, але, на жаль, малоефективно.

Результати дослідження. Оскільки самоактуалізація є одним із показників психічного здоров'я особистості, з метою вивчення її прояву нами було проведено методику САН, спрямовану на вивчення показників само актуалізації. За допомогою методики САН здійснювався аналіз показників по шкалам „Самопочуття”, „Активність”, „Настрій” в експериментальній та контрольній групах. Результати дослідження занесені у таблиці. Проаналізувавши таблицю можна зробити висновки, що всі середні значення по всім шкалах методики САН в обох групах перебувають у межах статистичної норми. В експериментальній групі можна говорити про незначне зниження середнього бала по шкалі "самопочуття"- оцінки, що свідчать про сприятливий стан перебувають у діапазоні від 5, 0 до 5,5 балів. Середній бал по шкалам „Самопочуття”, „Активність”, „Настрій” у експериментальній та контрольних групах занесені у таблицю 1.

Таблиця 1

Таблиця середніх значень в експериментальній та контрольній групах по результатам тестування за допомогою методики САН

Група	Самопочуття		Активність		Настрій	
Експериментальна	4,5	64,3%	5,1	72,9%	5,3	75,7%
Контрольна	5,6	80%	5,5	78,8%	5,6	80%

У відсотковому співвідношенні показники в експериментальній групі: самопочуття- 64,3% ; активність- 72,9% ; настрій- 75,7%. У контрольній групі: самопочуття- 80% ; активність- 78,8% ; настрій- 80%. Відсоткова кількість високих, низьких та середніх показників по шкалам САН у контрольній та експериментальній групах відображена у таблиці №2.

Таблиця 2

Таблиця відсоткової кількості оцінок по шкалам САН

група	Шкали САН	Високі	Середні	Низькі
Експериментальна	Самопочуття	—	26,7%	73,3%
	Активність	10%	43,3%	46,7%
	Настрій	23,3%	66,7%	10%
Контрольна	Самопочуття	40%	60%	—
	Активність	50%	40%	10%
	Настрій	70%	30%	—

Те, що рівень самопочуття, активності та настрою в обох групах знаходяться в мережах середне-статистичних норм (середні відсоткові показники самопочуття, активності та настрою обох груп відображені на рис.2.1), може казати про позитивну самооцінку психічного стану тих, хто приймав участь у дослідженні.

Аналіз отриманих результатів показав, що в осіб порівняльної та контрольної груп за багатьма показниками тесту спостерігаються суттєві відмінності

Отже, ми можемо говорити про те, що спостерігається різниця між показниками за всіма шкалами у осіб експериментальної та контрольної груп. Зокрема, люди порівняльної групи у співставленні з особами контрольної групи відрізняються зниженою самоповагою, мають низький ступінь самосприйняття, сенситивності та синергічності.

Більшість людей із «соматогенною фрустрацією» не здатні повною мірою оцінити свою гідність, позитивні властивості характеру,

поважати себе за них (показник самоповаги на 26,2 % нижчий, ніж у здорових осіб); ступінь сприйняття людини себе такою, якою є, незалежно від оцінки своєї гідності чи недоліків, можливо, всупереч останнім, у них невисока (показник самосприйняття на 15,6% нижчий ніж у здорових осіб). Ступінь, за яким людина віддає собі звіт про свої потреби і почуття, наскільки добре вона їх відчуває і рефлексує, а також здатність спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття у більшості людей із «соматогенною фрустрацією» нижча у порівнянні з контрольною групою на 17,3%.

Таким чином, за результатами дослідження особи із «соматогенною фрустрацією» відрізняються особливостями особистісної самоактуалізації. За допомогою методики Тейлора визначався рівень тривожності. Нами зроблено аналіз особливостей прояву тривожності у людей із «соматогенною фрустрацією», (методика Дж.Тейлор).

Середній бал рівня тривожності в експериментальній групі становить 18,2 бали, що говорить про середній (з тенденцією до високого) рівень тривожності. Рівень тривожності становить 15,9 бала саме в групі контрольного типу, що відповідає, відповідно до методики Тейлора, середньому (з тенденцією до низького) рівня. У процентному співвідношенні рівень тривожності в експериментальній групі становить 36,4%, та у контрольній групі - 29,8%. Показники та оцінка виявленої тривожності в обох групах занесені у таблицю 3

Таблиця 3

Таблиця середніх показників та оцінки рівня тривожності по результатам тестування за допомогою методики Тейлора

Група	Середній бал	%	Оцінка тривожності
Експериментальна	18,2	36,4	Середня с тенденцією до високої
Контрольна	14,9	29,8	Середня с тенденцією до низької

Варто розрізняти види тривожності. Є нормальні, або позитивні форми тривожності: це тривожність, що спонукує людину діяти з метою кращої адаптації до свого повсякденного оточення, і тривожність, що стимулює творчі процеси. Тривожність стає негативної, патологічної, коли вона перешкоджає творчій активності й спотворює соціо-професійне життя. Виходячи з результатів тестування можна зробити висновок, що контрольну групу становлять люди, які ризикуючи досягнутим, прагнуть до успіху. У той час, як експериментальну групу, здебільшого, становлять люди, які більше цінують те що вже досягнуто, те що мають, уникають невдач. У осіб контрольної групи тривожність дорівнює $8,66 \pm 0,33$ балів, що в контексті даної психодіагностичної методики (5 – 15 балів) відображує середній рівень тривожності, з тенденцією до низького, що є свідченням позитивного емоційного стану у представників контрольної групи. З психологічної точки зору, підвищена і висока тривожність у осіб порівняльної групи вказує на суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості. Тривожністю вважається емоційний стан особистості, причинами якого можуть бути безліч різних чинників. Так, у даному дослідженні головною причиною було незадоволення соціальних та особистісних потреб, пов'язане із хворобою та переживанням болю, який недостатньо знімався медикаментозно, а від цього страх перед майбутнім, негативні емоційні переживання пов'язані з хворобою, низький фізіологічний опір стресу та ін.

Висновки. Таким чином, результати психолого-діагностичного дослідження показали, що особи із «соматогенною фрустрацією» мають специфічні прояви показників їхнього психічного здоров'я.

Так, наприклад, показники самоактуалізації в осіб із «соматогенною фрустрацією» у співставленні з даними здорових осіб за ступенем відмінності мають таку ієрархію – найбільше різняться середні показники за шкалою самоповаги, що означає здатність суб'єкта оцінювати

позитивні властивості характеру, поважати себе за них нижча, ніж у здорових осіб. Спостерігається тенденція в бік збільшення цих показників у здорових осіб.

Емоційний стан осіб із «соматогенною фрустрацією» також має свої особливості, так, за методикою Тейлор, у 53,5% осіб спостерігається середній рівень тривожності, з тенденцією до високого (середній показник $12,52 \pm 3,25$), але також серед них є дуже тривожні люди (33,2%). Кількісні дані показників тривожності вказують на суб'єктивний прояв їхнього неблагополуччя, яке залежить від різних факторів, зокрема, одним із основних факторів є фрустрація потреби особистісного і соціального функціонування через хворобу, через біль, яка не знімається повністю медикаментозно і стає бар'єром на шляху повноцінного існування, а від цього негативні емоційні переживання та страх перед майбутнім, а також низький фізіологічний опір стресу. З психологічної точки зору, підвищена і висока тривожність у осіб порівняльної групи вказує на суб'єктивний прояв неблагополуччя особистості. Тривожністю вважається емоційний стан особистості, причинами якого можуть бути безліч різних чинників.

Таким чином, досліджувані із «соматогенною фрустрацією» відрізняються специфічними особливостями самоактуалізації та смисложиттєвих орієнтацій. В основному вони відчувають незадоволеність своїм життям, тривожність, а також відрізняються низьким рівнем самооцінки та самоповаги. Вони схильні до збереження особистісних установок, стереотипів, засобів мислення, не здатні змінити власну точку зору, навіть коли цього потребують об'єктивні умови.

Отже, зазначені особливості утворюють певний психологічний симптомокомплекс особистості із соматогенною фрустрацією, що має бути неодмінно врахованим при створенні відповідних психокорекційних програм.

Література:

1. Александер Ф. (2002). *Психосоматическая медицина: принципы и практическое применение* / пер. с англ. С. Могилевский. Москва, Эксмо-Пресс.
2. Братусь Б.С. (2003). Психологическое и нравственное пространство нормы. *Практична психологія та соціальна робота*, 7, 1-4.
3. Менегетти А. (2005). *Психосоматика*. Москва, ННБФ «Онтопсихология».
4. Менегетти А. (1997). *Учебник по онтопсихологии*. Москва, Славянская ассоциация Онтопсихологии.
5. Юнг К. Г. (1993). Психологические типы. Москва, Наука.
6. Rotter J. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 56-67.
7. Rogers C.R. (1995). Persons or science? A philosophical question. *American Psychologist*, 10, 267–278.

References:

1. Aleksander, F. (2002). *Psichosomaticheskaja medicina: principy i prakticheskoe primenenie* [Psychosomatic Medicine: Principles and Practical Application]. Moscow : Jeksmo-Press. [in Russian].
2. Bratus', B. S. (2003). *Psihologicheskoe i npravstvennoe prostranstvo nor-my* [Psychological and Moral Space of the Norm]. *Praktichna psihologija ta social'na robota* [Practical Psychology and Social Work], no. 7, 1-4.[in Russian].
3. Menegetti, A. (2005). *Psichosomatika* [Psychosomatics]. Moscow: NNBF «Ontopsihologija». [in Russian].
4. Menegetti, A. (1997). *Uchebnik po ontopsihologii* [Textbook on Ontopsychology]. Moscow: Slavjanskaja asociacija Ontopsihologii. [in Russian].

5. Jung, K.G. (1993). *Psihologicheskie tipy* [Psychological Types]. Moscow: Nauka. [in Russian].
6. Rotter J. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, no. 43, 56-67.
7. Rogers C.R. (1995). Persons or science? A philosophical question. *American Psychologist*, no. 10, 267–278.

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК

УДК: 94(100),,01/04”:322

ЗАКОНОДАВСТВО РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ХРИСТИЯНСЬКА ВІРА

доктор історичних наук, Ореховський В. О.

Чернівецький торговельно економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, Чернівці

У статті висвітлюються проблеми взаємовідносин між державою і церквою періоду Римської імперії та їх мотиваційні засади. Головну увагу автор зосереджує на релігійній політиці імператорів Декія (249-251), Діоклетіана (284-305) та Константина I Великого (306-337). Відзначається, що християнська церква протягом перших чотирьох століть нашої ери пройшла послідовно три стадії свого існування: 1) церква гнана, 2) церква терпима та 3) церква панівна. У підсумку зазначається, що влада поступово усвідомлювала універсалістське, об'єднавче, лояльне, державницьке спрямування християнської ідеології. Це і стало запорукою союзу церкви з державою - могутньої об'єднуючої сили у політиці того часу.

Ключові слова: Римська імперія, християнство, церква, релігійна політика, Константин I Великий, Міланський едикт.

доктор исторических наук, Ореховский В.О. Законодательство Римской империи и христианская вера / Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Черновцы

В статье освещаются проблемы взаимоотношений между государством и церковью периода Римской империи и их мотивационные основы. Главное внимание автор сосредотачивает на религиозной политике императоров Декия (249-251), Диоклетиана (284-305) и Константина I Великого (306-337). Отмечается, что христианская церковь в течение первых четырех веков нашей эры прошла последовательно три стадии своего существования: 1) церковь гонимая, 2) церковь терпимая и 3) церковь господствующая. В итоге отмечается, что власть постепенно осознала универсальное, объединяющее, лояльное, государственное направления христианской идеологии. Это и стало залогом союза церкви с государством - мощной объединяющей силы в политике того времени.

Ключевые слова: Римская империя, христианство, церковь, религиозная политика, Константин Великий, Миланский эдикт.

W. Orehowsky, doctor of historical sciences, The legislation of the Roman Empire and the Christian faith / Chernivtsi trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Chernivtsi

The article highlights the problems of the relationship between the state and the church of the period of the Roman Empire and their motivational foundations. The author focuses primarily on the religious policies of the emperors Decius (249-251), Diocletian (284-305) and Constantine the Great

(306-337). *It is noted that during the first four centuries of our era the Christian church passed through three stages of its existence: 1) the church persecuted, 2) the church is tolerant and 3) the church is dominant. As a result, it is noted that the government gradually realized the universal, unifying, loyal, state direction of the Christian ideology. This was the key to the union of the church with the state - a powerful unifying force in the politics of that time.*

Keywords: Roman Empire, Christianity, church, religious policy, Constantine the Great, Edict of Milan.

Вступ. Наше сьогоднішня ознаменувалося багатьма подіями, що суттєво вплинули на долю людства. До соціальних, економічних проблем додаються також і проблеми релігійні. Подолання останніх не менш важливе, адже без суспільного миру, взаємоповаги між представниками різних конфесій неможливе вибудовування стабільного майбутнього. Неабияку допомогу у цьому плані може надати звернення до історичного минулого. Тому дана стаття є *актуальною* в сенсі вивчення історичної перспективи розвитку стосунків між церквою і державою, які мають безпосередній вплив і зв'язок з іншими сферами буття соціуму – культурною, освітньою, соціальною, політичною та іншими.

У зв'язку з цим варто зазначити, що висвітлення питання еволюції стосунків між церквою та державою доби Стародавнього Риму була і є предметом зацікавлення щораз більшого кола науковців. Однією з перших у цьому переліку стала фундаментальна праця російського історика В. В. Болотова [1; 2]. Його «Лекції з історії давньої церкви» присвячені найвіддаленішому і найменш відомому періоду в історії її існування (I-IV ст.). Автор проаналізував зміни у стосунках між світською та духовною владою, описав церковний устрій у IV-X ст., залишив

цікавий нарис, що стосується виникнення і перших століть існування чернецтва.

Неоціненне значення мають роботи О. І. Брілліантова [3], А. В. Карташова [4] та О. П. Лебедева [5; 6]. Незважаючи на те, що ці праці були написані ще у позаминулому столітті, на сьогодні вони зберігають безумовну першість за кількістю залучених джерел, стилем подачі матеріалу, глибиною авторських висновків.

Історія відносин між християнськими спільнотами та державною владою у Римській імперії знайшла своє відображення і на сторінках праць відомої дослідниці І. С. Свенцицької [7; 8]. Вони розповідають про виникнення християнства, його передумови, життя, організацію, склад ранніх християнських громад як в Палестині, так і на території Римської імперії, про відносини християн і язичників, християн та держави.

У дослідженні Л. А. Андрєєвій [9] «Сакралізація влади в історії християнської цивілізації» на основі широкого історичного матеріалу проаналізовано релігійне обґрунтування політичної влади на латинському Заході і православному Сході.

Актуальність цієї проблеми спонукала й автора статті присвятити увагу даному питанню.

Метою даної публікації стало висвітлення взаємовідносин між християнськими громадами та державною владою періоду Римської імперії.

Виклад основного матеріалу. На початку нашої ери Рим досягає вершини могутності, розширивши свої межі довкола всього Середземного моря, яке стало називатися «внутрішнім морем». Кордони імперії у Західній Європі проходили по Рейну і Дунаю; римські війська досягли Британії. Приєднані землі вважалися підкореними землями, провінціями («власністю» римського народу), ними керували намісники, тут розташовувалися римські гарнізони.

У процесі загарбницьких воєн у межах імперії були об'єднані народи, що стояли на різних рівнях соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Утримування їх в покорі вимагало трансформації політичної системи. Відходили у минуле ті часи, коли ідеальним зразком устрою людської спільноти був грецький поліс з його відчуттям «малої батьківщини».

Перше століття нашої ери стало епохою становлення нової форми державного устрою – імперії. Саме в ній досягла свого апогею нівеляція місцевої своєрідності. Саме вона виявилася тією силою, що поглинає окремих індивідів та індивідуальні інтереси, протиставляючи цьому нічим не обмежене свавілля.

У процесі переходу Римської держави від республіки до імперії відбувається сакралізація влади, вершиною якої стало виникнення культу римських імператорів. Останній наділявся не тільки вищою військовою (*imperium*) та цивільною (*potestas*) владами, він був самим богом. Після смерті видатних імператорів сенат зараховував їх до сонму богів та називав *divi*. За висловом В. Болотова, «такий погляд на імператора має за основу не римські уявлення, він бере свій початок зі Сходу. Стародавні єгиптяни дивились на своїх фараонів як на синів богів; це ж практикувалося у Сирії та в азійських греків; останні, власне, і були винуватцями поширення такого погляду серед римлян» [1, с.38].

Культ держави супроводжувався небаченим зростанням сваволі імператора та бюрократії, від якої не були захищені навіть панівні верстви суспільства. Людина античності перетворюється тільки на засіб, інструмент для здійснення державних планів. Головною чеснотою законослухняного громадянина в таких умовах є відповідність цим планам.

З цієї точки зору стає зрозумілою та роль, яку відігравала в житті населення імперії державна релігія.

Своєрідністю римської релігійності було те, що її неможливо назвати вірою або релігійним переконанням в існуванні Бога. Все той же В.Болотов вважає так: «У римській релігійності головне не віра, а культ, зовнішнє ставлення до Божества» [1, с.24]. Ідея державності в Римі тісно перепліталася з ідеєю релігії.

Таким чином законослухняний громадянин повинен був обов'язково приносити жертви римським богам, вшановувати зображення римських імператорів. Це вважалось ознакою лояльності та патріотизму. Внутрішні переконання людини у цьому випадку державу не цікавили. Правда, римляни мали право виконувати обряди стародавніх релігій, але лише за умовою обов'язкового здійснення офіційного культу.

За цих обставин, коли державний гніт був доведений до крайнощів, виникає сила, що виступає опонентом римської ідеї державності. Цією силою і стало християнство, яке при всій своїй покорі фізичній силі влади, ігнорує авторитет, значення для себе цієї організації. Якщо для Риму «*Salus publica supremo lex est*» («Державна користь – найвищий закон»), то видатний християнський теолог та письменник Тертулліан (приблизно 160-220) стверджує: «...Ніщо не є для нас таким чужим, як політичне життя. Ми визнаємо лише одну всеохоплюючу державу – світ» [10, с.171].

Обожненню держави імператорської епохи Риму християнство протиставляє свого Бога. Природно, що це корінним чином суперечило законам, за якими жив античний світ. Тому християнство розглядалось як «шкідливе марновірство» (за словами римського історика Светонія) і переслідування його з боку Римської держави були невідворотними. Щоправда, оскільки спочатку життя християн протікало поблизу місцевих синагог, християни вважалися однією з іудейських сект, а тому не повинні були вклонятися державним божествам (євреї звільнялися від участі в язичницьких обрядах).

Важливо зазначити, що перші гоніння проти християн не були продиктовані державними міркуваннями, а виявилися проявом інстинктивної ненависті простого люду. Їх звинувачували: 1) у безбожності (не у юридичному, а у буквальному розумінні), адже вони не вклонялися богам та не будували храмів; 2) у так званих «теєсівських вечереях». Цей вираз походить з відомої легенди про онуків царя Тантаала Атрея і Теєста, які ненавиділи один одного. Атрей, запросивши ніби для примирення брата Теєста, нагодував його смачною печенею з тіл двох його синів. В уявленні простого люду проводилась паралель між цією легендою і таїнством євхаристії – християни споживають якусь кров, значить, вони вбивають дітей; 3) в едіпівському кровозміщенні. Основою для цього слугувала легенда про царя Едіпа та його ганебний шлюб із власною матір'ю. Підозрювали, що християнські «вечері любові» (зібрання християн) – це кубло розпусти, де вбивають дітей [11, с.156-158; 12, с.108].

Підозрювані в таких злочинах, християни були в очах простого народу ненависними для богів і винними звідси в усіх суспільних бідах. В Африці навіть існувало прислів'я: «Якщо Бог не дає дощу, то ідемо на християн. Розіллється Тибр до міських стін – віддамо християн левам» [1, с.16].

Свідченням змін у становищі християн став перший офіційний виступ державної влади проти останніх за часів правління імператора Нерона, який досить успішно намагався перекласти на християн провину за пожежу в Римі (64 р. н.е.). На судовому процесі проти християн, проведеному в той час, було виголошене звинувачення у «ненависті до роду людського». Від переслідувань, в основі яких лежала сліпа ненависть, походить юридична теза, що отримала силу закону: *non licet esse vos* («вам не дозволено існувати»). Римський історик Тацит не мав сумнівів у тому, що християн несправедливо звинуватили у підпалі міста,

але розділяв загальну думку – вони заслужили суворої кари. Ця думка, як вже зазначалося, склалася з-за того, що християни відгородилися від суспільного життя; вони оточили таємницею свої зібрання та обряди. Крім того, на християн була перенесена неприязнь, яку відчувала римська спільнота стосовно євреїв [8, с.163-164].

Коли розпочалася війна Римської імперії із повсталою Іудеєю (67-70), християни не були втягнуті до цього конфлікту. Тільки імператор Доміціан (81-96) відновив гоніння. Правда, основний їхній удар був скерований проти іудеїв, від яких вимагали робити внесок до храму Юпітера Капітолійського і, взагалі, поповнювати державну скарбницю [1, с.62; 13, с.189].

Гоніння Нерона та Доміціана у кінці I ст. утвердили в суспільстві підозріле ставлення до християн. Релігія, що не мала зображення божеств, вважалася безбожною. Есхатологічні настрої християн, їхня готовність прийняти смерть, а також відмова брати участь в деяких церемоніях та язичницьких обрядах сприймалися сучасниками як презирство до суспільного життя.

Про становище християн на початку II ст. свідчить листування між намісником Віфінії Плінієм Молодшим та імператором Траяном (98-117). Намісник запитував, як він має діяти стосовно християн, звинувачення проти яких він не зміг довести навіть після розслідування. Імператор радив карати їх не за те, що вони належали до християнського віросповідання, а тільки за вперту відмову зректися своїх переконань, навіть якщо вони ні в чому не порушили закону [14, стб.1372-1373; 6, с.75].

Таким чином, християни мали нести кару за саме ім'я. Але переслідування підлягало загальній процедурі карного процесу, ініціатива якого належала не прокуророві (римське право його не знало), а приватним особам.

У наступне десятиріччя закону проти християн, як і раніше, не існувало, але в окремих місцевостях спалахували виступи проти них. Імператор Марк Аврелій не протидіяв масовим та жорстоким проявам ненависті язичників проти християн. Необхідно звернути увагу на те, що період його правління характеризувався негативним ставленням освічених верств римського суспільства до християнства. Адже навіть якщо «...освічена культурна людина (римлянин) зневірилася у всьому, якщо у нього не було релігії, залишилися лише уламки її, все ж таки він вірив твердо у римську культуру, могутність Риму, у високе значення його для світу, для цивілізації» [1, с.45-46]. Християни ж взагалі відкидали римську культуру. Для них Рим лише заважав пришеству нового царства. Деякі християни стверджували, що скоро настане кінець світу, загине весь Рим з його культурою і жахливі біди спіткають його громадян. Отже, християни усувалися не тільки від політичного життя, на них дивилися і як на ворогів античної культури.

Важливим етапом в подальшій історії християнства стала затяжна криза, яка охопила імперію у III ст. н.е. Вона проявилася у політичній нестабільності держави, що була пов'язана із частою зміною імператорів. Зміна ця супроводжувалася міжособними війнами, відокремленням провінцій та послабленням зовнішньої могутності імперії. Водночас на кордонах імперії посилювалися варварські племінні утворення, натиску яких римляни не завжди могли дати відсіч.

Все це сприяло поглибленню соціально-економічної кризи, перші ознаки якої виявилися ще у I ст., а набули відчутного характеру у II ст. Вже за часів імператора Марка Аврелія в низці провінцій настає кінець їх процвітання, порушуються зв'язки між ними. На певний час імперія втратила навіть політичну єдність. Держава, що стала повністю залежати від армії і втратила підтримку цивільного населення, перестала

виконувати свої основні функції– охорону кордонів та підтримку внутрішнього порядку.

Християнський письменник III ст. Кіпріан наводить слова сучасників про те, що дороги стали небезпечними через розбійників, а моря – через піратів і «весь світ, ніби розділений на два протилежних табори, залитий кров'ю» [1, с.47].

Соціально-економічні та політичні потрясіння вплинули на соціальну психологію різних верств населення імперії. Це був час руйнування не тільки зовнішніх кордонів Римської держави, але й більш глибоких змін у світогляді римлян. Світ для античної людини переставав бути витвором розуму, його все більше і більше наповнюють зло і несправедливість.

З іншого боку, політика імператорів, яка спрямовувалася на укріплення держави, призводить до того, що остання все більше втрачає римське «обличчя» і перетворюється на всесвітню монархію. Це виразилося у наданні едиктом імператора Каракали (212 р.) права римського громадянства всім жителям провінцій [8, с.124; 15, с.315].

Щоправда, об'єднати населення навколо Вічного міста і створити нову соціальну спільноту «римський народ» так і не вдалося. Зв'язки «римського громадянства» не змогли замінити традиційних громадських та сімейних зв'язків провінційного населення. Людина цієї доби відчуває себе ще більш самотньою в оточуючому світі і ще більш незахищеною перед ударами долі, аніж раніше.

Неспроможність держави захистити своїх громадян або хоча б створити відчуття захищеності призводить до пошуку людьми нових соціальних об'єднань, що надають як матеріальну, так і моральну підтримку. Саме протягом III ст. набирають силу різноманітні приватні об'єднання та релігійні організації, особливо широко розповсюджується християнство та укріплюється християнська церква.

Це викликало зростання ворожнечі з боку язичницької держави, що усвідомила небезпеку з боку християнства. Боротьба вступає у переломну фазу, що призводить до перших масових гонінь на християн, тобто до першої спроби знищити християн, що систематично здійснювалося і послідовно проводилося на всій території імперії.

Перша половина III ст. н.е. пройшла у відносно мирному співіснуванні язичників та християн, за винятком періоду правління імператора Септимія Севера (193-211) та Максиміана (235-238). Септимій Север спочатку прихильно ставився до християн, але у 232 р. він, бажаючи стримати поширення християнства, забороняє перехід язичників до нього [16, с.63].

Недовге царювання імператора Декія (249-251) було сповнене гонінь на християн. Початок цьому поклала відмова християн брати участь у державних жертвоприношеннях, які організовувались по всій імперії для захисту від епідемії. Указ (едикт) імператора від 250 р., хоча і не називав прямо християн, був направлений проти них. В указі зазначалося, що всі піддані по всій імперії офіційно повинні здійснювати жертвоприношення, а за необхідності їх могли змусити для цього. Було засновано комісії з жертвоприношень, перед якими всі, включаючи жінок та дітей, мали принести жертву та отримати про це свідоцтво, так званий «libellus» («книжечку»). Хто не міг надати відповідні довідки про жертвоприношення, заарештовувався та піддавався тортурам; багато людей, які не витримували цих страждань, зрікалися віри. Інші рятувалися втечею або купівлею довідки [17, с.157-158; 18, с.171-176].

Кінець гонінням Декія поклало вторгнення готів у Дакію. У битві з ними загинув сам імператор, але його дії проти християн продовжив імператор Валеріан (253-260). Було заборонено відправляти всі культові обряди, крім офіційних, а влада вимагала від усіх, особливо від

представників вищого християнського духовенства, принесення жертв язичницьким богам [12, с.121].

Син Валеріана Галлієн (260-268) відмінив укази свого попередника, завдяки чому настав 40-річний період відносно спокійного життя. За цей час християнство знайшло багато прибічників серед усіх верств суспільства. Слід зауважити, що це був період, коли значною мірою вдалося зламати упереджене ставлення суспільства до християн. Афанасій (Александрійський єпископ) повідомляв, що язичники багатьма способами захищали та ховали переслідуваних християн від їх гонителів [16, с.66].

Найбільш жорстоких ударів християнській церкві було завдано за часів правління імператора Діоклетіана (284-305 рр.). Характерним є те, що наступ на християн органічно вписувався до основної лінії діяльності імператора, який мав намір повернути імперії колишню міць. З цією метою запроваджено кардинально нову систему управління імперією: влада поділялася між двома імператорами (августами) східної і західної частин імперії; призначався намісник (кесар) із правом успадкування; імперія розділялася на 96 провінцій, що входили до 12 діоцезів та 4 префектур. Італія остаточно втратила своє привілейоване, а Єгипет – особливе становище. Свою власну резиденцію Діоклетіан переніс на Схід (Нікомедія) [19, с.183-184; 20, с.125-128].

У політичній системі, встановленій Діоклетіаном (вона називалася «домінант» від *dominus* – господар дому, пан), релігійному питанню приділялася велика увага. Діоклетіан виступав як захисник і відновник старої римської релігії, але разом із тим, як це було у східних монархіях, підкреслювалось божественне походження імператорської влади. Юпітер (*Jupiter Optimus Maximus*) вважався головним покровителем імператора та джерелом вищої влади його над світом. Діоклетіан носив титул Йовія (*Iovus* – той, що походить від Юпітера), а його співправитель

Максиміан, який керував Заходом імперії, – Геркулія (Herculius – той, що походить від Геркулеса). Титули ці підкреслювали релігійну санкцію імператорської влади. Традиційному римському культу знову приділялося багато уваги [1, с.95].

Досить цікавим моментом в історії боротьби влади із християнством за часів Діоклетіана є те, що переслідування останніх розпочалося лише на дев'ятнадцятому році правління цього імператора. Справжнім ініціатором гонінь на християн вважають зятя Діоклетіана – Галерія (він був намісником на Сході імперії). Галерій спонукав Діоклетіана видати едикт (23.02.303 р.), який був підписаний всіма чотирма правителями імперії (самим Діоклетіаном як імператором (августом) Східної частини імперії, його співправителем на Заході – Максиміаном та їхніми співправителями Галерієм та Констанцієм Хлором відповідно) [1, с.112].

Цей едикт забороняв християнське богослужіння у всій імперії. Церкви християн руйнувалися, священні книги відбиралися. Всі християни, без різниці майна та стану, могли піддаватися тортурам. Ті, які займали певні посади, позбавлялися останніх. Було також зазначено, що всі можуть звинувачувати християн, але останні не можуть виступати обвинувачами в суді і навіть звертатися із проханням про захист. Вільні віддавалися в рабство, раби не мали право на визволення [1, с.150-151].

Після видання першого едикту спалахнула пожежа у палаці Діоклетіана в Нікомедії. Галерію вдалося переконати імператора, що в цьому винні християни. До того ж, у цьому році в Сирії та Вірменії з'явилися два претенденти на імператорську корону. Християн запідозрили у допомозі заколотникам. Це викликало ще два нових декрети Діоклетіана [1, с.151].

Другий едикт передбачав всіх представників християнського кліру кидати до в'язниці. Його виконували так енергійно, що у тюрмах не залишилося місця для карних злочинців [1, с.151].

Третій едикт змушував ув'язнених духовних осіб до принесення жертв. Тих, хто виконував цю вимогу, відпускали, решта піддавалися тортурам. Правда, діяльність цього едикту була тимчасово припинена взимку 303 р. Саме у цьому році імператор почав відзначати 20-річчя свого правління. Був виданий маніфест, за яким ув'язнені християни відпускалися на волю [1, с.151].

Однак вже у 304 р. переслідування християн розпочалися із новою силою. Важко хворий Діоклетіан фактично передав всю владу Галерію, який у 304 р. видав четвертий (останній) едикт, який передбачав, щоб усі християни приносили жертви. У разі відмови їх змушували до цього тортурами [1, с.151].

Найбільш жорстокими були гоніння на Сході. Адже тут діяв сам Галерій. Однак переслідування не дали відчутних результатів. Навпаки, репресії викликали ще більше співчуття з боку багатьох людей. У 311 році Галерію прийшлося визнати поразку. Перед смертю він видав едикт про християн, де їх релігію було визнано дозволеною [8, с.174].

Що ж стосовно Західної частини імперії, то гоніння тут припиняються ще у 305 р., коли зі смертю Діоклетіана Констанцій Хлор став августом Заходу [16, с.66].

Таким чином, на початку IV ст. становище християнської церкви кардинально змінюється: церква гнана (*ecclesia pressa*) перетворюється на терпиму, дозволену та рівноправну. Влада поступово усвідомлювала універсалістське, об'єднавче, лояльне, державницьке спрямування християнської ідеології.

Нова політика держави знайшла своє втілення у діяльності імператора Константина I Великого (306-337). Крім надії на зміцнення

влади та укріплення стабільності у державі, імператора пов'язував із християнством і його особистий релігійний досвід. За свідченням першого християнського біографа Константина Євсевія Кесарійського, уже його батько, август Заходу Констанцій Хлор «присвятив Єдиному Богові своїх дітей, дружину, служителів і весь свій палац». Сам Константин християнином не був (однак існують свідчення, що він хрестився перед смертю). Майбутній імператор був вихований у шануванні «непереможного Сонця» [8, с.17; 21, с.37-38].

Коли під час війни у Британії помер його батько, Констанцій Хлор, воїни проголосили Константина августом. З 306 р. Константин керував західною областю імперії аж до смерті Галерія. Едикт останнього про віротерпимість був також підписаний і Константином [12, с.150].

Після смерті Галерія Константин зблизився з його співправителем Лікінієм. Але спалахує війна із правителем Риму Максентієм. Останній виступив проти Лікінія і уже здобув перші перемоги над ним. Константин прийшов на допомогу. Рішуча битва відбулася біля стін Рима, коло Мувльвійського мосту. Переміг Константин; Максентій, відступаючи, потонув у р. Тибр [12, с.151].

Саме в цей час, за церковним переказом, сталося диво, яке мало визначальний вплив на перемогу Константина. Найдавніше свідчення належить сучаснику Константина, Лактанцію. Він пише, що уві сні, напередодні битви із Максентієм, Константину було напоумлення, щоб на щитах своїх воїнів він зобразив небесне знамення Бога. Константин так і зробив, зобразивши на щитах легіонерів знак імені Христа. Це, на думку Лактанція, і принесло йому перемогу [2, с.13].

Вже згадуваний вище Євсевій Кесарійський у своєму «Житті Константина» твердить про наступне знамення: «Близько полудня, коли день хилився до вечора, імператор побачив вище сонця знамення хреста із написом: «Цим переможеш». Страх охопив його та

супроводжуючих підданих. Уночі явився до нього Христос із хрестом і повелів зробити зображення його і з цим знаменням виступити проти його ворогів. Вранці Константин розповів про свій сон друзям, покликав художників і повелів їм зробити це зображення (*labarum*). Щоб переконати читача в істинності цих подій, Євсевій додає: «Мені сам імператор передав це і підтвердив клятвою» [22, с.90].

Перемігши Максентія, Константин повелів звести у Римі статую, що представляла його самого із прапором у руці. На ній було написано: «Цим рятівним знаменом, справжнім доказом мужності, я порятував і звільнив ваше місто від ярма тирана і, по звільненні його, повернув римському сенатові й народові колишній блиск і знаменитість» [22, с.91].

На початку 313 р. у Мілані було укладено шлюб Лікінія із сестрою Константина – Констанцією. Тут же був оприлюднений едикт про становище християн, який і отримав назву Міланського. В едикті зазначалося, що августи Константин і Лікіній вирішили надати «християнам і всім іншим повну свободу слідувати тій релігії, якій хто може і яку вважає для себе найкращою, щоб усяке божество, яке тільки є на небесному престолі, було милостивим... до них та усіх наших підданих» [1, с.167]. Мова йшла про загальну свободу віросповідання для усіх підданих. Але оскільки вирішувалося питання саме про християн, то із особливим наголосом імператори не раз поверталися до думки, що віднині християни не будуть піддаватися жодним утискам, що їм дається повна свобода слідувати своїй вірі. Для всіх інших надавалося повне і відкрите право вибору між існуючими релігіями. Зокрема, зроблено було розпорядження про повернення християнам конфіскованих у них під час гонінь приміщень для молитовних зібрань [23, с.321; 24, с. 70-75].

Таким чином, трьохсотрічна епоха гоніння християн завершилася. Християнство було остаточно визнано релігією дозволеною поряд із усіма іншими культурами, що існували у римській імперії.

Однак постає запитання: чи стало християнство завдяки едикту Константина державною релігією? Це твердження входить у протиріччя із текстом документа. Адже останній не визнав жодної релігії у державі як релігії пануючої. Сам Константин до кінця життя залишався «оголошеним», не приймаючи хрещення. Імператор ніби стоїть над релігіями імперії. При цьому він носить титул «верховного понтифікат» (*pontifex maximus*), тобто голови язичницької спільноти. Але, як вважає В.Болотов, «... для особистості це неможливо. Константин мав дітей і йому необхідно було виховати їх в тому чи іншому дусі. Він дав їм християнське виховання, і хоча вони не були охрещені, однак належали до християнської церкви. Таким чином, рівновага була порушена. Кожному стало ясно, що християнство стало релігією володаря, а для досить багатьох особисті переконання імператора могли мати велике значення» [1, с.168].

Отже, поступово християнство набуває особливого, привілейованого значення. Запроваджуються різні пільги для громад, кліру та християнських храмів. У 313 р. клір було звільнено від декуріонату. Двома роками пізніше церкви разом з імператорськими доменами звільняються від повинностей. У цьому ж 315 році скасовується страта через розп'яття. З 319 р. за імператорським указом члени кліру звільнялися від податків; єпископам надавалася юрисдикція у цивільних справах; заборонялося гадання на нутрощах тварин у приватних будинках. Отримавши у 321 р. офіційно визнане право успадковувати за заповітом нерухоме майно, церква вступить незабаром у конкуренцію із найбільшими латифундіями того часу, а у V ст. перетворюється на головного землевласника імперії [25, с.368].

У 323 р. спалахнув конфлікт між Константином і його суперником, зятем Лікінієм. Останній спробував відновити переслідування християн. Однак Константин розбив війська Лікінія, а його самого стратив. З цього часу Константин починає керувати імперією одноосібно.

Одразу після перемоги над Лікінієм у 324 р. Константин видав едикт, що визнавав християнство єдиною істинною вірою, а язичництво – хибною, хоча і оголошувалося терпимим. «Для збереження миру я постановив, щоби ті, які ще перебувають у темряві язичництва, користувалися таким же спокоєм, як і істинно віруючі. Хай і ті, які віддаляються від послушенства Богу, користуються, якщо бажають, своїми присвяченими брехні храмами» [26, с.115; 22, с.92] .

У свою чергу, церква підтримувала вимоги імператора. Вже у 315 р. галльські єпископи, що зібралися на соборі в Арлі, заборонили християнам покидати лави армії під страхом відлучення [7, с.176].

Однак лояльності з боку християнської церкви імператору було недостатньо. Константин прагнув утвердити *Orbis Romanus* (Римський світ) на основі спільності християнської віри. У ересях він вбачав форму руйнування єдності держави. Тому імператор використовував у боротьбі із ними всю силу державного апарату. Ледь встигнувши надати християнам свободу богослужіння, імператор одразу ж був втягнений у їхню внутрішню боротьбу. Перші сутички, що спалахнули в Єгипті, а потім і по всій Африці виникли з єдиного приводу. Під час переслідувань імператорською владою деякі християни, як священство, так і миряни, підкорилися владі язичників. Чи могли вони бути знов приєднані до церкви? Думки з цього приводу розділилися. Єпископ александрійський Петро виступив за примирення із «відступниками». Однак у Північній Африці виникла численна партія незадоволених цим рішенням. Об'єдналися вони навколо двох нумідійських єпископів – Секунда і

Доната. Від імені останнього отримав назву рух, що вилився у широкий розкол [17, с.223].

Донатисти сповідували культ мучеників, вимагаючи чистоти церкви і святості всіх її членів. Усіляке спілкування із грішниками, або людьми, що знаходилися у відносинах із ними, вони вважали смертельною зрадою. Донатисти виступали за повне відокремлення церкви від держави [17, с.223].

У ситуації, що склалася, імператорська влада вирішила підтримати противників донатистів. У 313 р. Константин, який до цього часу обмежувався надсиланням грошової допомоги законослухняному духовенству, видав едикт, який позбавляв донатистів їхніх культових споруд і засуджував на вигнання деяких з їх найбільш видатних вождів [26, с.124; 17, с.223].

Проблема донатистів була проблемою розколу, оскільки ніхто не зачіпав глибинного богословського питання: чи продовжує перебувати благодать на єпископі, що здійснив смертний гріх? Незабаром, однак, перед Константином постала проблема, що стосувалася основ християнського богослов'я. Мова йде про аріанство – ранньохристиянську ересь, що була названа за іменем засновника, александрійського пресвітера Арія.

Суть вчення Арія зводилася до наступного: Бог Отець є єдиним та трансцендентним; ніщо не може бути подібним йому, тому Син Божий не може бути подібним і рівним Отцю, більше того, Син Божий – створіння, правда, досконале створіння. Трійця у концепції Арія мала субординаційну структуру: Син нижче Отця, Дух нижче Сина. Крім того, трійця є поєднанням трьох несхожих сутностей: єдиний Бог Отець і створені ним Син і Дух [4, с.8-20].

Навколо Арія зібралося багато послідовників. Найчисленніша група жила в Єгипті, але достатньо їх було і в Азії. На вимогу Арія Євсевій,

єпископ Нікомедійський, скликав собор у своїй провінції Віфінії, і цей собор прихильно поставився до вчення Арія. Потім александрійський пресвітер відправився до Палестини, де знайшов співчуття і в єпископа Кесарійського Євсевія. Собор палестинських єпископів також підтримав його. Аріанство викликало бурхливу реакцію з боку ортодоксальних богословів. Розпочалася війна памфлетів, що були наповнені взаємними звинуваченнями в ересі та ставали все більш різкими за тоном [3, с.96-111].

Імператор Константин навряд чи задумувався над суттю цих суперечок. Для нього було важливим домогтися єдності церкви. Спочатку він прагнув примирити Арія та його супротивників. Але коли здійснити це не вдалося, у місті Нікеї у 325 р. за ініціативою Константина скликано собор єпископів, який і повинен був прийняти рішення з цих догматичних питань. Собор засудив аріанство та позбавив сану його головних прибічників. Імператор, зі свого боку, видав розпорядження про заслання впертих прибічників аріанства, наказав спалювати їхні твори під загрозою смертної кари тому, хто буде намагатися приховати їх [5, с.15-55].

Отже, догматичну постанову собору було оголошено у двох наказах: і від імені самого собору, і від імені імператора. Було покладено початок формального закріплення ролі імператора-християнина у християнській імперії. Це стало прецедентом і для всіх наступних соборів. Вже через десять років, в 335 р. у посланні до Тирського собору імператор пише: «Не слід опиратися рішенням самодержця, схвалених стосовно істини» [12, с.155].

Таким чином, тридцятирічне правління Константина I Великого вивели стосунки церкви і держави на новий рівень.

Однак, незважаючи на те, що Константин заклав принципово нові основи Римської держави, язичництво залишалося одним із традиційних

культів: продовжували діяти храми античних божеств; в написах на честь християнських імператорів зберігалися язичницькі формули [27, с. 112; 7, с.177]. Тому син Константина, Констанцій, розгортає потужний наступ на поганську віру. Він заборонив язичницькі жертвоприношення, язичницькі храми були закриті. Імператор навіть почав розмірковувати над насильницьким наверненням язичників у християнство [27, с. 128; 16, с.108]. Саме до цього часу належить заклик не тільки переплавляти скарби язичницьких храмів, але й знищувати всіх, хто сповідує язичництво [16, с.109].

Останньою спробою реставрації язичництва стало дворічне (361-363) правління імператора Юліана, за яким у християнській історіографії затвердився епітет Відступника (*apostata*). Він поставив собі за мету відновити пануюче становище язичництва, яке намагався реформувати, використовуючи християнську церковну організацію, а також низку етичних положень. Християнське духовенство було позбавлено тих привілеїв, яке воно отримало після Міланського едикту [16, с.110]. Але довести свої задуми до кінця Юліану не судилося. Він загинув у війні з персами. Історик Феодорит наводить чутки про те, що останніми словами імператора стали: «Ти перемиг, Галілеянине...» [12, с.176-177; 28, с.216-220].

Після загибелі Юліана процес християнізації усього суспільного життя одержує новий поштовх. Імператор Граціан (375-383) скасував титул верховного понтифіка, а також позбавив язичницьких жерців їхніх привілеїв. Його наступник Феодосій (375-395) завершив офіційне витіснення язичництва. Знову були заборонені поганські культури і закриті храми. Їхнє майно конфісковували, а земельні володіння передавали християнським церквам [29, с.199; 30, с.161-174]. Отже, християнство стало панівною релігією, виникла імперська Церква.

Тим часом розпадалися державні структури імперії: Схід і Захід почали розмежовуватися. В обох половинах зменшувалися розміри імперії; насувалися народи, що мешкали на її кордонах. У 395 р. справа дійшла до розподілу імперії. Вже у 410 р. Рим був пограбований вестготами на чолі з Аларіхом. А у 455 р. Вічне місто піддалося новому спустошенню племенем вандалів. На місці Західної Римської імперії утворилися варварські королівства. Що ж стосовно Сходу імперії (європейці з XIV ст. називають його Візантією), то їй судилося проіснувати ще майже тисячу років і впасти у середині XV ст. під ударами турків-османів.

Отже, протягом перших чотирьох століть свого існування християнство пройшло тернистий шлях від нечисленних общин, які переслідувалися владою, до єдиної визнаної державою релігії. *Orbis Romanus* перетворюється на *Orbis Romanus Christianus*, в якому парадоксально починають поєднуватися ідея християнства та ідея держави, утворюючи систему політичної ортодоксії. Імператори, спираючись на язичницьку традицію, вважають організацію церковних справ власним завданням, вирішувати яке хоча і бажано б було спільно з єпископами, але перевага надається волі імператора.

З другого боку, розпад античних державних структур поставив перед церковною ієрархією нове завдання. За висловом відомого церковного історика Й.Лортца, «єпископи настільки успішно виконували завдання збереження та спасіння християнства, що, коли християнство стало державною релігією і виникла державна Церква, вони, в силу одержаних привілеїв, стали більш ніж духовні вожді. Вони вступили з державою в найтісніший зв'язок, стали особливими представниками влади і спеціалістами в справах управління» [16, с.169].

Союз Церкви з державою став могутньою об'єднуючою силою у політиці того часу. Вони були тими полюсами, навколо яких

зосереджувалось усе життя і в коливаннях між якими виникла нова епоха – епоха Середньовіччя.

Література:

1. Болотов В.В. (2001). *Собрание церковно-исторических трудов: В 8 т. Т.3. Лекции по истории древней церкви.* М.: Мартис.
2. Болотов В.В. (2002). *Собрание церковно-исторических трудов: В 8 т. Т.4. Лекции по истории древней церкви.* М.: Мартис.
3. Бриллиантов А.И. (2007). *Лекции по истории древней Церкви.* СПб.: «Издательство Олега Абышко».
4. Карташев А.В. (2006). *Вселенские соборы.* М.: Эксмо.
5. Лебедев А.П. (2004). *Вселенские соборы IV и V веков: Обзор их догматической деятельности в связи с направлением школ Александрийской и Антиохийской.* СПб.: «Издательство Олега Абышко».
6. Лебедев А.П. (1994). *Эпоха гонений на христиан и утверждение христианства в греко-римском мире при Константине Великом.* М.: Наука.
7. Свенцицкая И.С.(2003). *Первые христиане и Римская империя.* М.: Вече.
8. Свенцицкая И.С. (1989). *Раннее христианство: страницы истории.* М.: Политиздат.
9. Андреева Л.А. (2007). *Сакрализация власти в истории христианской цивилизации: Латинский Запад и православный Восток.* М.: Ладомир.
10. Тертуллиан Кв. Сеп. Флор. (1910). *Творения.* Киев: б/и.

11. Виппер Р.Ю. (1954). *Рим и раннее христианство*. М.: Изд-во АН СССР.
12. Ісіченко І., архієпископ. (2001). *Загальна церковна історія*. Харків: Акта.
13. Крист К. (1997). *История времен римских императоров от Августа до Константина*. Т.2. Ростов-на-Дону: Феникс.
14. *Католическая энциклопедия* (2002). В 4 т. Т. 1. М.: Изд-во Францисканцев.
15. Федорова Е.В. (1990). *Люди императорского Рима*. М.: МГУ, СП «ОСТ-ВЕСТ Корпорейшн».
16. Лортц Й. (1999). *История церкви*: В 2 т. Т.1. М.: Христианская Россия.
17. Доници А. (1989). *У истоков христианства (от зарождения до Юстиниана)*. М.: Политиздат.
18. Сергеенко М.Е. (1980). Гонения Деция. *Вестник древней истории*, 1, 171-176.
19. *Словарь античности* (1989). М.: Прогресс.
20. Родэ Ф. (1992). Церковь и государство в первые столетия существования христианства. *Диспут*, 1, 114-128.
21. Козлова Т. (2007). Кто был первым императором – христианином? *Наука и религия*, 3, 37-38.
22. Успенский Ф.И. (2001). *История Византийской империи*: В 5 т. Т.1. М.: Астрель.
23. Куманецкий К. (1990). *История культуры Древней Греции и Рима*. М.: Высшая школа.

24. Кац А.Л. (1956). Религия и государство в Римской империи конца III – начала IV в.н.э. *Ученые записки Киргизского заочного педагогического института*, 2, 61-79.
25. А.М. (1899). Христианство при кончине древнего мира. *Христианское чтение*, 9, 363-391.
26. Власов С.М. (2001). *Константин Великий*. М.: Ладомир.
27. Карелин М.С. (1901). *Падение античного мирозерцания: Культурный кризис в Римской империи*. СПб.: Брокгауз – Ефрон.
28. Стучевский И.А. (1968). Юлиан-Отступник. *Вопросы истории*, 1, 216-220.
29. Балух В., Боднарюк Б. (2002). Христианство у Римській імперії 30–70-х років IV ст. і другий вселенський собор. *Біблія і культура*, 4, 189-203.
30. Казаков М.М. (1995). Рим на пути от язычества к христианству. Алтарь Победы. *Вестник древней истории*, 4, 161-174.

References:

1. Bolotov V.V. (2001). *Sobranie cerkovno-istoricheskikh trudov: V 8 t. T.3. Lekcii po istorii drevnej cerkvi* [Collection of church-historical labours. Lectures on history of ancient church]. М.: Martis. [in Russian].
2. Bolotov V.V. (2002). *Sobranie cerkovno-istoricheskikh trudov: V 8 t. T.4. Lekcii po istorii drevnej cerkvi*[Collection of church-historical labours. Lectures on history of ancient church]. М.: Martis. [in Russian].
3. Brilliantov A.I. (2007). *Lekcii po istorii drevnej Cerkvi* [Lectures on history of ancient Church]. SPb.: «Izdatel'stvo Olega Abyshko». [in Russian].
4. Kartashev A.V. (2006). *Vselenskie sobory* [Universal cathedrals]. М.: Jeksmo. [in Russian].

5. Lebedev A.P. (2004). *Vselenskie sobory IV i V vekov: Obzor ih dogmaticheskoy dejatel'nosti v svjazi s napravleniem shkol Aleksandrijskoj i Antiohijskoj* [Universal cathedrals of IV and V of centuries : Review of their dogmatic activity in connection with direction of schools Alexandrian and Antiochian]. SPb.: «Izdatel'stvo Olega Abyshko». [in Russian].
6. Lebedev A.P. (1994). *Jepoha gonenij na hristian i utverzhdenie hristianstva v greko-rimskom mire pri Konstantine Velikom* [Epoch of persecutions on christians and claim of christianity in the греко-римском world at Konstantin Great]. M.: Nauka. [in Russian].
7. Svencickaja I.S.(2003). *Pervye hristiane i Rimskaja imperija* [First christians and Roman empire]. M.: Veche. [in Russian].
8. Svencickaja I.S. (1989). *Ranee hristianstvo: stranicy istorii* [Early christianity: pages of history]. M.:Politizdat. [in Russian].
9. Andreeva L.A. (2007). *Sakralizacija vlasti v istorii hristianskoj civilizacii: Latinskij Zapad i pravoslavnyj Vostok* [Sakralization of power is in history of christian civilization : the Latin West and Orthodox East]. M.: Ladomir. [in Russian].
10. Tertullian Kv. Sep. Flor. (1910). *Tvorenija* [Creations] Kiev: b/i. [in Russian].
11. Vipper R.Ju. (1954). *Rim i rannee hristianstvo* [Rome and early christianity]. M.: Izd- vo AN SSSR. [in Russian].
12. Isichenko I., arkhyiepyskop. (2001). *Zahalna tserkovna istoriia* [General church history]. Kharkiv: Akta. [in Ukrainian].
13. Krist K. (1997). *Istorija vremen rimskih imperatorov ot Avgusta do Konstantina* [History of times of the Roman emperors from August to Konstantin]. T.2. Rostov-na-Donu: Feniks. [in Russian].
14. *Katolicheskaja jenciklopedija* [Catholic encyclopaedia]. (2002). V 4 t. T. 1. M.: Izd-vo Franciskancev. [in Russian].

15. Fedorova E.V. (1990). *Ljudi imperatorskogo Rima* [People of emperor's Rome]. M.:MGU, SP «OST-VEST Korporejshn». [in Russian].
16. Lortc J. (1999). *Istorija cerkvi* [History of church]. V 2 t. T.1. M.: Hristianskaja Rossija. [in Russian].
17. Donini A. (1989). *U istokov hristianstva (ot zarozhdenija do Justiniana)* [At the sources of christianity (from an origin to Justinian)]. M.: Politizdat. [in Russian].
18. Sergeenko M.E. (1980). Gonenija Decija [Persecutions of Decius]. *Vestnik drevnej istorii* [Announcer of ancient history], no. 1, 171-176. [in Russian].
19. *Slovar' antichnosti* [Dictionary of antiquity]. (1989). M.: Progress. [in Russian].
20. Rodje F. (1992). Cerkov' i gosudarstvo v pervye stoletija sushhestvovanija hristianstva [Church and state in the first centuries of existence of christianity]. *Disput* [Dispute], no. 1, 114-128. [in Russian].
21. Kozlova T. (2007). Kto byl pervym imperatorom – hristianinom? [Who was the first emperor - christian?]. *Nauka i religija* [Science and religion], no. 3, 37-38. [in Russian].
22. Uspenskij F.I. (2001). *Istorija Vizantijskoj imperii* [History of the Byzantine empire]. V 5 t. T.1. M.: Astrel'. [in Russian].
23. Kumaneckij K. (1990). *Istorija kul'tury Drevnej Grecii i Rima* [History of culture of Ancient Greece and Rome]. M.: Vysshaja shkola. [in Russian].
24. Kac A.L. (1956). Religija i gosudarstvo v Rimskoj imperii konca III – nachala IV v.n.je. [Religion and state are in the Roman empire of end of III - IV began]. *Uchenye zapiski Kirgizskogo zaochnogo pedagogicheskogo institute* [Scientific messages of the Kirghiz in absentia pedagogical college], no. 2, 61-79. [in Russian].

25. A.M. (1899). Hristianstvo pri konchine drevnego mira [Christianity at death of the ancient world]. *Hristianskoe chtenie* [Christian reading], no. 9, 363-391. [in Russian].
26. Vlasov S.M. (2001). *Konstantin Velikij* [Konstantin Great]. M.: Ladomir. [in Russian].
27. Karelin M.S. (1901). *Padenie antichnogo mirosozercanija: Kul'turnyj krizis v Rimskoj imperii* [Falling of ancient world outlook : the Cultural crisis in the Roman empire]. SPb.: Brokgauz – Efron. [in Russian].
28. Stuchevskij I.A. (1968). Julian-Otstupnik [Yulian-apostate]. *Voprosy istorii* [Questions of history], no. 1, 216-220. [in Russian].
29. Balukh V., Bodnariuk B. (2002). Khrystyanstvo u Rymskii imperii 30–70-kh rokiv IV st. i druhyi vselenskyi sobor [Christianity in the Roman empire of 30-70th of IV of century and second universal cathedral]. *Bibliia i kultura* [Bible and culture], no. 4, 189-203. [in Ukrainian].
30. Kazakov M.M. (1995). Rim na puti ot jazychestva k hristianstvu. Altar' Pobedy [Rome on a way from paganism to christianity. Altar of Victory]. *Vestnik drevnej istorii* [Announcer of ancient history], no. 4, 161-174. [in Russian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

ОБ'ЄДНАНІ АРАБСЬКІ ЕМІРАТИ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ ГЛОБАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В НАПРЯМКУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ТА ЕКОНОМІКИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ	6
--	----------

кандидат економічних наук, Гурова Ю. С., Власенко М. М.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В ОБЛІКУ	18
---	-----------

Данилова Л. А., Яковенко С. Л.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ З УРЯДОВОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	27
---	-----------

Завистовська Г. І.

СТРУКТУРА СИСТЕМИ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНОСТІ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ	41
---	-----------

кандидат економічних наук, Кудлаєнко С. В.

РОЗДІЛ ІІ. ПИТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

О ПОТЕНЦИАЛЬНОЙ ОПАСНОСТИ РАЗВИТИЯ ОПОЛЗНЕВЫХ ПРОЦЕССОВ В ЗОНЕ ЗАВАЛА, ЭКВАДОР	54
---	-----------

кандидат географических наук, Кравченко Р. А., Пареха Э. С.,
Флорес Й. Г.

К ВОПРОСУ О КРИТЕРИЯХ КЛАССИФИКАЦИИ ОБРАГОВ кандидат географических наук, Кравченко Р. А.	62
РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК	
ТЕХНОЛОГІЯ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕСУРСНИХ ПАРАМЕТРІВ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКТИЧНИХ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ доктор технічних наук, професор, Катеринчук І. С. кандидат технічних наук, доцент, Балицький І. І. кандидат технічних наук, Шпорт М. М.	69
РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПСИХОЛОГІЇ СТАН ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ кандидат педагогічних наук, Стеблюк С. В.	80
ГЕНЕЗИС ІНТЕЛЕКТУ ВІД ПРИРОДНИЧОГО ДО ЕМОЦІЙНОГО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ кандидат педагогічних наук, Гражевська О. Ю.	92
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я У ОСІБ ІЗ СОМАТОГЕННОЮ ФРУСТРАЦІЄЮ доцент, Г. А. Казаков	105
РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК ЗАКОНОДАВСТВО РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ХРИСТІЯНСЬКА ВІРА доктор історичних наук, Ореховський В. О.	117

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 31.12.2018
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com